

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Diplomová práce

Lamija Delić

2024

Lamija Delić

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Jugoslávská válka v bosenských médiích

Diplomová práce

Autor práce: Lamija Delić

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: Mgr. Andrea Průchová Hrůzová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1.2.2024

Lamija Delić

Bibliografický záznam

DELIC, Lamija. *Jugoslávská válka v bosenských médiích*. Praha, 2023. 74 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Andrea Průchová Hrůzová, Ph.D.

Rozsah práce: 144 849

Abstrakt

Média v moderní společnosti přispívají k vytváření nových mýtů. Některé z těchto mýtů pocházejí ze zábavního průmyslu a kultury celebrit. Média se však jako prvek kulturní matrice podílejí také na vytváření nových politických mýtů. V etno-národních společnostech fungují tyto mýty jako základ pro sjednocení národa a určení jeho identity, zejména během konfliktu nebo války. Jejich úlohou je také vytvářet obraz světa modelováním obrazů minulosti, v nichž jsou příslušníci jiných kultur a národů zobrazováni jako nepřátelé. Diplomová práce se zaměří na studium kolektivní paměti, a způsob, jakým novináři a novinářky Bosny a Hercegoviny prožívali válku skrze média a jejich roli během války v letech 1992-1995. Válečný žurnalismus slouží jako klíčový aktér při utváření kolektivní paměti. Novináři fungují jako interpreti, prezentují příběhy a rámuji události, které přispívají ke kolektivnímu pochopení války. Mají moc ovlivnit veřejnou paměť tím, jak vybírají, interpretují a šíří informace, ovlivňující také to, jak občané vnímají a pamatují si konflikt. Co si pamatujeme a jak si pamatujeme, se neustále mění, a tak odhaluje moc médií při utváření toho, jak pozorujeme a vzpomínáme na události během a po období ozbrojených konfliktů. Autoři, kteří budou sloužit jako primární literatura, jsou následující: Zelizer Barbie, Halbwachs Maurice, Assmann Jan, Assmann Aleida. Studium masových médií a jejich vlivu na publikum je velmi důležité nejen pro pochopení funkce a dopadu mediálních sdělení na publikum, ale také pro utváření vztahu mezi hegemonií a kulturou.

Abstract

The contemporary media play a significant role in constructing fresh myths within society. Some of these myths stem from the world of entertainment and celebrity culture. Nevertheless, the media, being an integral part of the cultural framework, also actively contribute to the formation of novel political myths. In societies with strong ethnic or national identities, these myths serve as a foundation for uniting the nation and defining its sense of self, especially in times of conflict or war. Their function is to portray a worldview by shaping historical narratives that portray members of other cultures and nations as adversaries.

The main focus of the diploma thesis will be on collective memory, specifically examining how journalists in Bosnia and Herzegovina experienced the 1992-1995 war through the lens

of the media and their role during that period. War journalism plays a crucial role in shaping collective memory, as journalists act as interpreters, presenting stories and framing events that contribute to the public's understanding of the war. Through their selection, interpretation, and dissemination of information, journalists possess the power to influence how citizens perceive and remember the conflict. The study acknowledges that what we remember and how we remember it is continually evolving, showcasing the media's influence in shaping our perception and recollection of events during and after armed conflicts. The primary literature that will be utilized includes works by Zelizer Barbie, Halbwachs Maurice, Assmann Jan, and Assmann Aleida.

Research on mass media and its impact on the audience holds great importance not only in understanding how media messages function and affect the audience but also in examining the relationship between hegemony and culture.

Klíčová slova

studia mediální paměti, válečná paměť, kolektivní paměť, kulturní identita, sociální vztahy

Keywords

media memory studies, war memory, collective memory, cultural identity, social relationships

Title/název práce

The Yugoslav War in the Bosnian media

Poděkování

Ráda bych věnovala poděkování Mgr. Andree Průchové Hrůzové, Ph.D. za podporu při psaní této diplomové práce a za její cenné rady.

Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za obrovskou podporu.

Obsah

Úvod	2
1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	4
1.1 Historie kolektivní paměti vztahující se k sociologii	6
1.2 Typy kolektivní paměti: sociální, kulturní a politická paměť	9
1.3 Paměť války a kulturní identita	11
2 VZTAH MEZI MÉDII A PAMĚTÍ	14
2.1 Paměť	14
3 ZPRAVODAJSTVÍ A PAMĚŤ	19
3.1 Novinařina a paměť podle Barbie Zelizer	21
3.2 Válečné zpravodajství v kontextu nových mediálních technologií	28
4 MEDIÁLNÍ KONSTRUKCE KOLEKTIVNÍCH VZPOMÍNEK V KONTEXTU VÁLKY V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ	82
4.1 Objektivita ve válečných zónách: zpravodajství a válečná Bosna a Hercegovina	32
4.1.1 Mediální scéna v Jugoslávii	35
ANALYTICKÁ ČÁST	39
5 SPECIFIKACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU, CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	39
5.1 Hlavní cíle práce	39
5.2 Výzkumné otázky	39
6 DESIGN VÝZKUMU	40
6.1 Vedení rozhovorů a kvalitativní výzkum	40
6.1.1 Popis zkoumaného vzorku	43
6.1.2 Organizace výzkumu	43
6.2 Etické aspekty výzkumu	44
7 ANALÝZA DAT - KÓDOVÁNÍ	44
8 INTERPRETACE	58
8.1 Zelizerová: Kolektivní paměť, komplexní doba žurnalistiky, novinářství jako klíčový zprostředkovatel paměti	61
8.2 Současné výzvy válečné žurnalistiky při vytváření válečné paměti	64
ZÁVĚR	67
Použitá literatura	68

Úvod

Média v moderní společnosti přispívají k vytváření nových mýtů. Některé z těchto mýtů pocházejí ze zábavního průmyslu a kultury celebrit. Média se však jako prvek kulturní matrice podílejí také na vytváření nových politických mýtů. V etno-národních společnostech fungují tyto mýty jako základ pro sjednocení národa a určení jeho identity, zejména během konfliktu nebo války. Jejich úlohou je také vytvářet obraz světa modelováním obrazů minulosti, v nichž jsou příslušníci jiných kultur a národů zobrazováni jako nepřátelé. Studium masových médií a jejich vlivu na publikum je velmi důležité nejen pro pochopení funkce a dopadu mediálních sdělení, ale také pro utváření vztahu mezi hegemonií a kulturou. Nastolení dominantní ideologie znamená použití určitých ideologických aparátů i realizaci konceptu hegemonie tak, aby mediální produkce umožňovala i vyjádření protichůdných stran v konfliktu, stejně jako potřebu a touhu ovládat většinu.¹ Perspektiva Ulricha Becka ohledně “nuceného osvícenství” a “kosmopolitního realismu” naznačuje, že výzvy vyplývající z vyrobených nejistot a nejistot ve světové společnosti rizik mohou vést k transnacionální reflexivitě, globální spolupráci a koordinovaným reakcím. V rámci myšlenky Becka jsou rizika vnímána jako sociální konstrukce formovaná mocenskými dynamikami a definována prostřednictvím vztahů definice. Tato rizika, jako hrozby vytvořené člověkem, nevypočitatelné a nezajišťovatelné, závisí na tom, jak jsou rámována a contestována oblastí znalostí a médií. Beck zdůrazňuje roli mediálního inscenování při formování vnímání rizik. Rizika, jako sociální konstrukce, existují v oblasti znalostí a jejich realita může být manipulována, dramatizována, minimalizována nebo popírána na základě převažujících norm a výkonu definice moci. Média tak hrají klíčovou a významnou roli v tomto procesu, přičemž Beck připisuje médiím “politickou explozivitvu” při inscenování. Podle Becka, když jsou globální krize inscenovány v médiích, mohou se proměnit v “kosmopolitní události”. Tyto události jsou silně medializované, selektivní, symbolické a mají sílu přesahovat sociální hranice, poskytující lokální i globální reflexivní zkušenosti. Takto se média stávají klíčovým nástrojem při formování a převrácení globálního řádu, který existuje v mysli lidí.²

¹ Cottle, *Global Crises in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*, str. 496-498

² Cottle, *Global Crises in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*, str. 498

Projekt je zaměřen zejména na zkoumání kolektivní paměti, kterou původně rozpracoval Halbwachs v roce 1925 ve své knize *Le Cadres sociaux de la mémoire*³, a pokusím se ji prozkoumat v souvislosti s válečným žurnalistikou. V celkových studiích médií a kolektivních vzpomínek je informační činnost jistě jednou z nejméně prozkoumaných oblastí. Teprve nedávné interdisciplinární studie věnovaly pozornost důležitosti žurnalistiky při budování, udržování a změně veřejného vnímání, pocitů, přesvědčení a znalostí o minulosti.⁴ Na druhou stranu minulost je také nepostradatelnou součástí samotné novinářské profese. Zprávy totiž vyžadují kontexty, pomocí nichž jsou zprávy interpretovány a chápány. Novináři se orientují na minulost a aktivně ji využívají k pochopení současnosti. Procesy formování kolektivní paměti v moderní době nelze oddělit od médií, chápaných v nejširším slova smyslu jako soubor všech materiálů a institucí, skrze něž se odehrává komunikace. Z tohoto důvodu je jeden z hlavních cílů této diplomové práce upozornit na význam médií, zejména novinářské profese při formování kolektivního vzpomínání na minulost.

Diplomová práce se zaměří na způsob, jakým novinářky a novináři vykreslovali válku a jak tím formovali kolektivní paměť války v Bosně a Hercegovině v letech 1992 - 1995. Cílová skupina, váleční novináři, přiblíží, jak jejich paměť války vznikala a jak se domnívají, že jejich přínos ovlivňuje kolektivní paměť obyvatelstva. Rozhovory byly provedeny s šesti válečnými novináři z Bihace, Bosna a Hercegovina (3 ženy a 3 muži), kteří spolu pracovali a byly podobné věkové skupiny (20-25 let) během bosenské války. V empirické části představím výsledky rozhovorů a vyložím tyto výsledky v kontextu textu Barbie Zelizerové *What Journalism Tells Us About Memory, Mind and Media* (2021). Porozumění tomu, jak média zacházejí s minulostí, považujeme za zvláště důležité v post-konfliktních komunitách, jako je Bosna a Hercegovina po Daytonu, kde je utváření vzpomínky na znepokojivou minulost základní podmínkou demokratické konsolidace bosenské společnosti.

³ Russell, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 796.

⁴ Viz např. díla Zelizer (1992, 2008), Edy (1999, 2006), Kitch (2002, 2008)

1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ

Kolektivní paměť je interdisciplinární koncept, který kromě sociologie zaujímá místo i v dalších vědních oblastech a disciplínách, jako je historie, politologie, psychologie, antropologie a kulturní studia. Když vezmeme v úvahu celou řadu vědních oblastí a studií, které se kolektivní paměti věnují, brzy se stává zřejmým, že jde o akademicky bohaté a plodné pole, ale stále je to oblast, která trpí nedostatkem jasných vědeckých zaměření a systémového hodnocení problémů, přístupů a objektů výzkumu.⁵ Kolektivní paměti jsou chápány jako dynamické a proměnlivé struktury významů minulosti, které se stávají předmětem zájmu v současnosti kvůli potřebám současnosti, tj. jako odpověď na společenské a politické faktory současnosti: „*Vlivem otevřenosti otázek kolektivní paměti byla tato paměť užitečná pro uvažování, jak lidé vytváří minulost, jelikož je aplikovatelná na historické události a podmínky v různorodých společnostech a obdobích.*”⁶

Existuje rozdíl mezi individuální paměti (jak si pamatujeme své vlastní životy) a kolektivní paměti. Kolektivní paměť je způsob, jakým si skupina pamatuje určité události, které jsou pro skupinu jako celek významné. Tato paměť vzniká v průběhu času (například historickým výzkumem).⁷ Lze také tvrdit, že kolektivní paměť je složena z rodinné paměti (paměť předávaná z rodiny)⁸, náboženské paměti (paměť předávaná prostřednictvím náboženských příběhů)⁹ a národní (oficiální) paměti (paměť uznávaná vlastní zemí)¹⁰. Je důležité si uvědomit, že kolektivní paměť se projevuje jako podčást národní paměti. Národy si vybírají, co stojí za to si pamatovat - a poválečná retorika v Bosně a Hercegovině není výjimkou. V obou entitách Bosny a Hercegoviny existují různé učebnice dějepisu, které vyprávějí určitý příběh války a vynechávají jiné příběhy. Děti v Bosně a Hercegovině studují historii - v závislosti na tom, kde žijí. Tento předmět spadá do skupiny národních předmětů a studuje se podle tří různých plánů a programů. Takže děti ve školách v Sarajevu, Mostaru nebo Banja Luce studují z tří různých učebnic, které často zachází s událostmi zcela odlišným

⁵ Olick, *Collective Memory: The Two Cultures*, str. 333 - 334.

⁶ Confino, *Collective Memory and Cultural History: Problems of Method*, str. 1387.

⁷ Gusevskaya, Plotnikova, *Historical Memory and National Identity*, str. 1026-1027.

⁸ Erll, *Locating Family in Cultural Memory Studies*, str. 305.

⁹ Besier, *Uses of Memory in Religious - national Rites*, str. 381 - 382.

¹⁰ Bodnar, *Pierre Nora, National Memory, and Democracy: A Review*, str. 951 - 952.

způsobem.¹¹ Proto je důležité zdůraznit, že historická paměť se často liší od historických vyprávění - toho, co je napsáno nebo si pamatováno o minulosti. Společnosti si může pamatovat věci, které nejsou napsané, protože má rodinné příběhy nebo zažila určité události. Historická paměť má tedy kolektivní nebo sociální aspekt, stejně jako národní aspekt paměti.

Izraelský sociolog Eviatar Zerubavel ve svědectví vlastní zkušenosti přiznává, že dlouho pokládal kapitána Dreyfuse, který byl, i když nevinný, odsouzen v proslulé aféře s antisemitským pozadím, za zemřelého na ostrově. Teprve mnohem později si uvědomil, že tento důstojník byl po revizi procesu osvobozen od všech obvinění a dokonce vyznamenán. Zerubavel si pamatoval neexistující skutečnost, jako by s ní byl obeznámen, a nebyl si vědom toho, že nikdy předtím nic o Dreyfusově konečném osudu nečetl ani neslyšel.¹² Z jeho svědectví vyplývá, že toto vzpomínání vzniklo vlivem kulturního prostředí. Nepravdivost můžeme připsat podléhání sociálním a kulturním vlivům. Ukazuje se, že některé z našich úplně osobních a nejbližších vzpomínek jsou ve skutečnosti vzpomínky jiných, které jsme si přivlastnili jako své, vymazávající zprostředkovatele mezi námi a samotnými událostmi. Tento druh vzpomínání je spojen s kulturním vzorcem, konkrétně se jedná o mnemotechnickou sociální výchovu, která vzniká v nejranějším dětství v rodině a pokračuje v pozdějším věku v dalších skupinách nebo prostředích, které nám úmyslně nebo neúmyslně určují, co, jak a kolik si máme pamatovat.¹³ Sám Zerubavel uvádí svůj případ jako příklad mnemotechnické tradice Židů v oblasti viktimizace. Jeho vzpomínka byla konstruována tak, aby souhlasila s tradicí paměti, v níž jsou Židé vždy obětí.¹⁴ Proto z tohoto příkladu vyplývá, že Zerubavelova vzpomínka vznikla interferencí kulturního vzorce s individuální pamětí. V tomto smyslu kolektivní paměť představuje „kapacitu a schopnost společnosti 'aktivovat' nebo 'aktualizovat' jednotlivé minulé události. U menších skupin zahrnuje kolektivní paměť mnemotechnickou vyprávění, tedy verbální přenos vzpomínek od jednoho člena skupiny na druhého. U větších skupin jako jsou národy nebo církve se paměť

¹¹ Udžbenici istorije su i dalje entocentrični [online]. Dostupné z https://www.slobodnaevropa.org/a/bih_istorija_historija_povijest_udzbenici/1877659.html > cit. [16.12.2023]

¹² Zerubavel, *Društvena sjećanja*, str. 167 - 197.

¹³ Olick, Robbins, *From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*, str. 123.

¹⁴ Zerubavel, *Društvena sjećanja*, str. 176.

vytváří prostřednictvím symbolických forem – znamení, textů, rituálů atd. Přenos paměti se opírá o muzea, knihovny, vzdělávací programy, archivy a podobně.”¹⁵

1.1 Historie kolektivní paměti vztahující se k sociologii

Koncept kolektivní paměti zajímal filozofy již od dob antického Řecka, ale až do počátku 20. století neexistovala jasná a výrazná sociální konceptualizace paměti. Koncept kolektivní paměti se začal konceptuálně rozvíjet v první polovině 20. století v rámci různých sociálních a humanitních disciplín, zejména sociologie, psychologie, historie a literatury. Francouzský sociolog Maurice Halbwachs, „otec kolektivní paměti” a známý žák Durkheima, významně označil a definoval koncept kolektivní paměti tím, že jí dal teoretickou váhu a základy. Vzpomínky vznikají ve společenských skupinách a existuje tolik vzpomínek, kolik existuje společenských skupin. Formy / podoby vzpomínek se liší od jedné společenské skupiny k druhé a od uspořádání, do kterých jedinci patří (rodina, povolání, prostředí, vzdělávací systém).¹⁶ Halbwachs jasně navrhuje a podporuje, že vzpomínky jsou vytvářeny v rámci sociálních skupin a jsou udržovány a přenášeny v rámci sociálních skupin: „*Halbwachs tvrdí, že veškeré zapamatování závisí na dynamice skupin, jako jsou rodiny, sociální třídy a náboženské komunity. Sociální interakce jedince se členy jeho skupiny určují, jak si člověk pamatuje zážitky z minulosti a co si pamatuje.*”¹⁷

To znamená, že paměť se v sociálních uspořádáních nejen přenáší, ale je v těchto uspořádáních nezbytná a strukturovaná: „*Zaměřuje se na vzpomínky na prožité zážitky nebo momenty z minulosti, jako je první den dítěte ve škole, výlet do Londýna nebo zážitek z četby konkrétní knihy. Halbwachs výslovně popisuje kolektivní paměť jako paměť prožité zkušenosti, když vysvětluje rozdíl mezi kolektivní pamětí a historií. Kritériem, které Halbwachs používá k odlišení kolektivní paměti od historie, je detail a bohatost, s níž lze rekonstruovat událost nebo scénu z minulosti.*”¹⁸ Halbwachs věří, že tyto sociální rámce paměti jsou vždy primární – dokonce i ve zdánlivě zjevné individuální paměti. Dále

¹⁵ Sládeček, Vasiljević, Petrović Trifunović, *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, str. 11.

¹⁶ Assmann, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 126.

¹⁷ Russell, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 796.

¹⁸ Russell, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 796.

Halbwachs poukazuje na to, že paměť je zasazena do současnosti stejně jako do minulosti a že vzpomínky jsou proměnlivé spíše než konstantní. Jedním z nejvýznamnějších zjištění rané teorie paměti Halbwachse je, že lidé se zároveň účastní různých kolektivních pamětí a lidé mění paměti stejně tak, jako paměti mění je. Navíc, pro Halbwachse je vědomí trvání společenský fakt: „*Aby si člověk vzpomněl, potřebuje druhé; pamatovat si znamená rozumět vztahu. Památné události v životech skupin, ke kterým jedinec patří, slouží jako ucelený systém referenčních bodů pro zapamatování.*”¹⁹

Stejně tak výzkumníci používají velmi širokou škálu termínů k určení a vysvětlení společenských dimenzí vzpomínek. Tyto termíny označují určité úzké aspekty vzpomínek a existuje mezi nimi řada podobností v jejich významech, ale také rozdílů. Například britský sociolog Paul Coonerton používá termín *sociální paměť* nebo *social memory*²⁰, zatímco John Bodnar zavádí termín *veřejná paměť* nebo *public memory*.²¹

Paul Connerton „*posunul paměť z psychologického, freudovského světa jednotlivce směrem k sociálnímu světu kolektivní interakce*”²², zatímco Bodnar vysvětluje, že „*veřejná paměť slouží důležité funkci jako kognitivní lepidlo komunity, zahrnující pod sebou celou řadu soukromých vzpomínek.*”²³ Jinými slovy, veřejná paměť je spojení mezi minulostí a přítomností, aby se připomněla historická událost nebo „znovu vytvořila” paměť komunity.²⁴

Jan Assmann hovoří o *kulturní a komunikační paměti* (*cultural memory/communicative memory*).²⁵ Assmann tvrdí, že pojem kulturní paměť zahrnuje soubor textů, obrazů a rituálů, které lze použít opakovaně a jsou specifické pro každou skupinu a každou epochu. Kulturní dědictví nějaké skupiny také hovoří o její identitě a tom, jak si přeje být vnímána ostatními.²⁶ Kolektivní vzpomínky se objevují v centru společenskovedního diskurzu jako přímý

¹⁹ Vromen, *Maurice Halbwachs on Collective Memory. By Lewis A. Coser*, str. 511.

²⁰ Golden, *Where Does Memory Reside, and Why Isn't It History?*, str. 271.

²¹ Iriye, *Introduction: Historical Scholarship and Public Memory*, str. 89.

²² Iriye, *Introduction: Historical Scholarship and Public Memory*, str. 89.

²³ Golden, *Where Does Memory Reside, and Why Isn't It History?*, str. 271.

²⁴ Golden, *Where Does Memory Reside, and Why Isn't It History?*, str. 271.

²⁵ Assmann, *Communicative and Cultural Memory*, str. 110-111.

²⁶ Assmann, *Communicative and Cultural Memory*, str. 111 - 112.

důsledek vzniku a rozvoje multikulturalismu, pádu komunismu, politiky lítosti a politiky viktimizace.²⁷

Schwartz zdůrazňuje tři související aspekty, které se v intelektuální kultuře objevily v 70. letech 20. století a které svým vzájemným působením podpořily zájem o sociální konstrukci minulosti. Upozorňuje na to, že multikulturalisté byli ti, kdo uznali historiografii jako zdroj kulturní dominance a vystoupil proti dominantním historickým narativům ve jménu jiných utlačovaných skupin ve společnosti. Poté postmodernisté napadli konceptuální důraz na lineárnost historických událostí, pravdy a identity a začali podporovat zájem o studium vztahů mezi historií, vzpomínkami a mocí. Navíc, ve svém textu definuje, co je kolektivní paměť: „Zaprvé, kolektivní paměť je modelem společnosti – odrazem jejich potřeb, problémů, strachů, mentality a aspirací. Za druhé, kolektivní paměť je modelem společnosti – programem, který definuje její zkušenost, vyjadřuje její hodnoty a cíle a poskytuje kognitivní, afektivní a morální orientaci pro jejich realizaci. Kolektivní paměť ovlivňuje sociální realitu tím, že ji odráží a utváří.”²⁸

Schwartz také hovoří o politice paměti a vlivu, který má na kolektivní paměť: „Ukazuje, jak jsou přesvědčení o minulosti utvářena okolnostmi a problémy současné společnosti a jak se různé prvky minulosti stávají více či méně relevantními, když se tyto okolnosti a problémy mění. Paměť se tak stává sociální skutečností, když je vytvářena a předělávána tak, aby sloužila měnícím se společenským zájmům a potřebám. To, že kolektivní paměť je sociálně zakořeněná, je pro sociologii kultury zásadní, ale tento náhled sám o sobě zveličuje tvárnost minulosti a nedokáže zachytit plný význam kolektivní paměti.”²⁹

I přesto, že v oblasti politiky paměti je často zdůrazňován instrumentalistický rozměr strategické manipulativní produkce paměti, je třeba mít na paměti, že čistě instrumentální přístupy k politice paměti jsou jednostranné a klamavé. Politika paměti má ve svých konceptualizacích také velmi důležitý kulturní rozměr, protože se odehrává na poli paměti, které je oblastí kultury. Na druhé straně existují rozměry kolektivní paměti, které se nevyjadřují v materiálních a předmětných formách, jako jsou například mýty nebo příběhy o vzniku národů. Tyto rozměry kolektivní paměti ukazují na pojetí, že samotné kolektivní paměti jsou společensky, kulturně a politicky podmíněny, jsou to proudící a měnící se

²⁷ Kosicki, Jasinska - Kania, *Guest Editors' Introduction: Aggressors, Victims, and Trauma in Collective Memory*, str. 7 - 8.

²⁸ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 910.

²⁹ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 909.

procesy, ve kterých minulost ovlivňuje přítomnost a přítomnost ovlivňuje minulost. Paměti jsou realizovány v mysli jednotlivců, a pak jde o individuálně konceptualizované vzpomínky, tj. individuálně konceptualizované představy o minulosti.

1.2 Typy kolektivní paměti: sociální, kulturní a politická paměť

Halbwachs pod pojmem „kolektivní paměť” rozuměl „sociální” nebo „komunikativní” paměť, kterou lze považovat za každodenní, protože se váže k našim interakcím v každodenním životě: „*Pamatovat si znamená být vázán na kolektivní rámce sociálních referenčních bodů, které umožňují koordinaci vzpomínek v čase a prostoru. Vzpomínky nejsou získávány pouze prostřednictvím společnosti, ale jsou také společensky vybavovány, uznávány a umístěny. Paměť také řadí zkušenosti a zajišťuje kontinuitu kolektivů.*”³⁰

Halbwachs tvrdí, že jednotlivci si nemohou pamatovat v jakémkoli koherentním a trvalém způsobu mimo kontext své skupiny.³¹ To znamená, že existuje tolik kolektivních vzpomínek, kolik existuje skupin.³² Jednotlivec si přivlastňuje různé, často nekompatibilní vzpomínky v závislosti na sociální skupině, do které patří. Vzpomínka trvá tak dlouho, jak skupina sama existuje, takže tato vzpomínka je omezena i na časové úrovni.³³

V porovnání s komunikační pamětí je kulturní paměť vzdálená od každodennosti se symbolickým významem, který transcenduje čas.³⁴ Tento typ paměti je definován jako kolektivní koncept pro veškeré znalosti, které řídí chování a zkušenosti. Získává se generacemi v opakované společenské praxi. Rozlišujeme koncept kulturní paměti od toho, co nazýváme „každodenní pamětí”, protože „komunikativní paměť” chybí „kulturní” charakteristiky, a od vědy, která nemá charakteristiky paměti vztahující se ke kolektivnímu sebeobrazu.³⁵

³⁰ Vromen, Maurice Halbwachs on Collective Memory by Lewis A. Coser, str. 511.

³¹ Olick, Robbins, *Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*, str. 109.

³² Olick, Robbins, *Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*, str. 109 - 111.

³³ French, *What Is Social Memory?*, str. 17.

³⁴ Assmann, Czaplicka, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 126.

³⁵ Assmann, Czaplicka, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 126.

Jan Assmann o kulturní a komunikační paměti hovoří: „Pro nás pojem 'komunikativní paměť' zahrnuje různé kolektivní paměti, které jsou založeny výhradně na každodenní komunikaci. Tyto variety, které M. Halbwachs shromáždil a analyzoval pod konceptem kolektivní paměti, tvoří pole orální historie. Každodenní komunikaci charakterizuje vysoká míra nespécializace, reciprocita rolí, tematická nestabilita, dezorganizace.”³⁶ O příspěvku konstrukce identity jako nejdůležitější sociologické dimenze kolektivní paměti, Jan Assmann píše: „Prostřednictvím tohoto způsobu komunikace si každý jednotlivec vytváří vzpomínku, která, jak ukázal Halbwachs, je (a) sociálně zprostředkovaná a (b) se vztahuje ke skupině. Každá individuální paměť se konstituuje v komunikaci s ostatními. Tito „ti druzí“ však nejsou jen tak ledajakým souborem lidí, spíše jsou to skupiny, které svou jednotu a zvláštnost pojímají prostřednictvím společného obrazu své minulosti.”³⁷

Můžeme říci, že vzpomínky hrají rozhodující roli při utváření našich individuálních i kolektivních životů. Jsou kohezním prvkem mezi minulostí, přítomností a budoucností. Koncept kolektivní paměti proto nezahrnuje pouze způsoby reprezentace minulých událostí (většinou vytvořených politickými elitami a médii), ale jako stejně důležité, kolektivní vzpomínky zahrnují vliv a integraci historických událostí a vzpomínek do praxí našich individuálních životů.

Z teoretického a výzkumného hlediska je třeba být si vědom toho, že nejrozsáhlejší částí celkových studií kolektivní paměti je oblast politiky paměti a vždy je důležité položit si otázku, kdo vytváří vzpomínky, proč a k jakému účelu. Proto Confino dále vysvětluje: „ (...) kolektivní paměť je zkoumáním sdílené identity, která spojuje sociální skupinu, ať už rodinu nebo národ, jejíž členové mají nicméně různé zájmy a motivace. A o tom, že zásadní otázkou v dějinách paměti není to, jak je minulost reprezentována, ale proč byla přijata nebo odmítnuta. Neboť každá společnost vytváří obrazy minulosti. K tomu, aby se společnost změnila, nestačí vybrat určitou minulost. Musí řídit emoce, motivovat lidi k jednání, být přijímán; zkrátka se musí stát sociokulturním způsobem jednání.”³⁸

Aleida Assmann píše o čtyřech typech paměti: individuální, společenské, politické a kulturní. Tvrdí, že individuální paměť nefunguje bez vztahu ke společenské paměti. Společenská paměť se, v porovnání s politickou, zakládá na společných prožitých zkušenostech, zatímco politická paměť je produktem institucí a větších skupin. Autorka

³⁶ Assmann, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 126.

³⁷ Assmann, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 127.

³⁸ Confino, *Collective Memory and Cultural History: Problems of Method*, str. 1390.

dodává, že politická paměť se obrací na jednotlivce jako na člena skupiny, zatímco kulturní paměť se ke každému členu skupiny chová jako k jednotlivci. Assmanová upozorňuje, že proces vylučování může být škodlivý, protože je ignorována hanba a vina a pojmu oběti zůstává nejasný význam.³⁹ V některých případech mohou být určité vzpomínky potlačeny nebo skryty kvůli jejich traumatické nebo nepříjemné povaze. Například společnost může zapomenout na prožitou genocidu nebo porušování lidských práv, aby se vyhnula konfrontaci s nepohodlnou pravdou o své minulosti. Podle Assmann však tyto potlačené nebo skryté vzpomínky stále mohou mít významný vliv na kulturní identitu společnosti, i když nejsou otevřeně uznávány. Navíc tyto „chybějící“ vzpomínky mohou vytvářet pocit nejistoty nebo nepohodlí ve společnosti, a dokonce přispívat k sociálním a politickým konfliktům.⁴⁰

V knize *La Memoire, l'histoire, l'oubliette* (2000) Paul Ricoeur dělá jasný rozdíl mezi osobní a kolektivní pamětí. Poznamenává, že v běžné řeči se vzpomínky mohou připisat jedné osobě nebo více lidem, například „má paměť“ nebo „naše paměť“ na určitou událost. Pokud je vzpomínka připisována jediné osobě, pak se jedná o osobní paměť. Na druhé straně, pokud je vzpomínka připisována více lidem, jedná se o kolektivní paměť. Tato definice sice neposkytuje žádné informace o vztahu mezi individuální a kolektivní pamětí, nebo o tom, jak kolektivní paměť funguje, ale má výhodu, že zahrnuje širokou škálu teorií a vysvětlení kolektivní paměti.⁴¹

1.3 Paměť války a kulturní identita

V kontextu rozvoje kolektivních vzpomínek a současně jako příspěvek k sociologii války je třeba zdůraznit, že veřejné kontroverze o politických a kulturních rozměrech války a válečných památníků patřily vždy mezi nejdůležitější témata ve studiích kolektivních vzpomínek.⁴² Pro porozumění kolektivních vzpomínek je důležité upozornit na specifické historické období, ve kterém se objevují, a identifikovat tento prostorový a časový okamžik

³⁹ Assmann, *Memory, individual and collective*, str. 211 - 219.

⁴⁰ Assmann, *Collective Memory and Cultural Identity*, str. 126-129.

⁴¹ Russell, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 792.

⁴² Kosicki, Jasinska - Kania, *Guest Editors' Introduction: Aggressors, Victims and Trauma in Collective Memory*, str. 4

v kontextu globálních společenských změn a důležitých zvrátů jak v sociologii, tak v historii. Zatímco první světová válka byla jakýmsi katalyzátorem hrdinských vzpomínek, druhá světová válka a hrůzy spojené s holokaustem byly impulzem pro výzkumy a psaní o takzvaných skeptických a skrytých vzpomínkách. Konec studené války a ozbrojené a etnické konflikty, které se odehrály v 90. letech, sloužily jako další historický zlom, který vyvolal nový silný zájem o kolektivní paměť na války a zločiny, a právě události, které se odehrály na území Bosny a Hercegoviny v 90. letech 20. století, jsou jedním z hlavních témat této práce.

Paul Fussell rozsáhle psal o zkušenostech války a jejím dopadu na společnost. Ve své knize *The Great War and Modern Memory (1975)* Fussell zkoumá, jak první světová válka změnila způsob, jakým lidé uvažovali o válce a jak si ji pamatovali. Tvrdí, že krutost, nesmyslnost a obrovský rozsah války vytvořila novou formu paměti, která byla poznamenána ironií, skepticismem a hlubokým pocitem zklamání.⁴³ Analýza Fussella naznačuje, že paměť války je výsledkem historického a kulturního kontextu. Způsob, jakým si lidé válku pamatují, je utvářen zkušenostmi těch, kdo v ní bojovali, kulturními artefakty, které z ní vycházejí, a širšími historickými a sociálními podmínkami, které ji obklopují. V případě první světové války Fussell tvrdí, že zkušenost ze zákopové války a obrovská ztráta životů, kterou to přineslo, vytvořily novou formu paměti o válce, která byla zásadně odlišná od více idealizovaného pohledu na válku, který existoval dříve.⁴⁴

Důležitým konceptem ve studiích paměti války je idea památníku, která se odkazuje na způsoby, jakými společnosti pamatují a uctívají ty, kteří bojovali a zemřeli ve válkách. Mnemonické praktiky, jako jsou památníky, svátky a rituály, formují kolektivní paměť války a posilují určité kulturní hodnoty a přesvědčení. Například Eric Hobsbawm tvrdí, že vzpomínky na obě světové války byly klíčové pro utváření evropské identity a politiky ve 20. století. Naznačuje, že traumata války vedla k pocitu zklamání z tradičních hodnot a institucí a otevřela cestu novým politickým hnutím jako fašismus a komunismus.⁴⁵ Hobsbawm rovněž zkoumá, jak byly vzpomínky na druhou světovou válku vytvářeny a

⁴³ Taylor, *The Great War and Modern Memory*, str. 448-449.

⁴⁴ Taylor, *The Great War and Modern Memory*, str. 449-450.

⁴⁵ Matthews, *Class, Nation, and Capitalist Globalization: Eric Hobsbawm and the National Question*, str. 65 - 67.

přenášeny v období po válce. Tvrdí, že paměť na válku sehrála klíčovou roli při utváření politického prostředí po válce v Evropě a zejména při vývoji Evropské unie.⁴⁶

Kulturní paměť je často používána k vytvoření pocitu rozlišení a identity v rámci kolektivní skupiny. Koncepty *historické paměti* a *identita* jsou nerozlučně spojené a mezi nimi existují těsné vzájemné vztahy a závislosti. To je z důvodu, že zachování paměti je základním předpokladem pro sebeurčení jednotlivců a posílení jednoty sociálních skupin. Identita se formuje během procesu pochopení historie národa, jeho současné pozice a možných budoucích vyhlídek. Historická paměť hraje klíčovou roli ve formování identity. J. Assmann zdůrazňuje tuto myšlenku tím, že charakterizuje “identitu” jako “politickou představivost” ovlivněnou “kulturní pamětí”⁴⁷.

Kolektivní paměť zahrnuje více než pouhé aktivity vzpomínání a představuje koncept *sociálního sdílení*. To zahrnuje průběžné diskuse a myšlenky o událostech v postižené společnosti, rozšiřující se za hranice pouhého vzpomínání. Pennebaker a Banasik zdůrazňují význam jak samotného hovoru, tak i myšlení při formování kolektivní paměti, přičemž myšlení ovlivňuje veřejný diskurz a je měřitelné prostřednictvím průzkumů pro kvantitativní analýzu. V důsledku toho tento aspekt překračuje úzkou definici „kolektivní paměti”.⁴⁸

Kolektivní paměť není dostatečná k zachycení celé řady procesů, které probíhají před tím, než jsou minulé události oslaveny. Podle Halbwachse se minulost před komemorací odděluje procesy výběru a filtrování, které mohou být ovlivněny generacemi nebo environmentálními faktory. Pouhé spoléhání se na aktivity kolektivního pamatování není dostatečné pro důkladnou analýzu této mediace. Na druhé straně kolektivní paměť zahrnuje všechny reprezentace minulosti, nejen viditelné a aktivní vzpomínky, ale také předpoklady a normy, které odlišují minulé události od oslavujících událostí v přítomnosti.⁴⁹ V sekulárních, nacionalistických hnutích jsou sdílené tradice rekonstruovány nebo vynalézány s cílem vytvořit národní identitu.⁵⁰ To může vést k pocitu odpovědnosti občanů, aby si pamatovali

⁴⁶ Matthews, *Class, Nation, and Capitalist Globalization: Eric Hobsbawm and the National Question*, str. 88.

⁴⁷ Gusevskaya, Plotnikova, *Historical Memory and National Identity*, str. 1028.

⁴⁸ Kosicki, Jasinska - Kania, *Guest Editors' Introduction: Aggressors, Victims and Trauma in Collective Memory*, str. 5.

⁴⁹ Kosicki, Jasinska - Kania, *Guest Editors' Introduction: Aggressors, Victims and Trauma in Collective Memory*, str. 5.

⁵⁰ Taylor, *The Great War and Modern Memory*, str. 449-450.

svou historii a tradice. Nicméně selektivní pohled na minulost, který často doprovází zavedení nové národní identity, vede ke zdůrazňování utrpení skupiny a vítězství.

Hlavním účelem použití sdílené kolektivní paměti k vytvoření národní identity je podpořit pocit sounáležitosti a poskytnout signály pro identifikaci mezi členy skupiny, což zajišťuje vnitřní stabilitu. V důsledku toho je kolektivní paměť často rekonstruována takovým způsobem, aby členové mohli sympatizovat se svým členstvím a vidět skupinu jako legitimní. Vzhledem k normativní relevanci paměti je důležité dodržovat určité normy a standardy při konstrukci paměti. Paměť může být rekonstruktivní nebo funkční, ale musí být také epistemicky úspěšná, což znamená, že existují dobré důvody, proč si určité věci pamatovat určitým způsobem, aby se přiblížily pravdě. To je proto, že paměť hraje důležitou roli při přenosu cenných znalostí, konstrukci identity a zpracování traumatu v důsledku hrůz.⁵¹

2 VZTAH MEZI MÉDII A PAMĚTÍ

2.1 Paměť

Starověké Řecko patřilo mezi první oblasti, kde se autoři zabývali teorií paměti, přičemž ji viděli jako funkci mozku a duše. Filozof Platón ve svém dialogu *Faidros* srovnával paměť s voskovou deskou, na kterou se vtiskují dojmy, a navrhoval, že paměť závisí na schopnosti duše přijímat a uchovávat znalosti.⁵² Platón tvrdil, že vědomosti nejsou něco, co se lze naučit, ale jsou to spíše věci, které již známe, ale musíme si je připomenout. Podle Platóna duše existovala před narozením a měla veškeré znalosti. Když se však duše narodila do fyzického těla, zapoměla tyto znalosti a musela se spoléhat na paměť, aby si je připomněla. Platón věřil, že proces učení je ve skutečnosti proces vzpomínání a že úlohou učitele není sdělovat nové znalosti, ale pomoci studentovi vzpomenout si na to, co již viděl.⁵³ Aristoteles v traktátu *O paměti a vzpomínání* popisoval paměť jako uchování dojmu minulého zážitku a navrhoval, že zahrnuje vytváření asociací mezi smyslovými dojmy.⁵⁴

⁵¹ Altanin, *Memory as Social Construct*, str. 13.

⁵² Frentz, *Memory, Myth, and Rhetoric in Plato's "Phaedrus"*, str. 244-246.

⁵³ Frentz, *Memory, Myth, and Rhetoric in Plato's "Phaedrus"*, str. 246.

⁵⁴ Barash, *The Sources of Memory*, str. 711.

Během osvícenství se výzkum paměti začal vzdalovat filosofickým spekulacím a směřovat k vědeckému zkoumání. Jednou z nejvýznamnějších postav této nové vlny výzkumu byl německý filosof Immanuel Kant, který tvrdil, že paměť je základním prvkem lidského vědomí. Kant věřil, že paměť je zodpovědná za naše vnímání kontinuity a osobní identity a že je nezbytná pro naši schopnost uvažovat a vytvářet soudy.⁵⁵

Ve 20. století udělal výzkum paměti velký skok vpřed s vývojem moderní neurovědy. Pokroky v neurozobrazovacích technikách, jako je funkční magnetická rezonance (fMRI), umožnily výzkumníkům studovat neuronální mechanismy podporující formování a vybavování paměti. Jedním z nejdůležitějších zjištění tohoto výzkumu je, že paměť není jediný proces, ale skládá se z několika paměťových systémů specializovaných na různé typy informací.⁵⁶ Například hippocampus, struktura v mozku nacházející se v mediálním temporálním laloku, je klíčový pro formování epizodických pamětí, což jsou vzpomínky na konkrétní události, které se v minulosti staly. Narozdíl od toho jsou bazální ganglia, skupina subkortikálních struktur nacházejících se v předním mozku, zásadní pro formování návyků a procedurálních pamětí, což jsou vzpomínky na to, jak vykonat určité úkoly nebo akce.⁵⁷ Ačkoliv se zaměření výzkumu paměti během času změnilo, s ranými filozofy spekulujícími o povaze paměti a moderními neurovědci zkoumajícími její neuronální mechanismy, základní otázka zůstává stejná: jak si pamatujeme?⁵⁸

Paměť je zásadní prvek při utváření lidských společností a kultur. Ze sociologického hlediska lze paměť definovat jako proces pamatování a zapomínání minulých událostí, lidí a myšlenek v sociálním a kulturním kontextu.⁵⁹ Paměť není pouze kognitivní proces, ale i sociální a kulturní. Je formována sociálními faktory, jako jsou jazyk, sociální třída, pohlaví, etnický původ a věk, a kulturními faktory, jakými jsou umění, literatura a média. Paměť lze chápat jako sociální praxi, kde jednotlivci a skupiny aktivně konstruují, interpretují a přenášejí vzpomínky.⁶⁰ Paměť je důležitá pro utváření individuálních a kolektivních identit,

⁵⁵ Stanford Encyclopedia [online]. Dostupné z <<https://plato.stanford.edu/entries/kant-mind/>> [cit. 10.3.2023]

⁵⁶ Wixted, Mickes, *On the Relationship Between fMRI and Theories of Cognition: The Arrow Points in Both Directions*, str. 104-105.

⁵⁷ Wixted, Mickes, *On the Relationship Between fMRI and Theories of Cognition: The Arrow Points in Both Directions*, str. 105-106.

⁵⁸ Barash, *The Sources of Memory*, str. 709.

⁵⁹ Misztal, *Memory and the Construction of Temporality, Meaning and Attachment*, str. 30-34.

⁶⁰ Russell, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 796.

kulturních tradic a sociálních vztahů. Proto sociologická definice paměti zdůrazňuje sociální a kulturní rozměry paměti a ukazuje způsoby, jakými je paměť ovlivňována a ovlivňuje sociální struktury a procesy. Z psychologického hlediska je paměť kognitivní proces, který zahrnuje kódování, ukládání a vybavování informací.⁶¹ Kódování se týká procesu transformace sensorických informací do formy, která může být uložena v paměti. Ukládání se týká procesu udržování informací v čase, zatímco vybavování se týká procesu přístupu k uloženým informacím a jejich použití v případě potřeby.⁶²

Například Hermann Ebbinghaus byl průkopnickým německým psychologem, který v 19. století provedl rozsáhlý výzkum paměti. Je nejvíce známý pro své studie zachování a zapomínání paměti, které prováděl sám na sobě pomocí nesmyslných slabik. Výzkum Ebbinghause přivedl k navržení několika důležitých principů paměti, včetně následujících⁶³:

- *Křivka zapomínání*: Ebbinghaus zjistil, že zachování paměti rychle klesá časem, s největším zapomínáním v prvních několika hodinách nebo dnech po naučení. To ho vedlo k vytvoření „křivky zapomínání“, která ukazuje rychlost, kterou se informace zapomínají časem.
- *Efekt rozloženého učení*: Zjistil, že zachování paměti se zlepšuje, když se učení rozloží časem, místo toho, aby se vtěsnalo do jediného sezení. Tento princip byl prokázán v mnoha následných studiích a je nyní široce používán ve vzdělávací praxi.
- *Efekt sériové pozice*: Ebbinghaus objevil, že lidé si lépe pamatují položky z počátku a konce seznamu než položky ve středu. Tento fenomén je znám jako „efekt sériové pozice“ a předpokládá se, že je spojen s tím, jak jsou informace uloženy v paměti.

Kromě toho jeden z klíčových bodů, který Schwartz uvádí, je, že naše vzpomínky jsou často selektivní a nedůvěryhodné.⁶⁴ Máme tendenci si pamatovat vrcholy zážitku, ať už pozitivní nebo negativní, a zapomínat mnoho detailů. To může vést ke zkresleným vzpomínkám, které nepřesně odrážejí to, co se skutečně stalo. Schwartz také poznamenává, že naše vzpomínky mohou být ovlivněny způsobem, jakým uvažujeme o událostech: „*Vzpomínky musí vyjadřovat aktuální problémy, než mohou naprogramovat způsoby, jak se s nimi vypořádat.*“

⁶¹ Plháková, *Učebnice obecné psychologie*, str. 192-195.

⁶² Plháková, *Učebnice obecné psychologie*, str. 192-195.

⁶³ Fuchs, *Ebbinghaus's Contributions to Psychology*, str. 623 - 627.

⁶⁴ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 922.

Nemůžeme se orientovat minulostí, ve které se nevidíme. Na druhé straně je to právě programová relevance paměti, která činí její výrazovou funkci významnou: Nemáme důvod hledat sami sebe v minulosti, která ještě neorientuje naše životy.”⁶⁵ Pokud se zaměříme na negativní stránky zážitku, budeme si na něj pravděpodobně pamatovat jako na negativní, i když byly také pozitivní aspekty. Jinými slovy, naše vzpomínky nejsou objektivní záznamy událostí, ale spíše subjektivní interpretace těchto událostí, které jsou formovány naším vnímáním, postoji a přesvědčeními. To znamená, že naše vzpomínky nejsou vždy spolehlivé a mohou být zkresleny našimi představami a předsudky. Proto Schwartz tvrdí, že bychom si měli být vědomi omezení našich vlastních vzpomínek a nespolehat se na ně při rozhodování nebo hodnocení našich zkušeností. Měli bychom se snažit přistupovat ke svým vzpomínkám kriticky a reflexivně, s vědomím toho, že mohou být vadné, a hledat další informace nebo perspektivy, abychom si vytvořili přesnější a komplexnější pochopení událostí, které jsme zažili.⁶⁶

Pro podrobnější vysvětlení Schwartzových myšlenek nejsou naše vzpomínky pouze objektivní záznamy minulých událostí, ale spíše jsou aktivně konstruovány našimi mozkovými funkcemi na základě informací, které vnímáme a zpracováváme. To znamená, že naše vzpomínky mohou být ovlivněny různými faktory, jako jsou naše pozornost, motivace, emoce a očekávání. Například, pokud jsme silně motivováni něco si pamatovat, je pravděpodobnější, že tuto informaci hloubkově zakódováváme a později si ji vybavíme. Stejně tak pokud jsme v negativní emoční náladě, můžeme si být více vědomi negativních událostí a přehlížet ty pozitivní. Navíc naše očekávání a přesvědčení mohou také utvářet naše vzpomínky a vést nás k zapamatování si událostí způsobem, který je v souladu s našimi představami. Schwartz tvrdí, že tyto zkreslení a předsudky v paměti mohou mít důležité důsledky pro naše rozhodování a celkové blaho.⁶⁷ Pokud se příliš spoléháme na naše vzpomínky při rozhodování, můžeme přehlédnout důležité detaily nebo být ovlivněni nepřesnými informacemi. Stejně tak pokud jsou naše vzpomínky stále negativní, můžeme vyvinout pesimistický pohled na život, což může přispět k duševním problémům, jako jsou úzkost a deprese. Schwartz navrhuje, abychom těmto problémům předešli, tak bychom měli ke svým vzpomínkám přistupovat kriticky a reflexivně. Můžeme toho dosáhnout tím, že klademe otázky našim vzpomínkám, hledáme alternativní perspektivy a otevíráme se novým

⁶⁵ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 910.

⁶⁶ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 909-911.

⁶⁷ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 909 - 915.

informacím, které mohou vyzvat naše předpoklady.⁶⁸ Tím můžeme vyvinout přesnější porozumění našich zkušeností, což nám při rozhodování a podporovat pozitivnější pohled na život.

Koncept sensorické paměti poprvé představil George Sperling v 60. letech 20. století. Sperling provedl sérii experimentů na kapacitu a trvání sensorické paměti, které ukázaly, že lidé mohou krátkodobě uchovávat velké množství sensorických informací. Zjistil také, že sensorická paměť rychle slábne a lidé si z ní mohou vybavit pouze omezené množství informací.⁶⁹ Podle vlivného multifaktoriálního modelu paměti od Atkinsona a Shiffrina je sensorická paměť prvním stupněm procesu paměti. Následuje krátkodobá paměť a poté dlouhodobá paměť. Sensorická paměť se dělí na různé typy v závislosti na sensorické modalitě informací, jako jsou ikonická paměť (vizuální) a auditivní paměť (sluchová).⁷⁰

Krátkodobá paměť, známá také jako pracovní paměť, je kognitivní proces, který je zodpovědný za ukládání a manipulaci informací po krátkou dobu. Tento druh paměti je klíčový pro každodenní aktivity, jakými jsou čtení, psaní a řešení problémů. Krátkodobá paměť je také úzce spojena s pozorností a soustředěním, jelikož umožňuje jedincům udržet relevantní informace a filtrovat rušení.⁷¹

Dlouhodobá paměť je klíčovým prvkem lidské kognice, který umožňuje jednotlivcům ukládat a vybavovat si informace po rozšířenou dobu. Byla intenzivně studována kognitivními psychology a neurovědci, kteří identifikovali různé typy dlouhodobé paměti, jakými jsou epizodická paměť, sémantická paměť a procedurální paměť. Schweppe a Rummer diskutují o kognitivních procesech spojených s učením se z multimediálních materiálů.⁷² Kapacita pracovní paměti je omezujícím faktorem v množství informací, které mohou být zpracovány a zachovány v krátkodobé paměti během učení se z multimediálních materiálů. Navrhují, že dlouhodobá paměť je zodpovědná za konsolidaci a ukládání informací v průběhu času.⁷³

⁶⁸ Schwartz, *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*, str. 909 - 915.

⁶⁹ Sperling, *The information available in brief visual presentations*, str. 1-29.

⁷⁰ Atkinson, Shiffrin, *Human memory: A proposed system and its control process*, str. 89 - 195.

⁷¹ Atkinson, Shiffrin, *The Control of Short - Term Memory*, str. 83.

⁷² Schweppe, Rummer, *Attention, Working Memory, and Long- Term Memory in Multimedia Learning: An Integrated Perspective Based on Process Models of Working Memory*, str. 286.

⁷³ Schweppe, Rummer, *Attention, Working Memory, and Long- Term Memory in Multimedia Learning: An Integrated Perspective Based on Process Models of Working Memory*, str. 287 - 289.

Aleida Assmann identifikovala dva typy paměti při zvažování psychologických mechanismů pamatování v kolektivním prostředí. První typ je paměť určená k uložení – archivní nebo ukládající paměť, která slouží jako pozadí znalostí, které v současné době nejsou řešeny. Druhým typem je funkční paměť, která je v popředí a nazývá se „obydlenou pamětí“. Tento typ paměti je založen na skupině, je selektivní, normativní a orientovaný do budoucnosti. Neuspořádané a nesouvisející prvky paměti uložení se stávají sestavenými, konstruovanými a propojenými, když vstupují do funkční paměti. Assmann uvádí historické vědy jako příklad paměti uložení nebo „neobydlené paměti“, která ztratila svůj životně důležitý odkaz k přítomnosti a je považována za „druhého řádu“ paměť, tedy paměť paměti. Kvůli své selektivní povaze funkční paměť realizuje pouze část možného obsahu paměti.⁷⁴

3 ZPRAVODAJSTVÍ A PAMĚŤ

Žurnalistika hraje významnou roli při utváření kolektivní paměti poskytováním veřejného záznamu historických událostí, interpretací významu těchto událostí a uchováváním kulturní paměti pro budoucí generace. Svým zpravodajstvím žurnalistika pomáhá vytvářet vyprávění o minulosti, které rezonuje s většími sociálními a kulturními tématy, formuje veřejné mínění a ovlivňuje historickou kontinuitu. Zároveň však kolektivní paměť také ovlivňuje samotnou praxi žurnalistiky. Novináři jsou ovlivňováni dominantními narativy a kulturními hodnotami společnosti, ve kterých působí, a to může ovlivnit jejich zpravodajství o historických událostech. Příběhy, které novináři vybírají k pokrytí, jazyk, který používají k popisu událostí, a perspektivy, které přinášejí do svého zpravodajství, jsou všechny ovlivněny kolektivní pamětí společnosti, kterým slouží.

Jeffrey K. Olick ve své knize *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility* vydané v roce 2007 tvrdí, že paměť není pouze individuální proces, ale je také hluboce propojena s kolektivní identitou a kulturou. Olick zkoumá roli médií, včetně žurnalistiky, při formování a přenosu kolektivní paměti v závislosti na tom, jak rámcují a řídí události. Olick také diskutuje o tom, jak žurnalistika může přispět k procesu tvorby

⁷⁴ Altanian, *Remembrance and Denial of Genocide: On the Interrelations of Testimonial and Hermeneutical Injustice*, str. 10 -15.

kulturního traumatu, zejména když neuznává historické a sociální kontexty, které leží v základech událostí. Navrhuje, že odpovědná žurnalistika by měla usilovat o poskytnutí kontextualizovaného porozumění událostem, spíše než je zjednodušovat do snadných narativů. Novináři a novinářské organizace staví svou práci na paměti a musí být relevantní pro publikum, protože jsou utvářeny společenskou pamětí. Výsledkem novinářské práce jsou archivy, které budou budoucími historickými zdroji a základy pro kolektivní paměť.⁷⁵

Válečný žurnalismus a tabloidizace jsou dvě odlišné koncepce, avšak mohou se vzájemně prolínat různými způsoby, často na úkor přesného a odpovědného zpravodajství. Senzace hledající zprávy mohou klamat a přispívat k šíření falešných zpráv, porušující klíčové etické zásady. Tabloidizace zahrnuje přehánění událostí ve zprávách tak, aby byly senzacechtivější a přitažlivější pro širší publikum. V kontextu válečného žurnalismu by to mohlo zahrnovat zaměření na dramatické a grafické aspekty konfliktu, jako jsou drsné obrázky nebo osobní příběhy, které vyvolávají silné emoce. Tento příklad zahrnuje i média na Balkáně, která se, ačkoli uplynulo třicet let od začátku války, snaží senzacionalistickými zprávami odvést pozornost občanů od důležitých věcí. Podle analýzy online portálu srbská média na 302 titulních stranách publikovala až 362 falešných zpráv.⁷⁶ Při zpravodajství o výročí válečných událostí, jako je genocida v Srebrenici, často chybí poskytnutí pozadí nebo kontextu. Zvláště významné je, jak média v Srbsku pokryla 20. výročí genocidy v Srebrenici. Tehdy tehdejší premiér Srbska účastnil akce a incident, ve kterém byl napaden, na komemoraci v Potočarech vrhl stín, alespoň jak bylo prezentováno v srbských médiích. Místo otevřené diskuse o genocidě vlast a média v Srbsku využila incident na komemoraci jako příležitost k překlopení příběhu ve svůj prospěch. Výročí genocidy je nyní používáno jako výmluva vlády k vyhnutí se účasti na komemoraci v Potočarech.⁷⁷ Na druhé straně média a vláda v Bosně a Hercegovině odsoudily tento útok s tím, že je to útok na mír a důstojnost obětí v Srebrenici.⁷⁸

Elizabeth Bird zdůrazňuje důležitost zohlednění tabloidizace v konkrétním kontextu. Termín *tabloidizace* odkazuje na trend v médiích, kde se zpravodajství věnuje spíše senzace a osobním aspektům než institucionálnímu nebo podstatnému obsahu. V daném kontextu se

⁷⁵ Jeffrey K. Olick, *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*, str. 5-27.

⁷⁶ Více zde <<https://media.ba/bs/mediametar/kako-srbijanski-mediji-izvestavaju-o-bih-rat-koji-jos-uvek-traje>>

⁷⁷ Více zde <<https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:556993-Stefanovic-Pokusaj-ubistva-premijera-Majke-Srebrenice-Ovo-nije-napad-na-Vucica-ovo-je-napad-na-zrtve>>

⁷⁸ Více zde <<https://www.klix.ba/vijesti/bih/sda-napad-na-vucica-je-napad-na-mir-i-dostojanstvo-srebrenickih-zrtava/150711115>>

naznačuje, že pokud je tento trend efektivně řízen - kladoucí důraz na osobní aspekty před institucionálními - může to vést k zprávám, které jsou přímější a silnější. Tento přístup může zprávy učinit atraktivnějšími a blízkými publiku, potenciálně zvyšující jejich účinnost při předávání informací. Nicméně negativní efekt může spočívat v tom, že zaměření na osobní aspekty může zakrýt větší sociální, politické a kulturní faktory.⁷⁹

Americký historik David W. Blight se rozsáhle zabývá obdobím občanské války. Zkoumal také roli paměti při formování našeho porozumění historii. Ve své knize *Race and Reunion: The Civil War in American History (2001)* Blight argumentuje, že žurnalistika sehrála klíčovou roli při utváření kolektivní paměti občanské války. Tvrdí, že noviny a jiná média pomohla konstruovat narativ konfliktu, který zdůrazňoval usmíření mezi Severem a Jihem a zmenšoval roli otroctví jako příčiny války.⁸⁰ Blight naznačuje, že tento narativ neodrážel skutečné zkušenosti a přesvědčení mnoha Američanů v důsledku války, ale sloužil k prosazení určité vize historie a identity národa: „*Historická paměť... nebyla pouhá entita ovlivněná uplynulým časem; byla to cena v boji mezi konkurenčními verzemi minulosti, otázkou vůle, moci a přesvědčení. Historická paměť každé transformační nebo kontroverzní události vychází z kulturní a politické soutěže, z volby konfrontovat minulost a debatovat a manipulovat s jejím významem.*”⁸¹ Navíc naznačuje, že takové zkoumání vztahu mezi žurnalistikou a kolektivní pamětí může odhalit zaujatosti a zájmy, které leží v základech příběhů, které vyprávíme o minulosti, a může pomoci prosazovat přesnější porozumění historii.⁸²

3.1 Novinařina a paměť podle Barbie Zelizer

Na absenci zpravodajství ve studiích kolektivní paměti upozorňuje autorka Barbie Zelizer, která se zabývá způsoby, jakými zpravodajství propojuje minulost a současnost, a utváří to, co si pamatujeme.⁸³ Jak souvisí zpravodajství a kolektivní paměť? Jak na sebe spoléhají?

⁷⁹ S. Elizabeth Bird, *Tabloidization: What is it, and does it really matter?*, str. 42.

⁸⁰ Burt, *American Oracle: The Civil War in the Civil Rights Era by David W. Blight*, str. 319-321.

⁸¹ Shackel, *Public Memory and the Search for Power in American Historical Archaeology*, str. 660.

⁸² Shackel, *Public Memory and the Search for Power in American Historical Archaeology*, str. 661-662.

⁸³ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye by Barbie Zelizer*, str. 233 - 235.

Přestože autoři dosud dostatečně jasně neformulovali vztah zpravodajství a kolektivní paměti, Barbie Zelizer vysvětluje, jak se kolektivní paměť vždy opírala o nějaký druh zprostředkování, a to ještě před vznikem žurnalistiky jako profese, jak ji známe dnes. Odpověď na výše položené otázky Barbie Zelizer nabízí spolu s autorkou Teneboim Weinblattovou v knize *Journalism and Memory* (2014). V úvodní části knihy pokládají základy pro porozumění složitého vztahu mezi novinářstvím a pamětí, identifikují prostorový a časový základ.⁸⁴ Zelizerová vysvětluje, jak kolektivní paměť vždy závisela na nějaké formě mediace, a to i před vznikem novinářství jako profese.⁸⁵ Knihou Barbie Zelizerové s názvem *Covering the Body: The Kennedy Assassination, the Media, and the Shaping of Collective Memory*, vydanou v roce 1992, byl stanoven důležitý milník. V této knize Zelizerová zkoumala roli novinářů v moderní společnosti jako agentů kolektivní paměti, ovlivňujících způsob, jakým si lidé pamatují mediálně zprostředkované události. Zdůraznila také, že novináři nejen formují kolektivní paměť svého publika, ale také využívají kolektivní vzpomínky k definování sebe samých jako profesionální komunity. Toto je založeno na sdílených vyprávěních nejen o samotných událostech, ale také o jejich vlastní roli a postupech při informování o těchto událostech. Lze tedy konstatovat, že studium paměti a novinářství bylo velkou měrou ovlivněno rozdílem a interakcí mezi pamětí novinářů a pamětí o novinářích.⁸⁶ Autoři Keren Tenenboim - Weinblatt a Motti Neiger diskutují ve svém článku o knize Barbie Zelizerové “*Covering the Body: The Kennedy Assassination, the Media, and the Shaping of Collective Memory (1992)*” hlavní body, které zmiňují jsou následující:

Novináři jako agenti kolektivní paměti: Zelizerová zkoumá roli novinářů jako agentů, kteří formují způsob, jak si lidé pamatují zprostředkované události, zejména významné incidenty ve veřejném životě. Novináři hrají klíčovou roli při konstrukci kolektivní paměti diváků. Toto stanovisko sdílela také většina válečných novinářů, se kterými jsem hovořila, avšak jeden z novinářů s tímto názorem silně nesouhlasil a tvrdil, že: “Válečné novinářství nemělo vliv na ty, kteří žili v bojových zónách. Viděli hrůzy vlastníma očima, které nelze porovnat s reportážemi a žádné zpravodajství by se tak pevně nevrylo do jejich paměti. Když vidíš

⁸⁴ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 3.

⁸⁵ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

⁸⁶ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2-4.

vlastníma očima těla rozervaná granátem a krev, tvůj mozek si tyto obrazy nikdy nezapomene. Na druhé straně však určité média ovlivnila nevzdělanou populaci, ty, kteří čerpali veškeré své znalosti z jednoho média, které měli 24 hodin denně... ”⁸⁷

Zelizer identifikuje tři fáze paměti; první fáze se nazývá „dominantní paměť“, což je paměť, kterou sdílí a přijímá společnost jako celek. Tato paměť je podporována státem, médii a dalšími dominantními kulturními institucemi. V případě holokaustu by dominantní paměť mohla být například představa koncentračních táborů a plynových komor.⁸⁸ Druhá fáze se nazývá „opozitní paměť“, která konfrontuje dominantní paměť a nabízí jiný pohled na minulost. Opoziční paměť může pocházet od marginálních skupin, které byly vyloučeny z dominantní paměti, nebo od jednotlivců, kteří prožili minulost jinak. V případě holokaustu by opozitní paměti mohly být vzpomínky přeživších, kteří mají odlišné vzpomínky na své zážitky, než je to obvykle zobrazováno v dominantní paměti. Třetí fáze je „vernakulární paměť“, která se vztahuje k pamětím, které jsou sdíleny v menších komunitách nebo skupinách, jako jsou rodiny nebo sousedství. Vernakulární paměť se může předávat z generace na generaci a může být méně známá mimo tyto komunity. V případě holokaustu by mohly být vernakulární paměti příběhy, které se předávají v rodinách přeživších, nebo vzpomínky jedinců, kteří žili v blízkosti koncentračního tábora.⁸⁹ Zelizerové třífázový model naznačuje, že paměť není statická, ale v průběhu času se vyvíjí a může být ovlivněna různými sociálními silami. Také uznává, že může existovat mnoho, někdy konfliktních vzpomínek na stejné události a každá z těchto pamětí může být pro různé skupiny nebo jednotlivce důležitá. Jedním z jejích klíčových argumentů je, že způsob, jakým si pamatujeme válku, je ovlivněn nejen samotnými událostmi, ale také médii a kulturními reprezentacemi těchto událostí.

V knize *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* (1998) zkoumá Zelizerová, jak byly obrázky holokaustu použity k vytvoření kolektivní paměti o události. Argumentuje, že způsob, jakým si pamatujeme holokaust, byl ovlivněn konkrétním souborem vizuálních obrazů, jako jsou fotografie přeživších koncentračních táborů a záběry z osvobození táborů. Tyto obrazy se staly ikonickými reprezentacemi holokaustu a sehrály

⁸⁷ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2 - 3.

⁸⁸ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* by Barbie Zelizer, str. 233 - 235

⁸⁹ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* by Barbie Zelizer, str. 233 - 235

klíčovou roli při utváření naší kolektivní paměti o této události.⁹⁰ Příkladem toho je právě analýza provedená Georgem Didi - Hubermanem. Ve své práci pečlivě analyzoval historické fotografie, přičemž se zvláště zaměřil na fotografie pořízené v Auschwitzu. Tyto fotografie, zachycující strašlivou realitu holokaustu, byly klíčovou součástí dokumentace mechanizovaného vraždění, které probíhalo v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Proces získání těchto obrázků zahrnoval značné riziko a spolupráci. Fotografie, jakmile byly bezpečně doručeny posléze odporu, sloužily jako hmotný důkaz krutostí spáchaných v táborech. Zájem Didi - Hubermana spočívá ve významu těchto obrazů a jejich role při odporu proti představě, že mechanizovaná hromadná vražda byla "neuvěřitelná". Akt pořizování a šíření takových fotografií vyzýval k existujícímu nedůvěře a hrál klíčovou roli při dokumentování historických zvěřstev.⁹¹

Zelizerová také zkoumá roli médií při utváření naší paměti o jiných válkách, jako jsou válka ve Vietnamu a válka v Perském zálivu. Argumentuje, že zpravodajství médií o těchto válkách sehrálo klíčovou roli při utváření veřejného mínění a konstrukci kolektivní paměti o těchto událostech. Například detailní obrazy masakru v My Lai ve Vietnamu sehrály klíčovou roli při ovlivňování veřejného mínění proti válce, zatímco prezentace války v Zálivu jako „videohry“ přispěla k pocitu odcizení a zlehčování konfliktu.⁹² Zelizer si všimá, že novináři hrají důležitou roli při formování válečné paměti prostřednictvím obrazů, které zachycují, a příběhů, které vyprávějí. Věřící, že žurnalistika není pouze neutrálním pozorovatelem válečných událostí, ale aktivním účastníkem formování veřejné paměti. Tvrdí, že novináři rozhodují o tom, které příběhy pokrývat, jaké obrázky použít a jak rámovat události, o kterých informují, a že tato rozhodnutí mají významný dopad na to, jak si veřejnost pamatuje válku. Zelizer také poznamenává, že role médií při formování válečné paměti není vždy pozitivní. V některých případech mohou média udržovat mýty a nedorozumění o válečných událostech nebo přispívat k vytvoření falešné historické narace. Tvrdí, že média mohou někdy vytvářet „paměťovou propast“, ve které jsou určité aspekty válečných událostí zapomenuty nebo ignorovány, zatímco jiné jsou zdůrazněny až do míry

⁹⁰ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* by Barbie Zelizer, str. 233 - 235

⁹¹ Roth, *Review: Why Photography Matters to the Theory of History*, str. 91-92.

⁹² Hoskins, *A New Memory of War*, str. 242.

zkreslení.⁹³ To může mít vážné důsledky pro to, jak společnosti přijímají minulost a učí se z historických událostí.

Ve svém článku *What Journalism Tells Us About Memory, Media and Mind* (2021), Zelizerová objevuje, jaký je vztah mezi pamětí a médii. Článek dále vysvětluje, že žurnalistika hraje mnohem větší roli při utváření a vytváření paměti, než se na první pohled zdá. V oblasti studia paměti se stále více upírá pozornost konceptualizaci vlivu času na paměť. Vedci, kteří se věnují tomuto tématu, si jsou plně vědomi potřeby porozumění celkovému rozsahu, jaký má čas na paměť'ní procesy. Zajímavým je, že koncepty času, které jsou klíčové pro teoretický a empirický výzkum paměti, byly v minulosti opomíjeny a nedostatečně definovány. Čas zastává základní roli v procesu vytváření a analýzy paměti. Zvláště ve spojitosti s kolektivní pamětí lze čas definovat jako sociokulturní faktor, který formuje a produkuje paměť ve společnosti. Tímto způsobem ovlivňuje, jak společnost vnímá a uchovává své vzpomínky a historii.⁹⁴ Kolektivní paměť hraje klíčovou roli v přizpůsobování se různým časovým rovinám. Její povaha vyžaduje zahrnutí minulosti, přítomnosti a budoucnosti, což zahrnuje i mezistavy, jako jsou okamžitá minulost nebo nedávná historie. Proces poskytování pocitu času se stává klíčovým aspektem účelu kolektivní paměti. Tato dynamika umožňuje společnosti vnímat a interpretovat události ve svém kontextu a významně ovlivňuje, jak jsou vzpomínky sdíleny a udržovány. Kolektivní paměť tak slouží jako propojení mezi minulostí, přítomností a budoucností, a přispívá k formování identit a prozumění historii ve společnosti.⁹⁵

Článek je rozdělen do tří hlavních částí: *Temporalita, paměť a ontologie, Komplexní čas novinářství* (s důrazem na *frontstage a backstage novinářství*, které jsou dále vysvětleny v této diplomové práci) a závěrečná část, která vysvětluje, proč současné časy vyžadují složitou temporalitu.⁹⁶

⁹³ Zelizer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye*, str. 158-160.

⁹⁴ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

⁹⁵ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

⁹⁶ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

Roli *frontstage žurnalistiky* vysvětluje, jaká je normativní role žurnalistiky při registraci důležitých bodů veřejné agendy. Frontstage žurnalistika je ta, která se zaměřuje na aktuální zpravodajství a informuje čtenáře o událostech a problémech dnešního dne. Tvrdí, že tento typ žurnalistiky často předkládá zjednodušenou a srovnávací verzi událostí, která se více zabývá udržováním iluze objektivitu a neutrality než poskytováním přesného zobrazení světa. Podle Zelizer může frontstage žurnalistika mít silný vliv na kolektivní paměť společnosti a formovat způsob, jakým lidé pamatují a chápou události.⁹⁷ Pokud je zpravodajství prezentováno kvalitně a objektivně, může to vést k posílení důvěry veřejnosti v novináře a novinářské instituce. Naopak, pokud jsou novináři vnímáni jako neobjektivní nebo zaujatí, může to vést ke ztrátě důvěry v novináře a v samotnou žurnalistiku.⁹⁸ Jak Zelizerová uvádí, frontstage žurnalistika není nutně sama o sobě špatná, ale může být problematická, pokud dominuje mediálnímu prostoru vyloučením jiných typů žurnalistiky, které mohou nabídnout kritičtější pohled na události. Například, investigativní žurnalistika, názorová žurnalistika a advokační žurnalistika mohou nabídnout kritičtější perspektivy na události, ale jsou často marginalizovány v hlavním mediálním zpravodajství ve prospěch frontstage žurnalistiky. Zelizerová navrhuje, že zdravý novinářský ekosystém vyžaduje rozmanitost novinářských přístupů, s tím, že frontstage žurnalistika je doplněna jinými formami reportáží, které mohou nabídnout různé úhly a pohledy na událost.⁹⁹ Na druhé straně Zelizerová dále vysvětluje *backstage žurnalistiky*, které vysvětluje jako akt paměti. Tento termín je důležitý, protože čas utváří narativní jádro novinářského řemesla a využívá jeho sílu prostřednictvím známosti a zapamatovatelnosti. Zpravodajské vyprávění zahrnuje formulované vyprávění, novináři pravidelně používají nástroje jako analogie, srovnání, náprava dřívějších událostí nebo pozvání k nostalgii, jejichž cílem je zlepšit porozumění

⁹⁷ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>

⁹⁸ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>

⁹⁹ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>

zpravodajskému příběhu.¹⁰⁰ Vzhledem k tomu, že paměť podporuje zpravodajské příběhy prostřednictvím aktů vyhodnocování a měření vymezení, porovnávání (analogií) a objasňování, minulost se zabudovává do samotných vzorců, podle nichž jsou zprávy vytvářeny. Dodává, že mnoho aspektů zpravodajského obsahu se výslovně přizpůsobují času a bez něj by neexistovaly. Ty sahají od samozřejmých, jako je jubilejní žurnalistika, retrospektivy a vzpomínková žurnalistika – až po sugestivnější, kdy se novináři při formování svého zpravodajství opírají o historické kontexty a historické analogie. V zásadě lze říci, že novináři se snaží o srozumitelnost současného zpravodajství tím, že ho situují do minulosti.

Jako základní formování znalostí v žurnalistice představuje čas často nepostřehnutelný, ale ústřední determinant toho, co se počítá při vytváření zpráv.¹⁰¹ Uvádí, že komplexní čas je užitečný při zvládnutí ontologické nejistoty žurnalistiky. Komplexní čas, který zahrnuje nuancové porozumění temporální dynamice, může pomoci žurnalistice zvládnout její vrozenou nejistotu a zranitelnost. Navíc, jak uvádí Zelizerová, Goffmanova (1959) koncepce chování na přední a zadní scéně může pomoci zdůraznit důležitost komplexního času v žurnalistice. Autorka představuje Goffmanův koncept chování na přední a zadní scéně (frontstage a backstage journalism), aby upozornila na význam komplexního času v žurnalistice. Akce na přední scéně jsou ty, které se provádějí ve veřejném prostoru a dodržují normy a standardy, zatímco akce na zadní scéně se odehrávají v soukromějším prostředí, které umožňuje kreativitu a svobodu. Navíc podle Zelizerové je novinářská odpovědnost zásadní - jednotliví novináři protestovali proti chybám ve zpravodajském pokrytí Steeleho zprávy¹⁰² a zdůrazňovali potřebu, aby médií kriticky zhodnotila vlastní reportáže. Například Washington Post opravil a stáhl části článků, které se opíraly o tuto zprávu. Nicméně, opravy a přiznání chyb byly nekonzistentní, což umožňuje šíření dezinformací v kolektivní paměti. Zelizerová poukazuje na to, že povoláním určené scénáře a mnemotechnické signály formují otázky novinářů - novináři následují scénáře, které poskytují signály ohledně toho, které

¹⁰⁰ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

¹⁰¹ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

¹⁰² Steele Dossier: 35stránkový soubor dokumentoval podezřelé obchody Donalda Trumpa s Ruskem.

otázky položit a jak je položit. Tyto scénáře jsou ovlivněny kolektivní pamětí, protože novináři čerpají ze svých předchozích zkušeností a rozpoznatelných vzorců pro navigaci ve svých rozhovorech a interakcích.¹⁰³

Zelizerová definuje novinářskou paměť jako souhrn sdílených představ, vzpomínek a způsobů, jak si novináři a média připomínají a interpretují události, které se staly v minulosti, a jak tuto minulost prezentují ve svých zpravodajských výstupech. Podle Zelizer může novinářská paměť ovlivňovat, jak si společnost pamatuje a interpretuje historické události, což má významné dopady na kulturní a politické narativy a na společenské vnímání minulosti a současnosti.¹⁰⁴ Podle Zelizer žurnalistika plní funkci kulturního systému paměti, který filtruje, interpretuje a formuje události tak, aby odpovídaly vyšším společenským a politickým hodnotám. V závěru svého článku podtrhuje Zelizer důležitost žurnalistiky při formování paměti a nutnost kritického a reflexivního přístupu k médiím a jejich narativům.

3.2 Válečné zpravodajství v kontextu nových mediálních technologií

Společným znakem moderních ozbrojených konfliktů a médií je jejich závislost na komunikačních technologiích. Mediální technologie, zejména v 70. a 80. letech minulého století, umožnily podávat zprávy v reálném čase z různých míst válečné zóny. To mělo vliv na odlišné chápání války jako způsobu řešení mezinárodních krizí a podávání zpráv o ozbrojených konfliktech. Novináři mají svým zpravodajstvím rozhodující vliv na utváření veřejného mínění. Mediální konstrukce tvrdé reality ozbrojených konfliktů může ovlivnit veřejnost a její vnímání války. Na veřejnost se mohou dostat cenzurované snímky a informace z terénu, které neprezentují skutečnou situaci ve válečné zóně. Veřejnost se během ozbrojeného konfliktu tolik spoléhá na média, aby získala informace a interpretaci složitých událostí, které předcházely válečnému stavu, a každodenních válečných událostí během ozbrojeného konfliktu. Komunikační technologie umožňují rychlé přenosy obrazu

¹⁰³ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

¹⁰⁴ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2-4.

války z různých míst v bojové zóně. To samozřejmě ovlivňuje odlišné chápání války jako prostředku řešení mezinárodních krizí.¹⁰⁵

Válečná žurnalistika v 90. letech 20. století byla z velké části závislá na tradičních médiích, jako jsou noviny, televize a rozhlas, s omezeným přístupem k satelitním technologiím a internetovému připojení. Novináři často museli spoléhat na osobní kontakty a tradiční způsoby zpravodajství k získání informací a komunikaci se svými editory a publikem. Narozdíl od toho je dnešní válečná žurnalistika silně ovlivněna technologickým pokrokem, včetně sociálních médií, mobilních zařízení a digitálních kamer. Novináři mají rychlejší a rozsáhlejší přístup k informacím, což jim umožňuje informovat o událostech v reálném čase a sdílet svůj obsah prostřednictvím různých online platform. Základním rysem současných ozbrojených konfliktů a médií je jejich závislost na komunikačních technologiích, které rozhodujícím způsobem ovlivňují způsob válčení a válečné zpravodajství. Proto je důležité zmínit komunikační technologie, které formují válečné zpravodajství a zdůraznit jejich roli v současných ozbrojených konfliktech. Podle Taylora existují tři hlavní faktory, které formují válečné zpravodajství: čas, prostor a přístup na bojiště.¹⁰⁶ Čas na shromažďování a zpracování informací o ozbrojeném konfliktu byl výrazně zkrácen kvůli rychlému vývoji mediálních technologií, které nyní umožňují rychlou výměnu dat. Vývoj mediálních technologií změnil povahu zpravodajského sběru a zvýšil tlak na televizní reportéry, kteří musí podat zprávu během několika minut. Proto se nyní očekává přímý přenos – během události. Tradiční přístup k zpracování zpráv zahrnoval dostatečný čas a ověření shromážděných informací. Během válek a krizí je veřejnost více zaměřena na televizi jako prostředek zpravodajství v reálném čase. V důsledku tohoto přístupu se stává, že zprávy o vypuknutí konfliktu někde ve světě se objevují na televizi bez vysvětlení, co způsobilo konflikt.¹⁰⁷

S nástupem nových médií se tento problém zmírňuje, protože na internetových portálech se zveřejňují zprávy a komentáře a navazuje se vzájemná komunikace: „*Konkrétně nová technologie ovlivňuje šíření informací, což je klíčové pro vůdce a ty, kdo vyzývají k režimu.*”¹⁰⁸ Kromě toho sociální média urychlují tempo a šíření informací. Zprávy zveřejněné na sociálních médiích mohou být rychle šířeny po celém světě a stát se velmi

¹⁰⁵ Cottle, *Global Crises in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*, str. 496-498.

¹⁰⁶ Taylor, *War and the Media: Propaganda and persuasion in the Gulf War*, str. 68

¹⁰⁷ Zeitzoff, *How Social Media is Changing Conflict*, str. 1972.

¹⁰⁸ Zeitzoff, *How Social Media is Changing Conflict*, str. 1972.

populárními. Tento zrychlený cyklus zpráv má mnoho důsledků. Soutěže mezi různými zpravodajskými organizacemi o to, kdo jako první přinese zprávu, mohou vést k motivaci nezkontrolovat informace důkladně. V důsledku toho mohou jednotlivci poskytovat chybné a klamné informace.¹⁰⁹

Předmětem problematizace zvýšeného zájmu veřejnosti a sledovanosti informačních pořadů o válečných intervencích je skutečnost, že motivy diváků mohou být podobné jako při sledování filmového spektaklu. Tak se například Klun ptá, zda je válečný konflikt, který sledujeme, skutečný a vážný, a pro koho.¹¹⁰ Zmiňuje, že „komunikační technologie, která rozhodujícím způsobem ovlivnila vývoj médií a tím i konstrukci mediální reality, zároveň ovlivnila i fenomén válečného konfliktu. Je známo, že základním hnacím motorem vývoje nových technologií je právě vojenský sektor [...] Moderní komunikační technologie důkladně změnila způsob, jakým se válčí. Nejde jen o skutečnost, že elektronika představuje alespoň 40% moderních zbraní, ale zejména o změněný způsob chápání samotného konfliktu.”¹¹¹

Podle Kluna existuje silné spojení mezi válkou a médii, a proto nemůžeme diskutovat o válce, aniž bychom hovořili o médiích, které formují naši vnímání reality, stejně jako realita války.¹¹² Právě proto se problém reality a imaginace nejvíce projevuje v souvislosti s fenoménem války: „Zpravodajství o válce se provádí jako 'show', specifická 'reality show', v níž se prolínají virtualita a skutečnost. Na jedné straně lidé sledují válku na televizní obrazovce, nejlépe pohodlně usazení na gauči, čímž odebírají válce její tvrdou realitu. Na druhé straně je válka více než reálná, téměř hyperreálná, protože se předvádí v obyčejných pokojích daného člověka.”¹¹³ Manipulace médií, zejména televize, je důležitou součástí informační války. Cílem je ovládnout média a šířit informace, které mají za cíl dezinformovat nepřítel, ale i vlastní veřejnost a její názory. Nepřítomnost vlastních ztrát je důležitou součástí nové vojenské doktríny kvůli skutečnosti, že veřejnost není připravena přijmout sledování umírání vlastních vojáků v bojích, kterému nerozumí.¹¹⁴ Proto ochrana informací přímo ovlivňuje objektivní zpravodajství: „Vojenská strategie manipulace médií

¹⁰⁹ Zeitzoff, *How Social Media is Changing Conflict*, str. 1980.

¹¹⁰ Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 76.

¹¹¹ Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 79-80.

¹¹² Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 76.

¹¹³ Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 84.

¹¹⁴ Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 80.

je v základu protichůdná poslání médií, jejichž cílem není pouze objektivní a nestranné zpravodajství, ale také být prostorem veřejné diskuse a konfrontace názorů.”¹¹⁵

Během ozbrojeného konfliktu se veřejnost těžce spoléhá na média pro získání informací a výkladů složitých událostí, které vedly k válce. Cenzura je zaměřena na kontrolu obrazů z válečné zóny, které vyvolávají silné emoce. Nicméně novináři nesmějí vzdát svědectví o pravdě, protože musí informovat na základě toho, co viděli a/nebo slyšeli: „*Být tam naznačuje, že násilí, zničení, utrpení a smrt, které jsou nevyhnutelnou temnou stranou války, budou nějakým způsobem prezentovány jinak – přístupnější pro publikum a možná méně pravděpodobné, že se opakují – jen proto, že jsou novináři někde poblíž.*”¹¹⁶

4 MEDIÁLNÍ KONSTRUKCE KOLEKTIVNÍCH VZPOMÍNEK V KONTEXTU VÁLKY V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ

Bosenská válka, která trvala od roku 1992 do roku 1995, byla složitým konfliktem zahrnujícím mnoho stran s různými cíli a zájmy. Válka byla vedena mezi Bosnou a Hercegovinou, která v roce 1992 vyhlásila nezávislost na Jugoslávii, a Jugoslávskou lidovou armádou, která se skládala převážně ze Srbů. Konflikt zahrnoval různé další frakce, včetně bosenskosrbských sil, chorvatských sil a Severoatlantické aliance (NATO).¹¹⁷ Jedním z klíčových faktorů, které vedly k bosenské válce, byl rozpad Jugoslávie. Po smrti jugoslávského vůdce Josipa Broze Tita v roce 1980 začalo stoupat napětí mezi různými etnickými skupinami v Jugoslávii. Konflikt v Bosně a Hercegovině začal v dubnu 1992, tedy krátce poté, co země vyhlásila nezávislost.¹¹⁸

Bosenské srbské vedení s podporou Jugoslávské lidové armády zahájilo proces etnického čištění zaměřený na vytlačení bosňáckých (bosenských muslimů) a chorvatských civilistů z oblastí s významnou srbskou populací. Bosenskosrbské síly vytvořily síť koncentračních táborů, kde byli nesrbští civilisté mučeni, znásilňováni a zabíjeni.

¹¹⁵ Klun, *Rat i mediji - etički izazov na kraju stoljeća*, str. 80.

¹¹⁶ Zelizer, Allan, *Reporting War: Journalism in Wartime*, str. 5.

¹¹⁷ Ramet, *War in the Balkans*, str. 85-87.

¹¹⁸ Campbell, *Metabosnia: Narratives of the Bosnian War*, str. 269.

Mezinárodní společenství reagovalo na bosenskou válku různě. Organizace spojených národů zřídila v roce 1992 mírovou misi, sílu OSN pro ochranu (UNPROFOR). Nicméně UNPROFOR byl často neúčinný při ochraně civilistů nebo při zabránění útoků v bezpečných zónách.¹¹⁹ V dubnu uznali Evropané Bosnu a Hercegovinu jako nezávislou zemi, stejně jako Spojené státy. V reakci na pokračující srbskou agresi uvalila Rada bezpečnosti OSN na konci května ekonomické sankce proti Jugoslávii (konkrétně Srbsku a Černé Hoře). Během léta 1992 vedla rostoucí humanitární krize v Bosně a Hercegovině k rozmístění mírových sil OSN, které měly usnadnit poskytování humanitární pomoci. OSN zavedla „bezletovou zónu“ nad Bosnou v říjnu 1992 a mírové jednotky OSN byly preventivně rozmístěny do Bývalé jugoslávské republiky Makedonie (FYROM) v roce 1993. V květnu 1993 OSN prohlásila Sarajevo a pět dalších muslimských enkláv za „bezpečné oblasti“ pod ochranou OSN. NATO se v červnu dohodlo na použití vzdušné síly k ochraně sil OSN v případě útoku. V srpnu NATO prohlásilo, že je připraveno reagovat nálety v koordinaci s OSN v případě, že se bezpečné oblasti OSN, včetně Sarajeva, dostanou do obležení.¹²⁰ OSN také uvalila embargo na dodávky zbraní na všechny strany v konfliktu, což mělo nechtěný efekt bránit bosenské vládě v možnosti bránit se.

Léto 1992 je považováno za oficiální začátek války v Bosně a Hercegovině, která skončila podpisem Daytonské dohody 14.12. v roce 1995. Dohoda vytvořila složitý systém sdílení moci, který rozdělil Bosnu a Hercegovinu na dvě entity, Federaci Bosny a Hercegoviny (která je převážně bosňácká a chorvatská) a Republiku srbskou (převážně srbská). Dohoda také zřídila Úřad vysoce postaveného představitele (OHR), mezinárodní organizaci zodpovědnou za dohled nad realizací dohod a podporu stability v Bosně a Hercegovině.¹²¹

4.1 Objektivita ve válečných zónách: zpravodajství a válečná Bosna a Hercegovina

Zpravodajství z válečných zón vždy představovalo náročnou úlohu. Často je pro novináře obtížné získat spolehlivé zdroje informací a riziko nebezpečí je vždy vysoké. Nicméně vytváření zpráv ve válečné zóně je důležité, protože poskytuje veřejnosti informace o

¹¹⁹ Paczulla, *The Long, Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina*, str. 260-261.

¹²⁰ World Bank. *Understanding Civil War*. [online]. Dostupné z <<https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep02484.11.pdf>> cit [11.1.2023]

¹²¹ Paczulla, *The Long, Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina*, str. 256-257.

probíhajícím konfliktu a má potenciál ovlivnit veřejné mínění a rozhodnutí politických orgánů. V mnoha případech kontrolovaly strany zapojené do konfliktu tok informací, což je problematické, pokud chceme získat nezaujaté a přesné informace. Navíc novináři často pracují pod časovým tlakem, což je výzvou pro ověření přesnosti informací, které získají. Nezaujatost a přesnost jsou dvě klíčové zásady, které by novináři měli dodržovat při zpravodajské činnosti z válečné zóny.¹²² Nezaujatost znamená, že novináři by měli informovat bez stranického postoje nebo vyjádření svých názorů. Měli by prezentovat všechny strany konfliktu a umožnit divákům vyvodit své závěry. Přesnost znamená, že novináři by se měli snažit informovat pouze o ověřených a spolehlivých informacích. Nicméně během svého reportování z Bosny během bosenské války se novinář BBC Martin Bell postavil na vrchol obranného valu a prohlásil, že vzhledem ke každodenním hrůzám tohoto konfliktu již nemůže být neutrální: „*Když jsem se dostal do bosenské války, zdálo se mi, že tento druh 'svědectví' je v této situaci neadekvátní. Nechtěl jsem být neutrální mezi ozbrojenými, mezi agresorem a obětí, takže jsem vymyslel to, co nazývám 'journalism of attachment', což není stranická žurnalistika, není to o argumentech, ale je to žurnalistika, která dbá a pečlivě volí svá slova. Někdy nejsou slova vůbec potřeba...*”¹²³ Jeho obhajoba tzv. „novinařiny připoutanosti” klade důraz na morální povinnost sdělovat pravdu, bez ohledu na to, jaká je, nad profesionální povinnost být neutrální. Tento návrh přitáhl kritiku a někteří dokonce nazývali Bella a jeho kolegy novináře jako “hrozbu pro kvalitní žurnalistiku”.¹²⁴ Typ novinářství, které navrhl Bell, se týká jak znalostí, tak empatie a neupřednostňuje žádnou stranu konfliktu, podobně jako humanitární organizace. Nicméně uznává etické zásady, které řídí jeho činnost. Podle Bella reportování konfliktů jako ten v Bosně pomocí tradičních principů objektivního novinářství eliminuje morální aspekt příběhu.¹²⁵

¹²² Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

¹²³ Martin Bell: the Biggest Mistake Made When Reporting War [online]. Dostupné z <<https://www.businessinsider.com/martin-bell-the-biggest-mistakes-made-when-reporting-war-bosnia-srebrenica-2018-2>> [cit. 13.1.2023]

¹²⁴ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 33.

¹²⁵ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 43.

ITN reportér Michael Nicholson také poskytl svůj komentář na téma válečného zpravodajství v Bosně: „*Všichni velcí novináři, které jsem obdivoval... byli lidé, kteří se nebáli ukázat své emoce, nebo se nebáli ukázat svou lidskost. Existuje tam ta hranice, že novinář by neměl stát stranou. [...] Jednou z věcí týkajících se Sarajeva byla skutečnost, že to byla jedna z mála situací... kdy jste byli součástí situace, protože jste nemohli z toho místa odejít. Sami jste byli obléháni... A jak byste mohli být objektivní? Ne, nevěřím v takzvanou objektivitu. Můžete stále reportovat fakta.*”¹²⁶

Nicméně později se Nicholson rozhodl překročit hranici a osobně se zapojit, když narazil na 200 sirotek v okolí Sarajeva a pomohl organizovat záchrannou misi. Nakonec si jedno dítě adoptoval a později psal o obtížích, jak zůstat v této situaci v odstupu a objektivní.¹²⁷

Maggie O'Kane, novinářka pro *The Guardian*, napsala kolem 50 článků o bosenské válce. Pevně stojí za svými etickými zásadami při reportování příběhu o Bosně a rozlišuje mezi profesionální neutralitou a upřímným reportováním. Věří, že tyto dva koncepty, které podle ní a mnoha jejích kolegů nejsou vždy synonymem, jsou oddělené entity.¹²⁸ Proto tvrdí, že: „*[...] zajímavou věcí na objektivitě je, že lidé, kteří s těmito zástavami mávají, jsou obvykle lidé, kteří něco tají, jako v případě Srbů, kteří kritizovali novinářské pokrytí a tvrdili, že nejsme objektivní a jsme zaujatí. Zadruhé, politici a establishmentoví představitelé... byli nekomfortní s reportážemi, a proto napadali novináře za nedostatek objektivity. [...] Takže se musíte ptát, odkud pocházejí? [...] Snažím se najít pravdu a někdy je pravda dobrý příběh a někdy ne a ve skutečnosti na tom záleží.*”¹²⁹

Novinářka CNN Christiane Amanpour se domnívá, že při zpravodajském pokrytí událostí jako genocida v Rwandě v roce 1994 by novináři měli usilovat o nezávislost. Nicméně tvrdí, že být nezávislý neznamená zacházet s pachatelem a obětí stejně, ani se snažit vytvořit rovnováhu tam, kde neexistuje. Amanpour kritizuje současnou kulturu morální rovnosti v novinářině, kde se identifikace oběti a agresora zdá být nepohodlná. Cituje příklad z Bosny, kde Británie a Francie tvrdily, že obě strany konfliktu jsou stejně zodpovědné, ačkoliv tomu tak nebylo. To vedlo k mezinárodní nečinnosti, zbytečné ztrátě životů a pocitu politické neschopnosti na straně Západu.¹³⁰ Vulliamy argumentuje, že v případě Bosny, Rwandy,

¹²⁶ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 44.

¹²⁷ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 44.

¹²⁸ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 46.

¹²⁹ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 47.

¹³⁰ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 47.

Kambodže je neutralita, kterou přijímají diplomaté a média, zároveň nebezpečná a morálně odsouzeníhodná. Říká: „*Tím, že zůstáváme neutrální, odměňujeme tyrany historie a zahazujeme mír... [...] Existují chvíle, kdy musíme jako novináři překročit hranice, uznat správné jako správné, špatné jako špatné a postavit se na stranu pravdy.*”¹³¹ Vulliamy také dodává, že tisk a jednotliví novináři by měli mít povinnost opustit svou takzvanou „neutralitu”, aby se vypořádali s tím, co vidí, a aby nabádali ostatní, aby učinili totéž.¹³² Zpravodajství novinářů má klíčovou roli při formování názoru veřejnosti během válečných a krizových situací, proto mají primární odpovědnost vůči veřejnosti. Novináři jsou povinni dodržovat novinářskou etiku, aby zajistili důvěryhodné zpravodajství. Podle Denise McQuaila se důležitost novinářské etiky odráží v principech, jako je pravdivost a přesnost, společenská odpovědnost a dodržování zákona.¹³³ Allan a Zelizer ve své knize *Reporting War: Journalism in Wartime (2004)* zdůrazňují, že médii prezentovaná realita, která není založena na odpovědném zpravodajství, může vést k pasivitě a nedostatečnému podnikání odpovídajících opatření k ochraně lidských práv během válečného zpravodajství: „*Novinářův smysl pro občanská práva, a dokonce i vlastenectví, může zpochybnit jeho vnímání toho, jak se má chovat jako novinář. Příliš často novináři setkávají s těmi, kteří se ptají: Jste s námi nebo proti nám?*”¹³⁴

4.1.1 Mediální scéna v Jugoslávii

Média mají klíčovou roli v utváření názorů lidí. To, co upoutá pozornost a podnítky k akci, může být mocným nástrojem v politice, přinášejícím výsledky, které jsou těžké předpovědět. To platí i pro mediální scénu v Jugoslávii, včetně Bosny a Hercegoviny. Vládnoucí elity měly téměř úplnou kontrolu nad hlavními médii, která využívala pro své politické cíle. Propaganda byla precizní a vytrvalá, využívající vědomých nebo nevědomých pocitů a

¹³¹ Vulliamy, *“Neutrality” and the Absence of Reckoning: A Journalist's Account*, str. 604.

¹³² Vulliamy, *“Neutrality” and the Absence of Reckoning: A Journalist's Account*, str. 618.

¹³³ Francke, *The Evolving Watchdog: The Media's Role in Government Ethics*, str. 117-118.

¹³⁴ Zelizer, Allan, *Reporting War: Journalism in Wartime*, str. 5-10.

předsudků obyčejných lidí. Intenzivní kampaň, vedena v letech 1987 až 1990, podporovala myšlenku ohroženého srbského identity.¹³⁵

Stigmatizace a stereotypizace sehrály významnou roli během války v Bosně a Hercegovině, kde byly různé etnické skupiny zapojeny do konfliktu. Je důležité zdůraznit, že tyto obecné charakteristiky nereflktují skutečné vlastnosti nebo názory všech jednotlivců z daných skupin. Jsou spíše výsledkem širšího společenského kontextu v průběhu války. Politici využívali média k propagaci své ideologie a šíření nesnášenlivosti mezi lidmi. Jedním z příkladů využití médií tak, aby byly ostatní etnické skupiny charakterizovány negativně a podněcována nenávisť před válkou, je srbsky časopis *Duga*. Satirik Brana Crncevic například pravidelně psala rubrikou nazvanou “*Serbs' Business*”, evokující chorvatský genocid proti Srbům během druhé světové války. Další pravidelný přispěvatel do časopisu *Duga*, Dragos Kalajic, psal články otevřeně rasistické povahy proti bosenským muslimům. S takovými a podpobnými propagandistiy pod kontrolou byl Slobodan Milosevic, zajištěn nekritickou podporou po celé Srbsko.¹³⁶

Aby se zachovalo důvěra a objektivní zpravodajství, novináři přišli s nápadem otevřít novou televizní stanici *Yutel* v roce 1990. Nicméně pouze v Bosně, jelikož byla nejvíce multietnickou zemí ze všech a tím nejvíce zranitelnou vůči mediálnímu extremismu. *Yutel* byl brzy přijat i v dalších zemích v regionu, jak uvedl novinář Goran Milic. Slovinsko vysílalo *Yutel* s jednohodinovým zpožděním, a televize v Záhřebu *Yutel* vysílala až v 00.30, kdy byla většina lidí již usnula. Jak vysvětluje Kurspahicova kniha, jugoslávská média byla těžce ovládaná, a každá strana byla vystavena vládnoucí straně a její ideologii: “... *to, co bylo kdysi médii ovládanými komunisty, se stalo médii ovládanými nacionalisty.*”¹³⁷

Dusan Simic, dlouholetý zahraniční dopisovatel pro *Politiku*, popsával “osvobozující pocit”, který vznikl s vzestupem srbského nacionalismu na konci 80. let, vyjadřujíc sve úvahy v

¹³⁵ Arnaut-Haseljic, *Uloga medija u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, str. 158.

¹³⁶ Kurspajic, *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*, str. 47-49 [online]. Dostupné z https://books.google.de/books?id=zcR-OJdY4uIC&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_atb&redir_esc=y&fbclid=IwAR0ZI5R3AbXVxwWNHG2bBSnnSjJAiiFfzJ7o5R9ttsitu37KjZ6XQhh_kae#v=onepage&q&f=false cit [30.11.2023]

¹³⁷ Kurspajic, *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*, str. 59 [online]. Dostupné z https://books.google.de/books?id=zcR-OJdY4uIC&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_atb&redir_esc=y&fbclid=IwAR0ZI5R3AbXVxwWNHG2bBSnnSjJAiiFfzJ7o5R9ttsitu37KjZ6XQhh_kae#v=onepage&q&f=false [cit. 30.11.2023]

rámci *“Echoes and Reactions”* v *Politice*. Simic upozorňuje na to, že stránky novin, které vyhlásily otevřený lov na “nepřátele všech barev” pod záštitou “listu upravovaného lidem”, přilákaly mnoho lidí, kteří byli dříve neznámí a marginalizovaní, ale toužili po slávě. Potřebovali pouze příležitost a rámec, aby se mohli vyjádřit v tom, co byla stále nejprestižnější srbská novina, často obsahující rasistické myšlenky. Co se týče reakce veřejnosti, Simic vysvětluje, že vzdělaná menšina byla znechucena obsahem novin a považovala ho za odpudivý. Pro většinu mlčící většiny však tyto manipulace představovaly otevření očí ohledně toho, koho obviňovat za všechno, co bylo špatně. Simic zdůrazňuje, že stránky *Politiky* sloužily jako prostředek, jak Milosevic dokázal přeměrovat nespokojenost lidí se svými životními podmínkami směrem k výzvě a potlačování údajné národní nerovnosti Srbů v Jugoslávii.¹³⁸

Média byla spíše řízena svými národními strategickými zájmy než objektivitou zpravodajství. Utajování zpráv bylo chápáno jako kontrola informací. K dosažení svých cílů využívala emocionální národní vášně svých stoupců a příslušníků národa, přičemž intenzivně využívala náboženství, náboženské pocity a mýty. Jedním výrazným příkladem tohoto je bombardování Sarajeva, které pro srbské televizní diváky neexistuje, protože televize v Bělehradě vysílá archivní záběry města z předchozích několika měsíců nebo dokonce let, s cílem to popírat. *TV Pale* během obléhání města tvrdí, že se muslimové bombardují sami.¹³⁹

V komplexním vyprávění bosenské války odhaluje analýza médií účast různých politických a náboženských organizací. Porozumění těmto dynamikám vyžaduje zvážení způsobů, jakými mohou být události a tvorba zpráv v Bosně vnímány ze srbské strany. Z jedné strany by mohli interpretovat určité akce nebo zprávy jako zaměrný pokus negativně je představit prostřednictvím propagandy. Například v lednu 1993 organizace *Lékaři bez hranic* pod vedením zakladatele Bernara Kusnera pokryla ulice Paříže velkými plakáty s vyhublým mužem z tábora Trnopolje. Plakát zahrnoval srovnání obrazů Hitlera a Milosevice, efektivně

¹³⁸ Kurspajic, *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*, str. 60 [online]. Dostupné z https://books.google.de/books?id=zcR-OJdY4uIC&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_atb&redir_esc=y&fbclid=IwAR0ZI5R3AbXVxwWNHG2bBSnnSjJAiiFfzJ7o5R9ttsitu37KjZ6XQhh_kae#v=onepage&q&f=false [cit. 15.12.2023]

¹³⁹ Arnaut-Haseljic, *Uloga medija u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, str. 165 - 169.

vytvářející paralelu. Pro zesílení antisrbské propagandy Kusnerova manželka, novinářka Kristina Oxran, připomínala divákům zločiny Srbů ve svých vysíláních.¹⁴⁰

Mnoho lidí v Srbsku nemělo přístup k alternativním zdrojům informací prostřednictvím mezinárodních televizních programů jako BCC, Deutsche Welle, CNN. Nedostatek znalosti angličtiny nebo němčiny mezi obyvatelstvem dále komplikoval přístup k globálním mediálním kanálům. Během těchto let byli mezinárodní média zaneprázdněna zpravodajstvím o pádu Berlínské zdi a událostech ve východní Evropě, což vedlo k nedostatečné pozornosti rostoucí balkánské tragédii. Novinářka z Bělehradu popisovala, jak sledovala maďarské televizní zprávy každý večer, přestože nerozuměla jazyku, aby se vyhnula propagandě státní televize.¹⁴¹

Nacionalismus skutečně zamlžil úsudek vládnoucí politické elity, intelektuálů a obyčejných lidí. Nacionalistické myšlenky byly vštěpovány a následně rozdmýchávány v médiích. Ustanovená ideologie sloužila k ospravedlnění vojenských kampaní.¹⁴²

¹⁴⁰ Milutinovic, *Uloga medija u satanizaciji srpskog naroda tokom gradjanskog rata u Bosni i Hercegovini*, str. 79.

¹⁴¹ Kurspajic, *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*, str. 59 - 60 [online]. Dostupné z https://books.google.de/books?id=zcR-OJdY4uIC&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_atb&redir_esc=y&fbclid=IwAR0ZI5R3AbXVxwWNHG2bBSnnSjJAiiFfzJ7o5R9tsitu37KjZ6XQhh_kaE#v=onepage&q&f=false [cit. 15.12.2023]

¹⁴² Arnaut-Haseljic, *Uloga medija u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, str. 169.

ANALYTICKÁ ČÁST

5 SPECIFIKACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU, CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Za výzkumný problém této diplomové práce můžeme označit vztah mezi válečným žurnalismem a kolektivní pamětí, specifikovaný pro případ bosenské války. Zaměřuje se na to, jak může válečný žurnalismus formovat veřejné chápání minulých událostí, a to optikou samotných válečných novinářů a novinářek. Výzkum byl proveden na základě zkušeností válečných novinářů a novinářek z války v Bosně a Hercegovině, pomocí polostruktovaných rozhovorů.

5.1 Hlavní cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, zda váleční novináři z Bihace, Bosny a Hercegoviny považují, a do jaké míry, že přispěli k formování kolektivní paměti občanů. Během války se Bihac stalo epicentrem humanitární krize a váleční novináři byli zcela odříznuti od zbytku země. Bihac a Západní Bosna sehrály významnou roli v obraně země, staly se důležitým bojištěm ve střetech mezi bosenskými muslimy a srbskými silami.

5.2 Výzkumné otázky

Koncept kolektivní paměti, zkoumaný z perspektivy sociálního konstruktivismu, otevírá možnost přistupovat k válečným konfliktům a identitám jako k proměnlivým projevům symbolických, akčních a praktických vzorců, které neustále zanechávají hluboké, významné a složité stopy v lidských myslích, v kulturní sféře, v geografickém prostoru a v průběhu času.

Hlavní výzkumné otázky této diplomové práce jsou tudíž:

- Jak šest válečných novinářů z Bihace, Bosny a Hercegoviny, reflektují svoji roli a podíl na formování kolektivní paměť o válce?
- Jaký je rozdíl v současném novinářském přístupu k opakování určitých narrativ, stereotypů a mýtů v Bosně a Hercegovině, ve srovnání s před 30 lety?
- Jaký vliv má dnešní digitální era na formování kolektivní paměti?

6 DESIGN VÝZKUMU

6.1 Vedení rozhovorů a kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum je jakýkoli výzkum, který nezahrnuje čísla nebo numerická data. Často zahrnuje slova nebo jazyk, ale mohou tím být také obrázky, fotografie a pozorování. Kvalitativní přístup byl přijat v mnoha oblastech studia. Zatímco antropologie byla jeho počátkem, následně byl začleněn do sociologického výzkumu prostřednictvím „Chicagské školy“ v 30. letech. Existuje obecná shoda v tom, že klíčové kroky vývoje kvalitativních výzkumných metod se odehrály v průběhu 20. a 30. let 20. století na Univerzitě v Chicagu. Konkrétněji byla metoda pozorování účastníků jako samostatný výzkumný přístup zdokonalena a ustálena v desetiletí následujícím po druhé světové válce.¹⁴³

Definice kvalitativního výzkumu je však poměrně široká a může být určena různými faktory, jako jsou téma výzkumu, metodologie, analýza techniky a vědecké zdůvodnění zvoleného přístupu.¹⁴⁴ Podle Walkera se výzkum nazývá kvalitativním, pokud se zaměřuje na určení „jaké věci existují“, spíše než na určení, kolik takových věcí existuje.¹⁴⁵ Kvalitativní výzkum je vhodný pro zkoumání procesů, neboť primárně usiluje o objasnění, interpretaci a částečné vysvětlení jevů. Kvalitativní výzkumníci se zvláště zajímají o subjektivní vnímání prostředí zkoumanou osobou.¹⁴⁶ Jones píše, že „*Lidé si během svého života vytvářejí osobní rámec*

¹⁴³ Platt, *Weber's Verstehen and the History of Qualitative Research: The Missing Link*, str. 449.

¹⁴⁴ Heynik, Tymstra, *The Function of Qualitative Research*, str. 292.

¹⁴⁵ Heynik, Tymstra, *The Function of Qualitative Research*, str. 293.

¹⁴⁶ Heynik, Tymstra, *The Function of Qualitative Research*, str. 293.

přesvědčení a hodnot, pomocí kterého selektivně a selektivně budují význam a významnost událostí. Právě tento rámeček... zajímá kvalitativního výzkumníka, který se o něj snaží získat informace."¹⁴⁷ Kvalitativní výzkum je často vnímán jako nezávislý na předem stanovených teoriích a otázkách. Místo toho jsou otázky a teorie vyvíjeny během procesu sběru dat, namísto toho, aby byly stanoveny před zahájením studie.¹⁴⁸

Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je získat podrobné popisy od jednotlivců a skupin prostřednictvím konverzace s nimi, pozorování jejich jednání a zkoumání jejich předmětů s ohledem na různé kontexty, v nichž se nacházejí. Kvalitativní výzkumníci primárně shromažďují data prostřednictvím rozhovorů, skupinových diskusí, pozorování nebo dokumentů. Jejich přístup k analýze dat je převážně induktivní, což umožňuje, aby význam vycházel z dat, namísto deduktivního, hypotézami řízeného přístupu, který často používají kvantitativní výzkumníci. V rámci kvalitativního paradigmatu je cílem porozumět různým perspektivám, nikoliv je eliminovat. Výsledky kvalitativní studie nejsou určeny k obecnému použití stejným způsobem jako výsledky kvantitativní studie. Výsledky studie lze také využít k rozšíření nebo modifikaci existujících teorií.¹⁴⁹

Rozhovory jsou široce používanou kvalitativní výzkumnou metodou v sociologii, která zahrnuje sběr dat prostřednictvím přímé komunikace s jednotlivci nebo skupinami. Rozhovory se mohou lišit v úrovni struktury, kterou můžeme chápat jako kontinuum. Na druhé straně existují rozhovory s velmi strukturovaným formátem a jasným rámcem. Dotazovaný hraje omezenou roli při formování konverzace a zůstává anonymní. Před provedením rozhovoru si výzkumník definuje své teoretické koncepty. Výsledky odpovědí respondentů slouží k podpoře teorie výzkumníka.

Irving Seidman píše, že rozhovor „*poskytuje přístup ke kontextu lidského chování, a tak umožňuje výzkumníkům porozumět významu tohoto chování. Základním předpokladem výzkumu hloubkového rozhovoru je, že význam, který lidé svým zkušenostem přiřazují, ovlivňuje způsob, jakým tyto zkušenosti prožívají... Rozhovor nám umožňuje vložit chování do kontextu a poskytuje nám přístup k porozumění jejich jednání.*“¹⁵⁰ Seidman dále uvádí, že „*výzkumníci musí položit sami sobě otázku, co se naučili z provádění rozhovorů,*

¹⁴⁷ Heynik, Tymstra, *The Function of Qualitative Research*, str. 294.

¹⁴⁸ Jacob, *Clarifying Qualitative Research: A Focus on Traditions*, str. 16.

¹⁴⁹ Kuper, Reeves, Levinson, *Qualitative Research: An Introduction to Reading and Appraising Qualitative Research*, str. 405 - 406.

¹⁵⁰ Dilley, *Interviews and the Philosophy of Qualitative Research*, str. 128.

studování záznamů, označování a štítkování, vytváření profilů a organizování kategorií výňatku.”¹⁵¹

6.1.1 Popis zkoumaného vzorku

V rámci této práce byly vedeny rozhovory s šesti válečnými novináři (tři ženy a tři muži, kteří během války měli 20-25 let), kteří v období války v Bosně a Hercegovině pracovali pro válečnou Televizi a Radio Bihac. Je důležité poznamenat, že tito novináři měli různé funkce, někteří byli hlavními editory Televize Bihac, novináři tištěných médií a novináři a editoři Radio Bihac. Tazatelem byla sama autorka, přičemž se zaměřila na výzkum vlivu válečného novinářství na formování kolektivní paměti. Otázky se také týkaly současného novinářství, a předmětem zájmu bylo zjistit, zda novináři stále vidí spojitosti mezi vytvářením válečného novinářství před třiceti lety a dnes. Také bylo cílem odhalit, jaký je podle novinářů současný stav a atmosféra mezi občany v Bosně a Hercegovině a jaké je veřejné mínění po třiceti letech od války. Každý rozhovor trval v časovém rozmezí dvě hodiny a byl nahráván na diktafon pro následný přepis otázek a odpovědí.

Otázky, které byly novinářům položeny během rozhovoru, jsou následující:

- 1. Myslíte si, že válečné zpravodajství ovlivnilo, jak si válku pamatujete i po třiceti letech?*
- 2. Myslíte si, že Vaše paměť na válku (protože jste byl někdo, kdo pomáhal utvářet kolektivní válečnou paměť) se nějakým jiným způsobem liší od ostatních lidí? A jak?*
- 3. Jaká podle Vás byla role žurnalistiky ve válečné Bosně při formování vzpomínek na válku / v tom, jak si lidé válku pamatovali a pamatují?*

¹⁵¹ Dilley, *Interviews and the Philosophy of Qualitative Research*, str. 128.

4. *Obecně řečeno, jak dnešní svobodnější a demokratičtější válečné zpravodajství ovlivňuje kolektivní paměť občanů ve válečných zónách?*
5. *Poznáváte i dnes v médiích nějaké klíčové obrázky nebo příběhy, které souvisejí s válečnou žurnalistikou, které Vám připomínají ty před třiceti lety, kdy jste pracoval/ a v médiích?*
6. *Po třiceti letech od začátku války a obléhání města Bihać se bosenská společnost stále potýká s nenávisťnými narativy. Jakou roli dnes hrají zprávy v médiích a jaké jsou dnešní narativy ve srovnání s tím před válkou?*

6.1.2 Organizace výzkumu

Výzkum byl proveden v Bosně a Hercegovině v lednu 2023 s cílem zkoumat válečné novináře z města Bihać a jejich příspěvek k formování kolektivní paměti. Tato část práce se zaměří na organizaci výzkumu, včetně výběru účastníků, způsobu provádění rozhovorů a sběru dat. Tento výzkum byl založen na jejich zkušenostech a účasti na zpravodajství o válečných konfliktech, které se odehrály v Bosně a Hercegovině. Bylo důležité zajistit rozmanitost v rámci věkového rozpětí, pohlaví a zkušeností, aby se získalo co nejširší spektrum perspektiv. Důležité je poznamenat, že váleční novináři a novinářky, se kterými jsem hovořila během války v Bosně a Hercegovině, měli mezi 20 a 25 lety. Dnes jsou ve středních letech.

Všechny rozhovory byly prováděny osobně ve městě Bihać. Tento přístup umožnil výzkumníkovi navázat osobní kontakt s účastníky a vytvořit důvěru, což je klíčové pro sběr citlivých dat. Každý rozhovor byl strukturovaný, s předem připravenými otázkami, ale zároveň byl ponechán prostor pro spontánnost, aby se umožnilo hlubší zkoumání témat. Během rozhovoru byla využita kombinace nahrávání rozhovoru a poznámek k zaznamenání všech relevantních informací. Účastníkům bylo umožněno vyjádřit své názory, zkušenosti a emoce spojené s válečným novinářstvím. Výzkumník byl opatrný při kladení otevřených otázek a poskytoval účastníkům prostor k vyjádření svého názoru. Po dokončení rozhovorů byla pečlivě analyzována shromážděná data, aby byly identifikovány klíčové vzorce.

6.2 Etické aspekty výzkumu

Před samotnými rozhovory byly jasně a přesně vysvětleny cíle výzkumu. To umožnilo účastníkům udělat informovaná rozhodnutí o účasti, porozumět očekáváním a vědomě udělit svůj souhlas. Samozřejmě, anonymita hraje klíčovou roli při výzkumu s válečnými novináři, protože účastníci často sdělují citlivé informace, které mohou ovlivnit jejich bezpečnost. Před samotnými rozhovory bylo jasně zdůrazněno, že bude chráněna identita účastníků a že všechna data budou anonymizována ve výzkumných zprávách. Během celého výzkumného procesu jsem pracovala na budování důvěry s válečnými novináři. To zahrnuje transparentnost ohledně úmyslů a cílů výzkumu, stejně jako otevřenou komunikaci o tom, jak budou použity shromážděná data. Vysvětlila jsem, jak budou data analyzována a prezentována, a jak jejich údaje použiji výhradně pro účely mé diplomové práce.

7 ANALÝZA DAT - KÓDOVÁNÍ

Analýza dat a kódování jsou silné nástroje, které umožňují výzkumníkům hlouběji porozumět složitosti společnosti a vlivu různých faktorů na kolektivní paměť.

Pět kategorií (do kterých se jednotlivé kódy dají zařadit), které byly získány z rozhovorů, poskytuje klíčové poznatky do různých aspektů tohoto tématu. První - *aktuální názhledy obyvatel Bihacu na válečnou minulost*, naznačují, že existuje široká škála názorů a interpretací událostí, které se odehrály během válečných konfliktů. Tyto pohledy na minulost mohou být vyjádřeny emocionálními nebo racionálními perspektivami, závisujícími na osobních zkušenostech a kontextu.

Druhá kategorie *aktuální názhledy novináře/ky Bihacu na současnost* otevírá prostor k zamyšlení nad tím, jak válečné novinářství odráží současný společenský kontext a vnímání. Tyto pohledy mohou odhalit, jak občané vnímají poválečné období, politickou situaci a další aspekty života, a do jaké míry válečné novinářství ovlivnilo jejich vnímání reality. Třetí kategorie *role médií během válečného období v Bihacu* zdůrazňuje působení médií na formování kolektivní paměti. Novinářství hraje klíčovou roli při přenosu informací a utváření veřejného mínění a toto výzkumné zaměření se soustředí na specifickou roli

válečného novinářství v tomto procesu. Analyzováním tohoto aspektu bude výzkumník schopen lépe porozumět tomu, jak mediální zpravodajství o válce může ovlivňovat vnímání a paměť občanů.

Pozice novinářiny a novinářů během válečného období v Bihacu se zabývá rolí novinářů v procesu válečného zpravodajství. Toto téma může odhalit různé perspektivy novinářů, jejich výzvy, etická dilemata a jejich vliv na kolektivní paměť občanů. Analýzou tohoto kódu se výzkumník zabývá otázkami novinářské profesionality, nestrannosti a objektivity.

Poslední kategorie *Výzkum dědictví válečné žurnalistiky na paměť'* naznačuje, že válečné novinářství může mít dalekosáhlé dopady na způsob, jak jsou války pamatovány a interpretovány. Toto téma umožňuje zvážení procesu formování kolektivní paměti, jak jsou informace předávány z generace na generaci a jak se vzpomínky mění a reinterpetují v průběhu času.

Kategorie 1: *Aktuální názhledy obyvatel Bihacu na válečnou minulost*

Kategorie *Aktuální názhledy obyvatel Bihacu na válečnou minulost* zkoumá kolektivní chápání, interpretace a reflexe válečných novinářů na kolektivní paměť občanů o válce, konkrétně v Bihaci v Bosně a Hercegovině. Hlavním cílem je zkoumat, jak občané vnímají a dávají smysl, pokud jde o válečnou minulost. Snaží se porozumět tomu, jak sociální zázemí, zkušenosti a společenské vlivy jednotlivců ovlivňují jejich pohledy na bosenskou válku. Z uvedených výpovědí novinářů lze vyčíst různé perspektivy a pohledy na válku v Bosně a Hercegovině, nabízejí různé perspektivy na válku a ukazují na rozmanité způsoby, jak občané vnímají minulost.

Kód vítězové a porážení: První novinář popisuje, že Bosňané si válku pamatují jako vítězství nad agresorem, zatímco srbská strana ji vnímá jako porážku myšlenky “Velkého Srbska”:

“Domácí média přenášela zprávy s euforií, pokud mluvily o osvobození území, a ne tak euforicky – pokud byly přinášeny informace o počtu raněných a mrtvých, zatímco srbská strana v každém informačním programu vyjadřovala otevřené nepřátelství vůči Armádě BiH a vyzývala lidi k pronásledování všeho, co není srbského původu. Proto (myslím si), že Bosňáci si válku pamatují jako vítězství nad agresorem, zatímco srbská strana vidí ve válce porážku v myšlence Velkého Srbska (která je dodnes velmi živá).”

Toto vyjadřuje rozpory a napětí mezi různými etnickými skupinami, které jsou spojeny s kolektivní pamětí války. Sociologicky je důležité zkoumat, jaké sociální faktory a skupinové identity ovlivňují tyto odlišné perspektivy. Je také důležité zmínit, že válku vždy popisují odlišně vítězové a poražení, a proto dochází k vytváření dualistické perspektivy na etnické skupiny a společný konflikt, která se přenáší skrze generace.

Ve svém textu David Rieff tvrdí, že Bosňané se poučili z konfliktu a uvědomili si bláhovost důvěry v počáteční mezinárodní záruky ze strany Spojených států, Evropské komunity a Organizace spojených národů. Podobně jako v ostatních komunistických společnostech měli Bosňané idealizovaný pohled na Západ a věřili, že západní mocnosti se skutečně zavázaly k dodržování mezinárodních dohod - přesvědčení, které se nakonec ukázalo jako nepodstatné. Rieff vysvětluje, že v Sarajevu existovala naděje, že upoutáním pozornosti západních médií na probíhající události budou západní vlády nuceny zasáhnout. Avšak tato očekávání se stala obětí optimistických představ, jako jsou "CNN efekt" a myšlenka "globální vesnice", které kolují na Západě od šedesátých let.¹⁵²

Kód *osobní tragické zážitky*: Druhý novinář zdůrazňuje své osobní zážitky, které jsou spojeny s úmrtím rodiny, přátel a známých nejen na bojišti, ale i na ulicích a ve svých domech:

"Mým osobním zážitkům s úmrtím rodiny, přátel a známých, kteří nezemřeli na bojišti, ale na ulicích a ve svých domovech, bylo mnohem důležitější pro můj paměťový obraz války. Zvuk granátů, křik, sténání, krev, trosek... zápach smrti ve vzduchu, to je to, jak si válku pamatuji a proč nemám rád válčení ani po třiceti letech od jejího konce."

Tento způsob vnímání války je založen na emocionálním traumatu a intenzivních zážitcích z ničivých dopadů konfliktu na civilní obyvatelstvo. Tato výpověď poukazuje na důležitost individuálních zkušeností a emočních aspektů ve formování paměťových obrazů války. Zároveň naznačuje, že tato osobní perspektiva může ovlivnit postoj k válce i po mnoha letech.¹⁵³

Kód *sdílené vzpomínky*: Třetí novinářka popsala, že vzpomínky všech jsou v podstatě podobné. Všichni se ocitli ve stejné situaci a čelili stejnému nebezpečí: *"Vzpomínka nás všech je víceméně stejná. Všichni jsme byli v podobné situaci, stísnění na relativně malém prostoru a v stejné nebezpečí. Granáty padaly stejně na obranné linie i na civilní cíle ve*

¹⁵² Rieff, *The Lessonas of Bosnia: Morality and Power*, str. 77-78.

¹⁵³ Bourke, *Introduction 'Remembering' War*, str. 478 - 480.

městě.” Tato perspektiva zdůrazňuje společnou zkušenost a solidaritu mezi občany během války. Také ukazuje důležitost zkoumání kolektivního zážitku a paměti války, jak tyto společné zkušenosti formují kolektivní paměť a jak se promítají do vnímání války v rámci komunity.

Z této analýzy lze usoudit, že novinářské vyprávění o kolektivní paměti války v Bosně a Hercegovině odhaluje rozdílné perspektivy různých etnických skupin, což vede k napětí a konfliktním postojům. Zdůrazňuje se význam individuálních emocionálních zážitků a osobních traumat spojených s válkou, což ovlivňuje vnímání konfliktu i po dlouhé době. Zároveň je zde také společná zkušenost a solidarita mezi občany během války, což ovlivňuje kolektivní paměť a vnímání války uvnitř komunity.

Kategorie 2: *Aktuální názhledy novináře/ky Bihacu na současnost*

Kategorie *Aktuální názhledy novináře/ky Bihacu na současnost* se zabývá výzkumem válečného novinářství a jeho vlivem na kolektivní paměť. Tento kategorie poskytuje důležitý vhled do toho, jak válka a mediální prezentace války ovlivňují vnímání a kolektivní paměť občanů, z perspektivy novinářů. Výpovědi novinářů, nabízejí různorodé perspektivy na současnost Bosny a Hercegoviny a odhalují hluboce zakořeněnou nenávist a nacionalismus v této společnosti.

Kód *permanentní válka*: Novinář č. 1 výrazně kritizuje politickou situaci v zemi a tvrdí, že mírová dohoda z Daytonu ukončila válku pouze fyzicky, ale politicky trvá nepřetržitě:

“Daytonská mírová dohoda ukončila válku fyzicky, ale politicky trvá nepřetržitě 30 let. To, co se jim nepodařilo zničit válkou, chtějí zničit politikou. Lidé, kteří žijí v této zemi v dobrých podmínkách, dělají vše pro to, aby ji zničili, neuznávají její státnost, nazývají Srbsko a Chorvatsko svými domovy. Události z války vykládají tak, jak jim to vyhovuje, oslavují zločince a nazývají je hrdiny, popírají genocidu a soudní rozhodnutí, učebnice historie jsou plné nesprávných údajů... Mladí lidé často neznají pravdu a často ji ani nechtějí znát, a proto vyrůstají na narativu nenávisti k druhým a všemu, co je odlišné.”

Tento názor naznačuje, že politické rozdělení a nesoulad přetrvávají a brání smíření a rozvoji společnosti. Tento kód a pohled novináře lze spojit s prvním kódem a prvním novinářem, se kterými jsem hovořila. Příběhy, které média v Bosně a Hercegovině dnes prezentují o

válečných událostech, výrazně ovlivňují současnou společnost a různé etnické skupiny formují odlišné perspektivy.

Kód boj o identitu: Další novinář zdůrazňuje, že bosenskohercegovská společnost je zakořeněna v nenávistných narativích a že není schopna jasně definovat svou identitu:

“Bosenskohercegovská společnost se zdá být zvyklá na nenávistné narativy. Bošňáci s tímto žijí již několik set let, nemají jasnou představu o tom, kdo jsou a kam patří, zatímco velkosrbská ideologie se stále předává z generace na generaci. V porovnání s devadesátými lety se situace nezměnila, pouze aktéři politických událostí na všech (třech) stranách se změnili. Politika smíření se ještě dlouho neujme ani v mediálním ani v sociálně-politickém životě v Bosně a Hercegovině.” Tento názor poukazuje na dlouhodobý vliv nacionalismu na společnost a jeho přetrvávání v rámci politiky a médií.

Kód budování solidarity: Další novinářka upozorňuje, že po válce v 90. letech je v bosenskohercegovské společnosti hluboce zakořeněn nacionalismus a etnické rozdělení. Novinářka zdůrazňuje nutnost překonat tato etnická rozdělení a podporovat toleranci:

“Nacionalismus a etnické rozdělení jsou hluboce zakořeněny v bosenskohercegovské společnosti po válce v 90. letech. Tyto rozdělení jsou patrné v politice, společnosti a médiích, což vedlo k vytváření nenávistných narativů vůči jiným etnickým skupinám... Je nutné pracovat na rozbití etnických rozdělení, posílení mediální odpovědnosti a podpoře tolerance, aby se snížil vliv těchto nenávistných narativů.”

Další novinář poukazuje na všudypřítomnost nenávistných narativů ve společnosti a jejich orchestraci s cílem vyvolat atmosféru nedůvěry a zdiskreditování. Zdůrazňuje, že nenávistné názory jsou nejvíce přítomné u destruktivních sil (nejčastěji média, která jsou ve službách politiků), které popírají možnost společného života a podkopávají určité hodnoty společnosti: *“Nenávistné narativy jsou všudypřítomné a velmi často orchestrované, založené na falešných předpokladech a mají za cíl vytvořit atmosféru nedůvěry a osobního i kolektivního zdiskreditování. Nelze říci, že neexistují na všech úrovních a na všech stranách, ale jsou rozhodně nejvíce přítomné na straně destruktivních sil, které popírají možnost společného života, sil, které podkopávají určité hodnoty společnosti. Dnes jsou náhledy plné nenávisti zaměřeny na národní komunity, menšiny, přistěhovalce a uprchlíky, politickou opozici, a dokonce i novináře...”*

Kód vnímání každodenního současného života: Poslední novinář poukazuje na to, že nenávist není univerzální pro celou společnost a že většina občanů v sobě nemá tolik nenávisti, jak se může zdát: “Pravda je, že bosenská společnost není imunní vůči nenávisti. Nicméně pravdou zároveň je, že většina občanů a národů má mnohem méně nenávisti, než se věří. Myslím si, že každým dnem se to bude zmenšovat. Důvodem, proč je stále přítomna, jsou zkorumpovaní politici, kteří v rozdmýchávání nenávisti mezi občany a národy nacházejí nejefektivnější prostředek k udržení moci a k zabránění svého soudního stíhání. S rozséváním nenávisti jsou občané odrazeni od toho, aby se tito politici zeptali, proč žijí špatně a stále hůře, a proč je Bosna a Hercegovina jednou z nejzkorumpovanějších zemí v Evropě a dál. Bohužel v zemi před válkou, jako byla Jugoslávie, která měla nedemokraticky zvolenou vládu, se o nenávisti mezi občany téměř nevědělo. S příchodem demokracie se Jugoslávie rozpadla a se změnou společenského uspořádání a vznikem nových států z bývalých jugoslávských republik došlo k agresivním válkám, ve kterých bylo zaseto semeno nenávisti. Dnes je to výsledek válečného dědictví, které politici v zemích západního Balkánu nejvíce využívají ve svůj prospěch.”

Rieff také dodává, že s ohledem na minulost Bosňané nyní uznávají, že přehlédli to, co jeden důstojník bosenské armády nazval “izraelskou lekcí” - pochopením, že každý národ obklopený nepřátelskými sousedy musí zajistit svou vlastní obranu, aby se vyhnul zničení. V současné době, místo aby idealizovali Západ, většina Bosňanů si udržuje trvalé přesvědčení, že evropská nepřátelství vůči islámu umožnila, aby čtvrt milionu jejich krajanů bylo zmasakrováno na očích západního tisku bez významné intervence velmocí. Tato tvrzení nemusí být zcela přesná, protože podobná nečinnost byla pozorována i v případě křesťanského města Vukovaru. Přesvědčit lidi v Sarajevu o opaku je však obtížné. Trvalou lekcí pro Bosňany je nikdy nespolehat se na Evropu v ničem.¹⁵⁴

Z celkového pohledu je patrné, že nenávistné narativy jsou významnou součástí bosenskohercegovské společnosti a ovlivňují vnímání současnosti. Tato analýza ukazuje, že nacionalismus, etnické rozdělení a politická korupce jsou hlavní faktory, které přispívají k udržování nenávistných narativů. Kritická reflexe těchto faktorů a podpora tolerance jsou klíčovými prvky pro změnu současného stavu a vytvoření prostředí vzájemného porozumění a míru.

¹⁵⁴ Rieff, *The Lessonas of Bosnia: Morality and Power*, str. 77-78.

Kategorie 3: *Role médií během válečného období v Bihacu*

Válečný žurnalismus sehrává významnou roli při formování veřejného vnímání, ovlivňování postojů a konstrukci kolektivní paměti konfliktu. Tento kategorie analyzuje perspektivu vlivu válečného žurnalismu na jednotlivce žijící ve válečných zónách a jeho vliv na kolektivní paměť, dle novinářů, který se podílí na tvorbě paměťových narativů. Třetí kategorie představuje rozdílné pohledy na roli médií při válečném reportování se zaměřením na bosenskou válku.

Kód síla osobního traumatu: Podle prvního respondenta měl válečný žurnalismus omezený vliv na jednotlivce, kteří přímo zažili hrůzy války. Traumatické osobní zážitky z očitého svědectví násilí a prolévání krve nelze srovnávat s mediálními zprávami, což vede k silnějšímu otisku v jejich paměti: *“Válečné novinářství nemělo vliv na ty, kteří žili v bojových zónách. Viděli hrůzy vlastníma očima, které nelze porovnat s reportážemi a žádné zpravodajství by se tak pevně nevrylo do jejich paměti. Když vidíš vlastníma očima těla rozervaná granátem a krev, tvůj mozek tyto obrazy nikdy nezapomene.”*

Kód vliv médií na populaci: Na druhé straně však určitá média ovlivnila nevzdělanou populaci, ty, kteří čerpali veškeré své znalosti z jednoho média, které měli 24 hodin denně – tehdejší rozhlas Velkaton. Lidé viděli, co se děje, ale úplně špatně interpretovali tato dění, protože média a novináři, kterým bezpodmínečně věřili, formovali jejich názory podle svých cílů a přání, v souladu s politikou, kterou následovali a prosazovali.” Tento pohled zdůrazňuje trvalý vliv osobních zkušeností oproti mediálním reprezentacím. Nicméně uznává, že určité segmenty populace byly ovlivněny konkrétními dostupnými mediálními zdroji. To naznačuje, že média hrála roli při formování vnímání konfliktu pro některé jednotlivce, přestože existovaly omezení zprostředkovaných zkušeností.

Kód média jako jediný zdroj informací: Druhý novinář tvrdí, že mediální reportáže sloužily jako hlavní zdroj informací pro lidi žijící ve válečných zónách, zejména v obležené oblasti Bihac a dalších částech Bosny a Hercegoviny. Zpravodajství ovlivňovalo, jak lidé vnímali válku, její oběti a spáchané zločiny: *“Mediální zpravodajství bylo často jediným zdrojem informací pro lidi v bojových zónách, zejména v případě Bihackého okruhu, který byl v*

obklíčení, ale i v jiných částech Bosny a Hercegoviny. Zpravodajství médií ovlivnilo způsob, jakým lidé vnímají válku, oběti a zločiny, a také jejich vzpomínky na tyto události. Například, když média prezentují určité události nebo situace určitým způsobem, může to ovlivnit, jak lidé události pamatují a na které detaily si vzpomínají.”

Kód stereotypy: Média také vytvořila určité stereotypy o lidech a skupinách, které byly zapojeny do války, což zcela jistě ovlivnilo způsob, jakým jsou tyto skupiny vnímány a jak na válku vzpomínají.” Presentace událostí a situací médií ovlivnila způsob, jak jednotlivci vzpomínali na události a jak si je připomínali, což mohlo vést k selektivní paměti a významnosti konkrétních detailů. Média vytvořila stereotypy o různých skupinách, které byly zapojeny do války, což ovlivnilo vnímání těchto skupin a způsob, jakým formovaly jejich vzpomínky na válku.

Kód propaganda: Třetí novinář zdůrazňuje významnou roli žurnalistiky během bosenské války. Rozdělení a izolace svobodných území, neustálá propaganda a ozbrojené útoky omezily proud přesných informací. Například obyvatelé v Bihaci neměli přístup k místním médiím a byli vystaveni propagandě vysílané z Bělehradu, Kninu a Banja Luky. Absence spolehlivých informací zvýšila strach mezi občany: “Role novinářství v bosenské válce byla nesmírně velká. Svobodné území Bosny a Hercegoviny bylo rozděleno, nepropojené, vystavené neustálé propagandě a ozbrojeným útokům, tok pravdivých informací byl ztížen. Například občané v Bihaci nemohli sledovat rozhlasový a televizní program RTV BiH. Byli vystaveni propagandě vysílané z Bělehradu, Kninu a Banja Luky... Velmi často byl strach přítomen u občanů. Vysílání našeho programu občanům to výrazně usnadnilo. Mohli se dozvědět pravdu o situaci na obranných liniích, mohli sledovat život civilní společnosti, konečně mohli vidět své nejbližší na prvních bojových liniích...”

Kód zvýšení morálky: “... média dokázala zvýšit morálku obyvatelstva, což byl možná rozhodující faktor pro přežití v obleženém prostoru.” Nicméně je třeba si uvědomit, že média nejsou vždy zcela objektivní a mohou být ovlivněna politickými zájmy nebo propagandou různých stran. Rozdělení svobodných území a omezený přístup k přesným informacím znamenal, že občané byli vystaveni jednostranným a zkresleným zprávám. I když novinář zmiňuje, že média pomohla zvýšit morálku obyvatelstva, je důležité si uvědomit, že média mohou také hrát roli při šíření strachu a nenávisti mezi lidmi. Je tedy důležité dbát na

vyváženost a objektivnost zpravodajství, aby se zabránilo negativním dopadům na společnost.

Válečná žurnalistika významně ovlivňuje vnímání konfliktu jednotlivci a přispívá ke konstrukci kolektivní paměti. Zatímco první novinář zdůrazňuje trvalý dopad osobních zkušeností, druhý novinář upozorňuje na sílu médií při formování vnímání a formování paměti. Třetí novinář zdůrazňuje klíčovou roli médií při poskytování přesných informací, potlačování propagandy a posilování morálky. Ve své recenzi knihy *Perceptions of War in Bosnia* Michael C. Williams vysvětluje, že média byla neustále obviňována z zkreslování situace na místě. Nicméně, zdůrazňuje, že média nejsou zodpovědná za podcenění vážnosti srbského útoku na Gorazde v březnu 1994. Ve skutečnosti to byla média, která upozornila na existenci koncentračních táborů Omarska a Trnopolje v srpnu 1992. Navíc podle Williamse nemohou média být obviněna z toho, že byly Bosenskými Srby odmítnuta přístupu do UN vyhlášených 'bezpečných oblastí' Srebrenice, Zepy a Gorazde. Přesto se jim podařilo informovat ze Sarajeva o podmínkách vydržení obležení v evropském státě na konci dvacátého století.¹⁵⁵

Celkově tato analýza poukazuje na mnohovrstevnatou povahu dopadu válečného žurnalismu na jednotlivce žijící ve válečných zónách a jeho roli při formování kolektivní paměti, přičemž zdůrazňuje důležitost kritického hodnocení mediálních reprezentací konfliktu.

Kategorie 4: *Pozice novinářiny a novinářů během válečného období v Bihacu*

Kategorie *Pozice novinářiny a novinářů během válečného období v Bihacu* zkoumá pohledy a zkušenosti válečných novinářů během bosenské války. Prostřednictvím průzkumu odpovědí čtyř respondentů získáváme vhled do role novinářů při ovlivňování veřejné morálky, výzev, kterým čelí novináři ve válečných zónách, vývoje válečného žurnalismu v digitální době a významu kontroly médií a šíření informací při utváření průběhu konfliktů.

Kód *vliv na veřejnou morálku*: První respondent zdůrazňuje významný dopad, který měli váleční novináři na povzbuzování morálky obyčejných lidí. Zprávy novinářů činily jednotlivce odvážnějšími, šťastnějšími a sebevědomějšími v očekávání vítězství: *“Měli jsme*

¹⁵⁵ Michael C. Williams, *Review: Perceptions of the War in Bosnia*, str. 380.

obrovský vliv na posílení morálky obyčejného lidu, ale musím říci, že mi často bojovníci říkali, že se po mých reportážích stávali odvážnějšími, radostnějšími, jistějšími vítězství, což mě tehdy a i dnes dělá zvlášť šťastnou. Dobrý novinář tím, že ovlivňuje chování lidí ve všech oblastech života, značně usnadňoval jejich život. Podporoval je v solidaritě, v povinnosti k humanitě, k jistému úspěchu společného boje. Nikdy jsem neviděla ani nezažila tolik lidské dobroty a pozornosti jako v těch těžkých dnech. Mnozí si to stále pamatují.” Tím, že ovlivňovali chování lidí v různých oblastech života, zkušené novináři podporovali soudržnost, pocit povinnosti vůči lidskosti a společný boj za úspěch.

Kód výzvy, kterým čelí váleční novináři: Druhý respondent popsal nebezpečí, kterým novináři čelí při reportážích z válečných zón: *“Novináři v oblastech válečných konfliktů stále čelí nebezpečí teroristických útoků, bombardování, obtížných podmínek života a práce, a vlády a jiné skupiny omezují svobodu médií, cenzurují zprávy nebo zavírají novináře, kteří informují o citlivých otázkách. Navíc se s rozvojem sociálních médií a internetu objevují nové hrozby pro svobodu médií, jako je šíření falešných zpráv, dezinformace a propagandy.”* Tyto výzvy poukazují na složité prostředí, ve kterém působí váleční novináři, a na důsledky pro jejich schopnost poskytovat objektivní a komplexní zpravodajství.

Kód srovnání válečného žurnalistu v Bosně a na Ukrajině: Novináři také reflektují rozdíly mezi válečným žurnalismem během bosenské války a současným konfliktem na Ukrajině: *“Válka na Ukrajině výrazně připomíná tu v Bosně a Hercegovině. Jsme svědky silného bombardování, velkých lidských ztrát, bestialních vražd, hrozných zločinů, statečného přežívání a inspirativní obrany. Kromě toho to mnozí dnes říkají a válčící obrazy a příběhy to potvrzují.”* Ruská a ukrajinská média často zobrazují konflikt polarizovaným způsobem, omezující reprezentaci války na jednoduchý “černobílý” narativ: *“Při mluvení o některých dnešních válkách a dnešním válečném zpravodajství, jako je například válka na Ukrajině, si myslím, že válečné zpravodajství není o mnoho a možná ani ne svobodnější a demokratičtější. To se samozřejmě týká médií a zpravodajů, kteří pocházejí ze zemí účastníků války.”*

Kód dualismus stran: *“Většina ruských a ukrajinských médií a zpravodajů se v konfliktu "postavila na stranu" a obraz války zobrazuje výhradně v "černobílých" barvách, takže vzpomínky na válku budou v největší míře zobrazovány stejnou technikou. Na rozdíl od války*

v Bosně a Hercegovině mohou a pravděpodobně budou nové formy komunikace, tj. sociální sítě, do jisté míry ohrožovat kolektivní paměť války.” Na rozdíl od bosenské války nové formy komunikace, jako jsou sociální média, mohou ovlivňovat formování kolektivní paměti jinými způsoby. To naznačuje, že vývoj mediálních platforem a stranické zpravodajství mohou ovlivnit, jak jsou válečné události pamatovány různými skupinami.

Jeden z válečných novinářů a redaktorů také objasnil rozdíly mezi zpravodajstvím o současné válce na Ukrajině a v Bosně a Hercegovině před téměř třiceti lety: *“Z tohoto pohledu mělo novinářství velký význam při formování a udržování paměti na válku. Existuje mnoho materiálních důkazů pro toto tvrzení, které se nacházejí v archivech několika válečných médií, především se jedná o Radio Bihac, Válečné noviny Slobodna Bosna, Válečnou televizi Bihac a místní rozhlasové stanice v Cazinu, Bosanské Krupe a Veliké Kladuši. Novinářství sehrálo zvláštní roli při formování postoje občanů k základnímu válečnému dokumentu “Platforma Prezidentstva RBiH”, ve kterém byly definovány všechny cíle boje proti agresorovi mezinárodně uznávaným členem OSN, Bosnou a Hercegovinou. Rovnoprávnost všech jejích občanů a národů byl jeden z nejdůležitějších cílů.”*

Kód vývoj válečného žurnalistu: Další novinář zdůrazňuje profesionalizaci válečného žurnalistu v současné době ve srovnání s cenzurou, která byla běžná během bosenské války. Nicméně zpravodajství o utrpení nevinných civilistů ve válkou postižených oblastech zůstává poměrně neměnné. Zprávy se často zaměřují na násilné smrti, zejména dětí, starších osob a zranitelných jedinců: *“Během války v BiH měla určitá média privilegia a měla možnost držet monopol na mnoho informací. Dnes je méně cenzury, což znamená, že dnešní válečné zpravodajství je daleko profesionálnější než to, které jsme měli v průběhu naší téměř čtyřleté války [...] Zpravodajství o utrpení nevinných civilistů v oblastech postižených válkou po celém světě se dodnes dělá téměř stejným způsobem. Například v centru válečného zpravodajství jsou násilné smrti dětí, starých lidí a neschopných. Zveřejňování informací s těmito obsahy cíleně zdůrazňuje utrpení oběti a aroganci a bezohlednost útočníka. To každodenně vidíme ve zprávách z bojišť na Ukrajině a o střetech vojenských sil v Izraeli. V této souvislosti je velmi důležité zveřejňovat zprávy o reakcích světových center moci a rozhodování, které mohou výrazně ovlivnit průběh válečných událostí v jednotlivých případech. V politice, která se definuje jako moc mediace mezi různými zájmy, hrají informace rozhodující roli. Proto se oprávněně tvrdí, že ten, kdo ovládá informace, ovládá*

situaci.” Tento respondent také rozšiřuje téma na současné konflikty, jako je například konflikt na Ukrajině a střety mezi vojenskými silami v Izraeli. Přístup k informacím o reakcích globálních center moci a rozhodování se stává klíčovým při ovlivňování průběhu válečných událostí, což naznačuje, že kontrola nad informacemi odpovídá kontrole nad situací.

Analýza tohoto kódu poskytuje cenné poznatky o roli válečných novinářů a jejich vlivu na kolektivní paměť. Výsledky zdůrazňují potenciál válečného žurnalistiky formovat veřejné postoje, podporovat soudržnost a inspiraci pozitivního chování v dobách konfliktu. Analýza také poukazuje na výzvy, kterým čelí novináři, včetně fyzických rizik, omezení médií a se měnícího prostředí mediálních platforem. Kromě toho srovnání válečného žurnalistiky v Bosně a na Ukrajině odhaluje vliv mediálního zkrácení a stranického zpravodajství na kolektivní paměť. Nakonec analýza zdůrazňuje důležitost šíření informací a kontroly médií při formování průběhu konfliktů a naznačuje, že ti, kdo ovládají informace, mají významnou moc.

Kategorie 5: *Výzkum dědictví válečné žurnalistiky na paměť*

Kategorie s názvem *Výzkum dědictví válečné žurnalistiky na paměť* poskytuje cenné poznatky o jedinečných vzpomínkách válečných novinářů a jejich odlišných zkušenostech v době konfliktu. Ukázky z rozhovorů přinášejí světlo na rozdílné vzpomínky na válečné události a zdůrazňují roli zobrazování médií, osobních omezení a uchování kolektivní paměti. Prostřednictvím zkoumání těchto témat můžeme získat hlubší porozumění tomu, jak se vzpomínky válečných novinářů liší od vzpomínek běžné populace.

Kód zesílená a angažovaná paměť: Podle jednoho z novinářů se paměť válečných novinářů významně neliší od paměti jiných jednotlivců. Nicméně jejich vzpomínky mohou být silnější a živější díky jejich přímému zapojení do různých událostí: *“Paměť na válečné události se příliš neliší od ostatních lidí. Možná jen silnější, výraznější, protože jsem byla, více než ostatní, zapojená do všech událostí; sledovali jsme pohyb naší armády, našich bojovníků, byli jsme na místě všech událostí.”* Aktivně se zapojující do sledování pohybů armády a svědectví rozvíjejících se událostí na místě mají váleční novináři vyšší pocit spojení s

událostmi, o kterých informují. Tato vyšší úroveň zapojení přispívá k hlubší a trvalejší paměti války.

Kód mediální zobrazení a selektivní paměť: Další válečný novinář zdůrazňuje vliv mediálního zobrazení na kolektivní paměť. Zejména domácí média měla tendenci s nadšením informovat o válečných zprávách týkajících se osvobození území, ale méně o ztrátách na životech. Naopak srbská strana pravidelně vyjadřovala nepřátelství vůči armádě Bosny a Hercegoviny, podporujíc tak antagonistický narativ: *“Je významný rozdíl v zpravodajství bosenských médií a médií agresora (srbská strana). Domácí média přenášela zprávy s euforií, pokud mluvily o osvobození území, a ne tak euforicky, pokud byly přinášeny informace o počtu raněných a mrtvých, zatímco srbská strana v každém informačním programu vyjadřovala otevřenou nepřátelství vůči Armádě BiH a vyzývala lidi k pronásledování všeho, co není srbského původu.”*

Tato odlišnost v paměti je ovlivněna selektivní povahou mediálního zpravodajství a prezentovanými narativy různým etnickým skupinám. Navíc, můžeme vyzorovat určité rozdíly ve srovnání s prvním kódem a uvažováním prvního válečného novináře. Výpověď prvního novináře se zaměřuje na osobní paměť válečných novinářů a její intenzitu, která vychází z jejich přímého zapojení do událostí. Popisuje, jak novináři, kteří aktivně sledují pohyb vojska a svědčí o se rozvíjejících událostech, mají silnější spojení s událostmi, o kterých informují. Nicméně v této novinářské výpovědi není zmínka o osobní roli válečných novinářů, místo toho se novinář zaměřuje na vliv médií na kolektivní paměť o společnosti o válce. První kód i novinář se zaměřují na paměť války jako vítězství nad agresorem z jedné strany, zatímco druhý novinář poukazuje na dualistickou perspektivu na etnické skupiny a společný konflikt, který se přenáší skrze generace.

Kód technologická a osobní omezení: Další novinář, se kterým jsem hovořila, zdůrazňuje vliv technologických a osobních omezení na paměť. Váleční novináři čelili výzvám přesně předat kompletní zkušenosti válečných událostí příjemcům zpráv. Technická omezení v médiích, jako jsou noviny, rozhlas a televize, bránila přenosu smyslových detailů, jako jsou vůně, zvuky a emoce: *“Jsem přesvědčen, že moje vzpomínky na válku se liší od vzpomínek lidí, kteří se neúčastnili tvorby kolektivní paměti. Proč a jak?! Především kvůli technickým omezením médií (především mám na mysli noviny a rozhlas, a pak také televizi), nebylo příjemcům zpráv možné přenést každý detail (vůně, zvuk, pocit, dramatickost...). Kromě*

technických omezení bych zde kromě toho zmínil i osobní omezení, tedy schopnost přenést příjemcům to, co je důležité, co jsem viděl nebo slyšel, svědčící o určité události.” Navíc osobní omezení bránila novinářům v efektivním předávání významu toho, o čem podávali svědectví (události, které se odehrávaly na terénu, emoce, které viděli u vojáků, apod.). Tato omezení přispívají k rozdílu v paměti mezi válečnými novináři a lidmi, kteří nebyli přímo zapojeni do utváření kolektivní paměti.

Kód komplexní dokumentace a publikace: Válečný novinář poukazuje na zřetelný rozdíl v paměti prisuzovaný jejich rozsáhlé dokumentaci a snahám o publikaci. Tento novinář měl široký přehled o mnoha událostech v místních komunitách, zejména v bihačské nemocnici: *“Rozdíl je zcela zjevný. Hlavně kvůli mému přehledu o mnoha událostech všech místních komunit a zejména v bihačské nemocnici, kam byli každodenně dováženi zranění a padlí obránci. Aby se uchovala kolektivní paměť na všechny hrůzy války a aby byly všechny informace o hrůzách války zveřejňovány každý den v chorvatských novinách Slobodna Dalmacija, dokumentoval jsem vše a publikoval v jedné z mých knih s názvem “V roce pekla”. A to je důvod, proč se moje vzpomínky na válku výrazně liší od vzpomínek většiny obyvatel bývalého Bihačského okruhu.”* Tato aktivní účast při dokumentování a sdílení zkušeností přispěla k vytváření významně odlišných vzpomínek ve srovnání s většinou obyvatel bývalého regionu Bihač.

Poslední kategorie poskytuje cenné poznatky o rozdílech ve vzpomínkách mezi válečnými novináři a obecnou populací. Odpovědi respondentů odhalují, že váleční novináři mají silnější a živější vzpomínky díky svému přímému zapojení do událostí. Navíc média, technologická i osobní omezení a aktivní dokumentační snahy hrají významnou roli při formování vzpomínek válečných novinářů. Porozumění těmto faktorům nám pomáhá pochopit, jak se vzpomínky válečných novinářů liší od kolektivní paměti širší populace, a přispívá k odlišnému pochopení vlivu válečného žurnalismu na utváření historických vyprávění.

8 INTERPRETACE

V interpretativní části této práce se zaměřím na text Barbie Zelizerové s názvem *What journalism tells us about memory, media and mind* publikovaný v roce 2021. Hlavním cílem je porovnat informace zmiňovaného textu s výsledky rozhovorů. Cílem je hledat podobnosti, rozdíly a oblasti shody či neshody. Navíc zvážím, jak rozhovory podporují nebo zpochybňují myšlenky prezentované v textu.

Otázky, které jsem pokládala válečným novinářům, se zabývaly jak minulostí, tak přítomností. Novináři porovnávali současnou situaci na Ukrajině s tou v Bosně a Hercegovině během 90. let minulého století. Zaměřili se na srovnání současné kolektivní paměti obyvatel města Bihac ve srovnání s minulostí.

Závislost novinářství na čase jej činí významným pro studium paměti:

- existence novinářství je ontologicky spojena s časem
- čas hraje v novinářství různé role: hranici, perspektivu, standard a hodnocení: *“Na rozdíl od většiny jiných institucionálních prostředí je závislost novinářství na čase ontologická, protože bez času neexistuje novinářství. Jako jádrová součást poznání v rámci novinářství čas představuje často nepřiznaný, ale přesto centrální faktor toho, co se považuje za relevantní ve vytváření zpráv – jako hranice, perspektiva, standard a hodnocení.”*¹⁵⁶

Na základě rozhovorů s válečnými novináři jsem došla k závěru, že čas sehrával klíčovou roli při tvorbě zpráv. Okres Bihac byl během války specifický, protože byl, jak jeden novinář uvedl, zcela izolován od zbytku země: *“Mediální zpravodajství byla často jediným zdrojem informací pro lidi v bojových zónách, zejména v případě Bihackého okruhu, který byl v obklíčení, ale i v jiných částech Bosny a Hercegoviny. Zpravodajství médií ovlivnilo způsob, jakým lidé vnímají válku, oběti a zločiny, a také jejich paměť na tyto události. Například*

¹⁵⁶ Zelizer, *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné z <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>> [cit. 20.5. 2023]

když média prezentují určité události nebo situace určitým způsobem, může to ovlivnit, jak si lidé události pamatují a na které detaily si vzpomínají.” Jak důležitý čas byl, mi řekla i válečná novinářka, která převážně sledovala vojáky v terénu. Také zdůrazňuje, že její kolektivní paměť války je intenzivnější, protože s nimi zažila okamžiky, které obyvatelé neměli možnost vidět, ale měla také informace z “první ruky”: “ ... možná jen silnější, výraznější, protože jsem byla více než ostatní zapojená do všech událostí; sledovali jsme pohyb naší armády, našich bojovníků, byli jsme na místě všech událostí.”

Ontologie žurnalistiky je nestabilní a vyvolává důležité otázky:

- ontologie žurnalistiky odkazuje na její snahu o nalezení svého místa a relevance v konkrétním čase a kontextu
- nejistoty a debaty kolem toho, co žurnalistika je, jejího účelu a kdo má autoritu to definovat, odrážejí její nejisté postavení ve světě

Debata a odlišné výklady válečných událostí jsou nedílnou součástí současné společnosti v Bosně a Hercegovině. Během rozhovoru s válečnými novináři bylo právě potvrzeno, že v dnešní společnosti každá ze tří stran v Bosně a Hercegovině odlišně interpretuje události, které se odehrály v 90. letech minulého století, a to stále vyvolává napětí ve společnosti i dnes, téměř třicet let po skončení války. Jeden z válečných novinářů poskytl podrobnější vysvětlení, proč tomu tak je: *“Pravda je, že bosenská společnost není imunní vůči nenávisti. Nicméně pravdou také je, že většina občanů a národů má mnohem méně nenávisti, než se věří. Myslím si, že každým dnem se to bude zmenšovat. Důvodem, proč je stále přítomna, jsou zkorumpovaní politici, kteří v rozdmýchávání nenávisti mezi občany a národy nacházejí nejefektivnější prostředek k udržení moci a k zabránění svého soudního stíhání. S rozséváním nenávisti jsou občané odrazeni od toho, aby se tito politici zeptali, proč žijí špatně a stále hůře a proč je Bosna a Hercegovina jednou z nejkorumpovanějších zemí v Evropě a dál. Bohužel v zemi před válkou, jako byla Jugoslávie, která měla nedemokraticky zvolenou vládu, se o nenávisti mezi občany téměř nevědělo. S příchodem demokracie na tyto oblasti se Jugoslávie rozpadla a se změnou společenského uspořádání a vznikem nových států z bývalých jugoslávských republik došlo k agresivním válkám, pomocí nichž bylo zaseto semeno nenávisti. Dnes je to výsledek válečného dědictví, které politici v zemích Západního Balkánu nejvíce využívají ve svůj prospěch. Proto je nezbytné, aby se v médiích každodenně*

upozorňovalo na tyto skutečnosti, aby si občané mohli uvědomit, kde jsou skutečné problémy. Když se tak stane, je naprosto reálné očekávat, že korumpovaní a zlodějsky smýšlející politici v Bosně a Hercegovině a v zemích našeho blízkého a vzdálenějšího okolí budou odstraněni ze politické scény na příslušných soudních dvorech.”

Válečná novinářka mi vyprávěla své zkušenosti ohledně médií a jak to ovlivnilo vztahy mezi lidmi, dokonce i mezi blízkými členy rodiny: *“Sama jsem se účastnila pokusů mluvit s lidmi, kteří byli na opačné straně a podporovali opačnou politiku, ale jejich indoktrinace byla tak silná, že bylo naprosto nemožné přetvořit jejich postoj navzdory všem argumentům, které jim byly předloženy. Dokonce se to dostalo až k tomu, že syn střílel na otce nebo bratra na bratra, pokud byli na opačných stranách. Samozřejmě jsou i ti, kteří si utvořili svůj názor na základě toho, co slyšeli od druhých, prostřednictvím médií nebo osobní zkušenosti.”*

Čas je klíčový pro přežití žurnalistiky:

- vztah žurnalistiky k času je nesmírně důležitý pro trvání novinářské práce
- způsob, jakým se žurnalistika zabývá časem, může mít dopad na ostatní instituce s ontologickými otázkami

Jeden z novinářů, se kterým jsem hovořila, kromě toho, že napsal knihu k zachování kolektivní paměti o válečných událostech, také dokumentoval a archivoval informace spojené s válčením: *“Aby se uchovala kolektivní paměť na všechny hrůzy války a aby byly všechny informace o hrůzách války zveřejňovány každý den v chorvatských novinách Slobodna Dalmacija, dokumentoval jsem vše a publikoval v jedné z mých knih s názvem 'V roce pekla'.”*

Temporalita žurnalistiky je komplexní a detailní:

- zatímco rétorika zpráv naznačuje zjednodušenou verzi času, kde zprávy zapadají mezi historické záznamy a události v reálném čase, skutečnost je složitější
- novináři musí prakticky reagovat na okamžité okolnosti a zároveň splňovat normativní očekávání poskytovat nepřetržitý, pravdivý a jasný záznam o současnosti

Tohle bylo zejména výzvou během válečných událostí v Bosně a Hercegovině. Váleční novináři museli dále dbát na informace, které získávají, a zajistit, aby obyvatelstvu byly předkládány pouze ověřené a přesné informace.

8.1 Zelizerová: Kolektivní paměť, komplexní doba žurnalistiky, novinářství jako klíčový zprostředkovatel paměti

Následující analýza se zabývá zdůrazňováním klíčových zjištění a závěrů z výzkumu, který zkoumá, jak je kolektivní paměť o válkách utvářena a jak ovlivňuje veřejné mínění a chování. Dále se zaměřuje na roli válečného novinářství v tomto kontextu a na to, jak mediální zobrazení válečných událostí ovlivňuje vnímání historických událostí. Také se zaměřuje na důležitost digitální éry a sociálních médií při šíření informací o válkách a způsob, jakým formují kolektivní paměť.

Autoři Keren Tenenboim - Weinblatt a Motti Neiger diskutují ve svém článku o knize Barbie Zelizerové *“Covering the Body: The Kennedy Assassination, the Media, and the Shaping of Collective Memory (1992)”* a hlavní body, které zmiňují, jsou následující:

Novináři jako agenti kolektivní paměti: Zelizerová zkoumá roli novinářů jako agentů, kteří formují způsob, jak si lidé pamatují zprostředkované události, zejména významné incidenty ve veřejném životě. Novináři hrají klíčovou roli při konstrukci kolektivní paměti diváků.¹⁵⁷ Toto stanovisko sdílela také většina válečných novinářů, se kterými jsem hovořila, avšak jeden z novinářů s tímto názorem silně nesouhlasil a tvrdil, že: *“Válečné novinářství nemělo vliv na ty, kteří žili v bojových zónách. Viděli hrůzy vlastníma očima, které nelze porovnat s reportážemi a žádné zpravodajství by se tak pevně nevrylo do jejich paměti. Když vidíš vlastníma očima těla rozervaná granátem a krev, tvůj mozek si tyto obrazy nikdy nezapomene. Na druhé straně však určitá média ovlivnila nevzdělanou populaci, ty, kteří čerpali veškeré své znalosti z jednoho média, které měli 24 hodin denně...”*¹⁵⁸

Novinářská autorita při formování paměti: Novináři využívají svou novinářskou autoritu k tomu, aby se postavili jako autoritativní a důvěryhodní mluvčí skutečných událostí. Tím ovlivňují způsob, jakým jsou události pamatovány a jaký význam je veřejností jim

¹⁵⁷ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2.

¹⁵⁸ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2.

prisuzován.¹⁵⁹ To se nejlépe projevuje během války v Bosně a Hercegovině. Jak mi sami váleční novináři řekli, všechny tři strany během války využívaly novinářskou autoritu k šíření zpráv a tím přímo ovlivňovaly vytváření kolektivního paměťového zážitku obyvatel. Tato novinářská autorita často sehrála pozitivní roli na obyvatele obklíčeného Bihace tím, že zvedala morálku a motivaci občanů, aby přežili těžké dny. Váleční novináři významně ovlivňovali chování lidí, zejména vojáků.

To, co Zelizerová také zdůrazňuje jako jednu z důležitých věcí, je právě využívání kolektivních vzpomínek novináři. Novináři nejen formují kolektivní paměť publika, ale také se opírají o kolektivní vzpomínky k tomu, aby definovali sami sebe jako profesní společenství.¹⁶⁰ Vytvářejí společné příběhy o událostech, o kterých informují, stejně jako o své vlastní roli a postupech při zpravodajství o těchto událostech. Taktéž zdůrazňuje, že novináři fungují jako interpretativní společenství, které si potvrzuje svou autenticitu skrze použití vyprávění a kolektivní paměti. Ověřují se prostřednictvím kolektivní interpretace a rámce událostí, čímž dále posilují svou roli jako “agenti paměti”.¹⁶¹ Jeden z válečných novinářů mi právě řekl, že je v lidovém povědomí běžné pojetí, že to, co není zaznamenáno, nebylo: “ *Z tohoto pohledu mělo novinářství velký význam při formování a udržování paměti na válku. Existuje mnoho materiálních důkazů těchto tvrzení, které se nacházejí v archivech několika válečných médií, především se jedná o Radio Bihac, Válečné noviny Slobodna Bosna, Válečnou televizi Bihac a místní rozhlasové stanice v Cazinu, Bosanské Krupe a Veliké Kladuši.*”

Trauma a emoci v paměti novinářů hrají hlavní roli a jsou klíčovými složkami novinářské paměti: Zelizerová naznačuje, že traumatické události a emocionální zážitky jsou zvláště silné v utváření novinářské paměti, protože často vyvolávají silné emoční reakce jak u novinářů, tak u publika.¹⁶² Toto tvrzení mi potvrdili i váleční novináři, se kterými jsem hovořila, a jedna válečná novinářka uvedla, že právě krev a utrpení, které viděla na místě konfliktu, jsou důvodem, proč je i po třiceti letech od začátku války těžké hovořit o svém válečném zážitku jako novinářky a jako obyvatelky Bosny a Hercegoviny.

V sociologickém přístupu k dějinám a paměti, kde se snažíme analyzovat a definovat společenské role různých aktérů, kteří se zabývají prací s pamětí, má teorie kulturního

¹⁵⁹ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2 - 3.

¹⁶⁰ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2 - 3.

¹⁶¹ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 2 - 3.

¹⁶² Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 6.

traumatu Jeffreyho Alexandra důležitou roli ve výzkumném modelu. Teorie kulturního traumatu se zvláště zaměřuje na traumatické vzpomínky spojené s válkami a jejich spojitost s kolektivními identitami. Při definování kulturního traumatu Alexander vychází z tvrzení, že samotné události nevyvolávají trauma. Trauma je společenský mediální atribut, který může vzniknout v reálném čase během probíhajících událostí, ale může být také vytvořen předtím, než se události odehrají, nebo následně rekonstruován po jejich ukončení.¹⁶³ Dále Alexander tvrdí, že trauma není důsledkem skupiny, která prožívá bolest, ale je výsledkem aktuálních obtíží, které pronikají do základu smyslu, který kolektivy přisuzují svým identitám. Proces traumatu ve skutečnosti představuje propast mezi událostmi a jejich reprezentací.¹⁶⁴

Většina novinářů, se kterým jsem mluvila, nerada vzpomíná a vypráví o válce i po třiceti letech, především kvůli brutálním událostem, které viděli v terénu: *“Úkolem novinářů bylo získat informace, formovat je a prezentovat veřejnosti. V takových podmínkách bylo toto úsilí mimořádně obtížné a velmi zodpovědné. Novináři obvykle byli první, kdo se dostali k zprávě, kterou předávají veřejnosti. Bylo potěšením přinést dobré zprávy občanům, ale také smutek a zoufalství, když se informovalo o utrpení, zejména civilistů, dětí, žen a starých lidí. Novináři měli příležitost slyšet a vidět mnohem více než občané. Museli formovat video příběhy s ohledem na to, aby nezranili citlivost publika. Válečné hrůzy jsou pro novináře vždy intenzivnější než ty, které vidí na televizní obrazovce”*.

Zelizerová také tvrdí, že novinářská paměť je předmětem revize a reinterpretace v průběhu času. Jakmile se objeví nové informace nebo se mění historické perspektivy, události mohou být znovu revidovány nebo znovu posuzovány novináři.¹⁶⁵ Nová data, svědectví a vývoj událostí mohou ovlivnit způsob, jak novináři nahlíží na minulé události a jak je prezentují veřejnosti. To, co bylo v době samotných událostí považováno za přijatelné nebo důležité informovat o válce v Bosně a Hercegovině, se může lišit od toho, co je nyní považováno za relevantní a důležité s novými poznatky. Změny ve způsobu zpravodajství a interpretace mohou formovat, jak lidé dnes vnímají a chápou minulost a válku v Bosně a Hercegovině. Právě proto, že nacionalismus a etnické rozdělení jsou stále přítomné na území Bosny a Hercegoviny, dochází k politizaci médií, která šíří falešné informace o válečných událostech

¹⁶³ Jeffrey C., *Cultural Trauma and Collective Identity*, str. 80-85.

¹⁶⁴ Jeffrey C., *Cultural Trauma and Collective Identity*, str. 80-85.

¹⁶⁵ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 7-8.

nebo popírá spáchané zločiny. To ovlivňuje utváření kolektivní paměti, zejména u mladších generací.

Práce novinářů s pamětí a jejich budoucí práce mohou být vnímány jako paralelní procesy. Neiger představil koncept kolektivní vize, který může být chápán jako protějšek kolektivní paměti. Zatímco kolektivní paměť se zaměřuje na minulost, kolektivní vize se dívá do budoucnosti a zahrnuje společenská očekávání, včetně obav a nadějí. Podobně jako kolektivní paměť, kolektivní vize je chápána jako kontinuální a více směrný proces, který vytváří funkční sociopolitické příběhy o budoucnosti. Stejně jako média hrají klíčovou roli při utváření kolektivní paměti, stále je mnoho prostoru k objevování role žurnalistiky při utváření kolektivní vize pomocí metodik vyvinutých výzkumem kolektivní paměti.¹⁶⁶ Toto spojení mezi novinářstvím, kolektivní pamětí a kolektivní vizí je zvláště důležité ve společnostech, jako je Bosna a Hercegovina, kde jsou etnická dělení stále přítomné. Z rozhovorů s válečnými novinářkami a novináři vyplývá, že čelit minulosti, analýza válečného zpravodajství a vzájemné porozumění jsou klíčové pro vytvoření udržitelného míru a smíření v Bosně a Hercegovině.

8.2 Současné výzvy válečné žurnalistiky při vytváření válečné paměti

V dnešním rychle se vyvíjejícím mediálním prostředí se válečný žurnalismus potýká s mnoha výzvami, které ovlivňují jeho schopnost vytvořit přesnou a komplexní paměť o válce. Jednou z významných výzev, kterým čelí válečný žurnalismus, je dominance komercializace médií a tlak na přitahování publika pomocí senzacechtivého zpravodajství. Ve snaze o sledovanost a ziskovost mohou mediální instituce upřednostňovat senzační příběhy před nuancovaným a přesným zobrazením války. Tento důraz na senzaci může zkreslit paměť o válce, předkládající jednostranné vyprávěné zaměřené na násilí, tragédii a dramatické události, zanedbávající složitosti a dlouhodobé důsledky konfliktů.¹⁶⁷

V dnešním propojeném světě představují protichůdné vyprávění a manipulace informacemi další zásadní výzvu pro válečný žurnalismus. Během ozbrojených konfliktů se zapojené strany často zapojují do propagandistických kampaní, šířících zaujaté informace za účelem

¹⁶⁶ Tenenboim - Weinblatt, Neiger, *Journalism and Memory*, str. 7.

¹⁶⁷ Pennypacker, *Sensational Journalism and the Remedy*, str. 588-590.

formování veřejného mínění ve svůj prospěch. Novináři, kteří působí v takovýchto kontextech, se potýkají s obrovskými výzvami při ověřování faktů, navigaci v dezinformacích a udržování objektivity. Toto je téma, o kterém jsem diskutovala také s válečnými novináři z Bosny a Hercegoviny. Jak jsem již předtím zmínila, váleční novináři během války v Bosně a Hercegovině často neměli elektřinu a neexistovaly rozvinuté technologie jako chytré telefony nebo internet, takže mě zajímalo, jak vnímají dnešní moderní způsob zpravodajství o válce. Jeden z novinářů řekl následující:

“Dnešní válečné zpravodajství z válečných zón, jako je Ukrajina a na okupovaném Západním pobřeží v Izraeli, kde eskaloval vojenský konflikt palestinských izraelských vojenských sil, je daleko od toho, co bylo během války v Bosně a Hercegovině. Především je zde mnoho více mocných a značně modernějších médií. To se týká zejména elektronických médií a internetu, které jsou schopny okamžitě vysílat každou zajímavou informaci. Během války v BiH měla určitá média privilegia a měla možnost držet monopol na mnoha informacích. Dnes je méně cenzury, což znamená, že dnešní válečné zpravodajství je daleko profesionálnější než to, které jsme měli v průběhu naší téměř čtyřleté války.”

Nicméně jedná věc, která se pravděpodobně nikdy nezmění, je bezpečnost novinářů. Bezpečnost novinářů při reportování z válečných zón zůstává trvalou výzvou. Novináři riskují své životy, aby přinesli informace z konfliktních oblastí, čelí fyzickým nebezpečím, hrozbám a dokonce i cíleným útokům.¹⁶⁸ Váleční novináři, se kterými jsem hovořila, sdílejí stejný názor, ale věří, že s nástupem sociálních sítí, které podporují šíření falešných zpráv, se situace novinářů každým dnem zhoršuje: *“Novináři v oblastech válečných konfliktů stále čelí nebezpečí teroristických útoků, bombardování, obtížných podmínek života a práce, a vlády a jiné skupiny omezují svobodu médií, cenzurují zprávy nebo zavírají novináře, kteří informují o citlivých otázkách. Navíc se s rozvojem sociálních médií a internetu objevují nové hrozby pro svobodu médií, jako jsou šíření falešných zpráv, dezinformace a propagandy. I když je dnešní válečná žurnalistika svobodnější a demokratičtější než dříve, novináři stále musí být si vědomi své role a rizik, s nimiž se potýkají, aby bylo zajištěno kvalitní a pravdivé zpravodajství o válkách a konfliktech.”*

Nástup sociálních médií a občanského žurnalismu má jak pozitivní, tak negativní dopady na válečný žurnalismus. Na jednu stranu umožňují sociální média reportování v reálném čase,

¹⁶⁸ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 210 - 217.

různorodé perspektivy a zesílení hlasů konfliktních oblastí.¹⁶⁹ Nicméně nedostatek mechanismů pro kontrolu a kvalitu občanském žurnalismu může vést k rozšíření neověřených informací a dezinformací. Navíc tyto výzvy komplikují proces konstrukce paměti, protože neověřené úcty a vyprávění mohou formovat veřejnou paměť bez odpovídajícího zkoumání nebo kontextu: *“Jak postup technologií médií pokračuje ve svém tempu, mělo by být vyprávění pravdy moci snazší a účinnější než kdy jindy, avšak tyto technologie představují válečnému zpravodajovi dvojsečnou zbraň. Rychlost komunikace je stlačena do mnohem kratších časových úseků, takže zatímco rozdíl mezi odesláním a přijetím válečných zpráv pomocí posláni kurýra na koni a telegrafu v 19. století byl záležitostí dní, rozdíl mezi odesláním a přijetím zpráv prostřednictvím satelitního kabelu koncem 20. století a sociálních médií ve 21. století je záležitostí hodin a sekund. Příležitosti, které to přináší pro reportáže o konfliktech s novou naléhavostí a okamžitostí, jsou zřejmé, ale zároveň to zatěžuje rutiny novinářů při ověřování faktů.”*¹⁷⁰ V knize McLaughlina je zdůrazněno, že systém, který se dnes používá, tj. systém vloženého zpravodaje vznikl právě během bosenské války: *“[...] byl vytvořen v závěrečných fázích bosenské války a mezinárodních snah o vyjednání mírové dohody prostřednictvím Daytonských dohod z roku 1995. Ve své vedoucí roli s vojenskými jednotkami OSN na Balkáně měla americká armáda jasné představy o svých cílech a o tom, jak média mohou pomoci tyto cíle splnit. Generál velící americkému sektoru v Bosně, William L. Nash, měl tři cíle ve vztahu k práci s médii: získat veřejnou podporu v Americe pro průběh operace, udržet morálku vojáků a využít média k podpoře dodržování Daytonských dohod mezi bývalými válčícími frakcemi.”*¹⁷¹

Vojenští plánovači vyvinuli systém "vložených médií", který měl být méně restriktivní verzí systému sdílení informací, který fungoval během války v Zálivu. Novináři (asi 40 z nich) by doprovázeli vojáky na zemi po dobu dvou týdnů a měli by "podrobnější obraz našich aktivit tím, že jim téměř volně umožní přístup ke vojákům a velitelům."¹⁷² Z uvedeného lze vyvodit, že vliv komercializace médií, manipulace s informacemi, obavy o bezpečnost, etická dilemata a vzestup sociálních médií všechny ovlivňují přesnost a komplexnost válečného zpravodajství: *“A zde je dvojsečná zbraň nových sociálních médií, která novinářům nabízí možnost okamžitého, surového a vzrušujícího stylu zpravodajství o válečných událostech,*

¹⁶⁹ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 216.

¹⁷⁰ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 215 - 216.

¹⁷¹ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 141.

¹⁷² McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 141.

ale zároveň představují výzvu pro jejich autoritu a profesionalitu jako reportérů a spisovatelů."¹⁷³

ZÁVĚR

Zkoumání válečného žurnalismu a jeho vlivu na kolektivní paměť občanů v Bosně a Hercegovině ukazuje významnou roli, kterou média hrají při formování toho, jak si lidé pamatují a chápou válečný konflikt. Během této analýzy se objevilo několik klíčových bodů, které osvětlují složité vztahy mezi válečným žurnalismem a kolektivní pamětí.

Zprvė, válečný žurnalismus slouží jako klíčový aktér při utváření kolektivní paměti. Novináři fungují jako interpreti, prezentují příběhy a rámuji události, které přispívají ke kolektivnímu pochopení války. Mají moc ovlivnit veřejnou paměť tím, jak vybírají, interpretují a šíří informace, ovlivňující také to, jak občané vnímají a pamatují si konflikt. Zadruhé, nelze přehlížet výzvy, kterým válečný žurnalismus čelí při vytváření přesné paměti o válce. Komercializace médií, senzacionalismus a tlak na získání publika mohou zkreslit paměť o válce, zaměřující se na dramatické události a opomíjející složitosti a dlouhodobé důsledky konfliktu. Manipulace s informacemi a propaganda používaná bojujícími stranami představují významné překážky při vytváření pravdivé a komplexní kolektivní paměti. Bezpečnostní obavy a omezení přístupu, se kterými se novináři setkávají při reportážích z válečných zón, jim navíc brání poskytnout různorodé a nuancované perspektivy. Toto omezení přímo ovlivňuje kolektivní paměť občanů, protože jejich pochopení války je limitováno informacemi dostupnými pouze z omezeného počtu zdrojů.

Etická dilemata, se kterými se váleční novináři potýkají, také ovlivňují utváření kolektivní paměti. Jemná rovnováha mezi přesným zobrazováním realit války a respektem k soukromí a důstojnosti postižených jedinců může ovlivnit způsob, jakým občané vnímají a pamatují si konflikt. Sami novináři mohou zažívat trauma, které ovlivňuje jejich paměť a reportáže, což dále ovlivňuje kolektivní paměť občanů. Důležitost válečných novinářů pro celkovou atmosféru v zemi, kde došlo ke konfliktu, dokládá skutečnost, že někteří novináři, kteří

¹⁷³ McLaughlin, *The War Correspondent*, str. 62.

informovali o bosenské válce v 90. letech, jako například Ed Vulliamy z deníku The Guardian, svědčili před Haagským tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a pomohli odsoudit některé vůdce, kteří se během tohoto konfliktu dopustili činů nelidskosti a válečných zločinů.¹⁷⁴

Závěrem lze konstatovat, že válečný žurnalismus hraje klíčovou roli při formování kolektivní paměti občanů v Bosně a Hercegovině. Má moc ovlivnit vnímání veřejnosti, konstruovat historické příběhy a přispívat k pochopení války. Výzvy, kterým válečný žurnalismus čelí při vytváření přesné a komplexní paměti o válce, je však třeba řešit. Snaha o odpovědné a etické zpravodajství, při zohlednění omezení a předsudků inherentních v médiích, může přispět k vytvoření více inkluzivní a nuancované kolektivní paměti. Rozpoznáním těchto výzev a usilováním o vyvážené a pravdivé zobrazení války můžeme vytvořit společnost, která je lépe vybavena k porozumění své minulosti a k práci na mírové budoucnosti.

Omezením této studie je časový odstup, protože válka skončila v roce 1995. S ohledem na časovou vzdálenost nejsou vzpomínky a pocity spojené s válkou tak intenzivní, jaké by mohly být, kdybych se s novináři bavila několik let po válce. Navíc mnoho novinářů, kteří byli přímo a intenzivně zapojeni do událostí během války, dnes již nežije. Výzkum byl proveden v oblasti města Bihac a v budoucnu by mohl být proveden na území celé Bosny a Hercegoviny, zahrnující respondentů zastupující všechny tři strany zapojené do konfliktu.

¹⁷⁴ Ethical choices when journalists go to war: Ethics, safety and solidarity in journalism [online]. Dostupné z <https://ethicaljournalismnetwork.org/ethics-safety-solidarity-journalism?fbclid=IwAR0TTX8rIRYJ38gI-PNWnfOnqLDcezWgzg7XyrIF0nrsOxmRMvUesTVowzs>

Použitá literatura

ASSMANN, Aleida. *Memory, individual and collective*. In: Robert E. Goodin & Charles Tilly (eds.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford University Press, 2006, s. 210- 24.

ASSMANN, Jan, CZAPLICKA, John. *Collective Memory and Cultural Identity*. In: New German Critique, 1995, No. 65, s. 125 - 133.

ASSMANN, Jan. *Communicative and Cultural Memory*. In: Meusburger, P., Heffernan, M., Wunder, E. (eds) *Cultural Memories. Knowledge and Space*, 2011, Vol. 4.

ALTANIN, Melanie. *Remembrance and Denial of Genocide: On the Interrelations of Testimonial and Hermeneutical Injustice*. In: International Journal of Philosophical Studies, 2021, Vol. 29, No. 4.

ATKINSON, Richard C., SHIFFRIN, Richard M. *The Control of Short- Term Memory*. In: Scientific American, August 1971, Vol. 225, No. 2, s. 82 -91.

ATKINSON, Richard C., SHIFFRIN, Richard M. *Human Memory: A proposed system and its control processes*. In: The psychology of learning motivation: II, 2016.

ARNAUT - HASELJIC, Meldijana. *Uloga medija u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*. In: Pregled: casopis Za drustvena Pitanja, No. 2, 2010.

ERLL, Astri. *Locating Family in Cultural Memory Studies*. In: *Journal of Comparative Family Studies*, May - June 2011, Vol. 42., No. 3, s. 303-318.

BARASH, Jeffrey Andrew. *The Sources of Memory*. In: Journal of the History of Ideas, October 1997, Vol. 58, No. 4, s. 707-717.

BESIER, Gerhard. *Uses of Memory in Religious-national Rites*. In: Kirchliche Zeitgeschichte, Vol. 31, No. 2, Devotion and Memory, s. 381-389.

BOURKE, Joanna. *Introduction 'Remembering' War*. In: Journal of Contemporary History, October 2004, Vol. 39, No. 4, s. 473-485.

BODNAR, John. *Review: Pierre Nora, National Memory, and Democracy: A Review*. In: The Journal of American History, December 2000, Vol. 87, No. 3, s. 951-963.

BLIGHT, David W. *American Oracle: The Civil War in the Civil Rights Era*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press, 2013. ISBN 978-0674725973.

- CAMPBELL, David. *Review: Metabosnia: Narratives of the Bosnian War*. In: *Review of International Studies*, April 1998, Vol. 24, No. 2.
- CONFINO, Alon. *Collective Memory and Cultural History: Problems of Method*. In: *The American Historical Review*, December 1997, Vol. 102, No. 5, s. 1386 - 1403.
- COTTLE, Simon. *Global Crisis in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*. In: *International Journal of Communication*, 2009, Vol. 3, s. 494 - 516.
- GUSEVSKAYA, PLOTNIKOVA. *Historical Memory and National Identity*. In: *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 505, s. 1026-1030.
- DILLEY, Patrick. *Review: Interviews and the Philosophy of Qualitative Research*. In: *The Journal of Higher Education*, 2004, Vol. 75, No. 1, s. 127 - 132.
- Ethical choices when journalists go to war: Ethics, safety and solidarity in journalism [online]. Dostpuné z <<https://ethicaljournalismnetwork.org/ethics-safety-solidarity-journalism?fbclid=IwAR0TTX8rlRYJ38gI-PNWNfOnqLDcezWgzg7XyrlF0nrsOxmRMvUesTVowzs>>
- FRANCKE, Warren. *The Evolving Watchdog: The Media's Role in Government Ethics*. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, January 1995, Vol. 537, s. 109 - 121.
- GOLDEN, Charles. *Review: Where Does Memory Reside, and Why Isn't It History?*. In: *American Anthropologist*, June 2005, Vol. 107, No. 2.
- HEYINK, J., TYMSTRA, Tj. *The function of qualitative research*. In: *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, July 1993, Vol. 29, No. 3, s. 291 - 305.
- HOSKINS, Andrew. *A New Memory of War*. Journalism and Memory, 2014. ISBN 978-1-137-26393-3.
- IRIYE, Akira. *Introduction: Historical Scholarship and Public Memory*. In: *The Journal of American - East Asian Relations*, Vol. 4, No. 2, 1995, s. 89 - 93.
- JASINSKA- KANIA, Aleksandra, KOSICKI, Piotr H. *Guest Editors' Introduction: Aggressors, Victims, and Trauma in Collective Memory*. In: *International Journal of Sociology*, 2007, Vol. 37, No. 1, s. 3-9.
- JACOB, Evelyn. *Clarifying Qualitative Research: A Focus on Traditions*. In: *Educational Researcher*, 1988, Vol. 17, No. 1, s. 16 - 19 + 22 -24.
- JEFFREY, Alexander C. *Cultural Trauma and Collective Identity*. University of California Press, 2004.

- KLUN, Branko. *Rat i mediji - eticki izazov na kraju stoljeca*. In: *Medij. istraz.*, 1999, Vol. 6, No. 1.
- KLEIN, Stanley B., NICHOLAS, Shaun. *Memory and the Sense of Personal Identity*. In: *Mind*, January 2012. DOI: 10.2307/23321780.
- KUPER, Ayelet, REEVES, Scott, LEVINSON, Wendy. *Qualitative Research: An introduction to reading and appraising qualitative research*. In: *BMJ*, February 2008.
- KURSPAHC, Kemal. *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*. Endowment of the United States Institute of Peace, 2003. ISBN 1-929223-39-0.
- Kako srbijanski mediji izvestavaju o BiH: Rat koji jos uvek traje. [online] Dostupné z <<https://media.ba/bs/mediametar/kako-srbijanski-mediji-izvestavaju-o-bih-rat-koji-jos-uvek-traje>>
- MATTHEWS, Wade. *Class, Nation, and Capitalist Globalization: Eric Hobsbawm and the National Question*. In: *International Review of Social History*, April 2008, Vol. 53, No. 1, s. 63-99.
- MAQUIRE, *Navigation - related structural change in the hippocami of taxi drivers* [online]. Dostupné z <<https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.070039597>> [cit. 20.2.2023]
- MCLAUGHLIN, Greg. *The War Correspondent*. Pluto Press, 2016.
- MISZTAL, Barbara A. *Memory and the Construction of Temporality, Meaning and Attachment*. In: *Polish Sociological Review*, 2001, No. 149, s. 31-48.
- MILUTINOVIC, Milovan. *Uloga medija u satanizaciji srpskog naroda tokom gradjanskog rata u Bosni i Hercegovini*. In: *Politeia*, No. 5, 2013, s. 74-91.
- FRENTZ, Thomas S. *Memory, Myth, and Rhetoric in Plato's "Phaedrus"*. In: *Rhetoric Society Quarterly*, 2006, Vol. 36, No. 3, s. 243- 262.
- FUCHS, Alfred H. *Ebbinghaus's Contributions to Psychology after 1885*. In: *The American Journal of Psychology*, 1997, Vol. 110, No. 4, s. 621- 633.
- OLICK, Jeffrey K. *Collective Memory: The Two Cultures*. In: *Sociological Theory*, November 1999, Vol. 17, No. 3, s. 333 - 348.
- OLICK, Jeffrey K. *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. Routledge, 2007. ISBN 9780415956833.
- OLICK, Jeffrey K., ROBBINS, Joyce. *Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*. In: *Annual Review Sociology*, 1998, Vol. 24, s. 105 -140.

PACZULLA, Jutta. *The Long, Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia - Herzegovina*. In: *International Journal*, 2004/2005, Vol. 60, No. 1, s. 255 - 272.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Academia, 2005. ISBN 80 - 200 - 1387 - 3.

PENNYPACKER, Samuel W. *Sensational Journalism and Remedy*. In: *The North American Review*, November 1909, Vol. 190, No. 648, s. 587 - 593.

PLATT, Jennifer. *Weber's Verstehen and the History of Qualitative Research: The Missing Link*. In: *The British Journal of Sociology*, September 1985, Vol. 36, No. 3, s. 448 - 466.

RAMET, Sabrina Petra. *War in the Balkans*. In: *Foreign Affairs*, 1992, Vol. 71, No. 4.

RUSSELL, Nicolas. *Collective Memory before and after Halbwachs*. In: *The French Review*, March 2006, Vol. 79, No. 4, s. 792-804.

SHACKEL, Paul A. *Public Memory and the Search for Power in American Historical Archaeology*. In: *American Anthropologist*, September 2001, Vol. 103, No. 3, s. 655 - 670.

SCHWARTZ, Barry. *Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II*. In: *American Sociological Review*, October 1996, Vol. 61, No. 5, s. 908-927.

SLADECEK, Milan, TRIFUNOVIC PETROVIC, Tamara, VASILJEVIC, Jelena. *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*. In: *Zavod za udžbenike i Institut za filozofiju i društvenu teoriju*, December 2015.

SCHWEPPE, Judith, RUMMER, Ralf. *Attention, Working Memory, and Long - Term Memory in Multimedia Learning: An Integrated Perspective Based on Process Models of Working Memory*. In: *Educational Psychological Review*, June 2014, Vol. 26, No. 2, s. 285 - 306.

Stanford Encyclopedia [online]. Dostupné z <<https://plato.stanford.edu/entries/kant-mind/>> [cit. 10.3.2023]

SPERLING, George. *The information available in brief visual presentations*. In: *Psychological Monographs: General and Applied*, Vol. 74, No. 11, s. 1 - 29.

STUART, Allan, ZELIZER, Barbie. *Reporting War: Journalism in Wartime*. Routledge, 2004. ISBN 9780415339988.

SDA: Napad na Vucica je napad na mir i dostojanstvo srebrenickih zrtava. [online] Dostupné z <<https://www.klix.ba/vijesti/bih/sda-napad-na-vucica-je-napad-na-mir-i-dostojanstvo-srebrenickih-zrtava/150711115>>

Stefanovic: Pokusaj ubistva premijera: Majke Srebrenice: Ovo nije napad na Vucica, ovo je napad na zrtve. [online] Dostupné z <

<https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:556993-Stefanovic-Pokusaj-ubistva-premijera-Majke-Srebrenice-Ovo-nije-napad-na-Vucica-ovo-je-napad-na-zrtve>>

S. ROTH, Michael. *Review: Why Photography Matters to the Theory of History*. In: *History and Theory*, February 2010, Vol. 49, No. 1, s. 90-103.

TAYLOR, Mark. *Review: THE GREAT WAR AND MODERN MEMORY Paul Fussell*. In: *CrossCurrents*, 1976, Vol. 25, No. 4, s. 448 - 451.

TAYLOR, Philip M. *War and the Media: Propaganda and persuasion in the Gulf War*. Manchester University Press; Revised edition, 1998. ISBN 978-0719055508.

TENENBOIM - WEINBLATT, Keren, NEIGER, Motti. *Journalism and Memory*. In: *Handbook of Journalism Studies*, No. 2, s. 420 - 434.

Udzbenici istorije su i dalje entocentricni. [online] Dostupné z <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih_istorija_historija_povijest_udzbenici/1877659.html>

VROMEN, Suzanne. *Reviewed Work: Maurice Halbwachs on Collective Memory. Lewis A. Coser*. In: *American Journal of Sociology*, September 1999, Vol. 99, No. 2, s. 510-512.

ZELIZER, Barbie., *What journalism tells us about memory, media and mind* [online]. Dostupné <<https://www.cambridge.org/core/journals/memory-mind-and-media/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>>

ZELIZER, Barbie. *Remembering to Forget. Holocaust Memory through the Camera's Eye*. University of Chicago Press; 1st edition, 2000. ISBN 978-0226979731

ZEITZOFF, Thomas. *How Social Media is Changing Conflict*. In: *The Journal of Conflict Resolution*, October 2017, Vol. 61, No. 9, s. 1970 - 1991.

VULLIAMY, Ed. "Neutrality" and the Absence of Reckoning: A Journalist's Account. In: *Journal of International Affairs*, 1999, Vol. 52, No. 2, s. 603 - 620.

WIXTED, John T., MICKES, Laura. *On the Relationship Between fMRI and Theories of Cognition: The Arrow Points in Both Directions*. In: *Perspectives on Psychological Science*, January 2013, Vol. 8, No. 1, s. 104-107.

WIEDMER, Caroline. *Remembering to Forger: Holocaust Memory Through the Camera's Eye (review)*. In: *Biography*, January 2001.

World Bank. *Understanding Civil War*. [online]. Dostupné z <<https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep02484.11.pdf>>

Teze Diplomové práce

Projekt bakalářské / diplomové práce

Jméno a příjmení studujícího: Lamija Delic

Studijní program: Sociologie – spec. Sociologie, veřejnost a politika, navazující magisterské (prezenční)

Předpokládaný název práce: Jugoslávská válka v bosenských médiích

Předpokládaný název práce v angličtině: The Yugoslav War in the Bosnian media

Klíčová slova: studia mediální paměti, válečná paměť, kolektivní paměť, kulturní identita, sociální vztahy

Klíčová slova v angličtině: media memory studies, war memory, collective memory, cultural identity, social relationships

Vedoucí práce: **Andrea Průchová Hružová, Ph.D.**

(Poznámka: externisté mohou vést práce pouze po předchozím souhlasu vedoucího katedry a to jen v těch případech, kdy se student/ka prostřednictvím bakalářské práce podílí na řešení výzkumného projektu vedoucí/ho práce.)

Kód semináře, do kterého se chce studující hlásit (předběžně): **Seminář doc. Grygara a doc. Hájka, kód semináře: MGRB**

Bakalářské semináře	
Seminář A kód semináře: BCA	Zaměření semináře: Seminář je určen studujícím, kteří zvolili téma ze sociální (veřejné) politiky a práci jim vedou vyučující z KVSP. Práce se typicky věnují analýze procesu tvorby politiky (nastolování agendy, rozhodování, implementace) a může v nich být uplatňován normativní pohled (identifikace společenského problému, navrhování řešení, vyhodnocování úspěšnosti politik apod.). Je možná práce s <u>různými typy dat</u> .
Seminář B kód semináře: BCB	Zaměření semináře: Seminář je primárně určen studujícím, kteří ve své bakalářské práci plánují realizovat kvalitativní výzkum.
Seminář C kód semináře: BCC	Zaměření semináře: Seminář primárně určený studujícím, kteří chtějí při řešení bakalářské práce vycházet z kvantitativních metod vytváření a analýzy dat.
Seminář D kód semináře: BCD	Zaměření semináře: Seminář je určen pro všechny sociologicky a sociálně-antropologicky zaměřené práce, jejichž těžiště leží v diskusi sociálně vědní teorie.
Diplomové semináře	
Seminář doc. Císaře kód semináře: MGRA	Zaměření semináře: Seminář je primárně určen studentům zaměření Sociologie, veřejnost a politika. Vítáni jsou i studenti ostatních zaměření, kteří pracují na blízkých tématech (veřejná sociologie, expertíza a politika atd.).
Seminář doc. Grygara a doc. Hájka kód semináře: MGRB	Zaměření semináře: Seminář je primárně určen studentům zaměření Sociální antropologie a kvalitativní výzkum. Vítáni jsou i studenti ostatních zaměření, kteří chtějí svou diplomovou práci opřít o tvorbu a interpretaci kvalitativních dat.
Seminář dr. Remra kód semináře: MGRC	Zaměření semináře: V rámci semináře je poskytována podpora studujícím, kteří ve své diplomové práci realizují primární nebo sekundární výzkum (kvantitativní, kvalitativní nebo smíšený). Seminář reflektuje potřeby studujících zaměření Aplikovaného sociologického výzkumu, nicméně je otevřen všem, kteří chtějí ve své práci dosáhnout evidence-based závěrů

Námět práce

Formulace problému a jeho vstupní diskuse ve vztahu k současnému stavu jeho poznání, předpokládaný odborný přínos práce:

- *co se o daném jevu ví, co už je vyzkoumáno - návaznost na jiné práce - a co se naopak neví, jaké vědění chybí a chcete jej doplnit;*
- *proč je zajímavé a důležité se zvolenému problému věnovat, jak by měl být cíl práce (pomoci vyřešit problém, zaplnit bílé místo, ověřit předchozí poznatky v novém kontextu...).*

Z této části projektu by také měla být zřejmá relevance tématu k oborům sociologie, sociální antropologie nebo sociální politika.

Minimální rozsah: 600 slov pro bakalářskou práci a 800 slov pro diplomovou práci.

Média v moderní společnosti přispívají k vytváření nových mýtů. Některé z těchto mýtů pocházejí ze zábavního průmyslu a kultury celebrit. Média se však jako prvek kulturní matrice podílejí také na vytváření nových politických mýtů. V etno-národních společnostech fungují tyto mýty jako základ pro sjednocení národa a určení jeho identity, zejména během konfliktu nebo války. Jejich úlohou je také vytvářet obraz světa modelováním obrazů minulosti, v nichž jsou příslušníci jiných kultur a národů zobrazováni jako nepřátelé. Studium masových médií a jejich vlivu na publikum je velmi důležité nejen pro pochopení funkce a dopadu mediálních sdělení na publikum, ale také pro utváření vztahu mezi hegemonií a kulturou. Nastolení dominantní ideologie znamená použití určitých ideologických aparátů i realizaci konceptu hegemonie tak, aby mediální produkce umožňovala i vyjádření protichůdných stran v konfliktu, stejně jako potřebu a touhu ovládat většinu.¹⁷⁵

Podle Taylora existují tři hlavní faktory, které formují válečné zpravodajství: čas, prostor a přístup na bojiště.¹⁷⁶ Společným znakem moderních ozbrojených konfliktů a médií je jejich závislost na komunikačních technologiích. Mediální technologie, zejména v 70. a 80. letech minulého století, umožnily podávat zprávy v reálném čase z různých míst válečné zóny. To mělo vliv na odlišné chápání války jako způsobu řešení mezinárodních krizí a podávání zpráv o ozbrojených konfliktech. Novináři mají svým zpravodajstvím rozhodující vliv na utváření veřejného mínění. Mediální konstrukce tvrdé reality ozbrojeného konfliktů může ovlivnit veřejnost a její vnímání války. Na veřejnost se mohou dostat cenzurované snímky a informace z terénu, které neprezentují skutečnou situaci ve válečné zóně. Veřejnost se během ozbrojeného konfliktu tolik spoléhá na média, aby získala informace a interpretaci složitých událostí, které předcházely válečnému stavu, a každodenních válečných událostí během ozbrojeného konfliktu.¹⁷⁷

Diplomová práce se zaměří na studium kolektivní paměti, a způsob, jakým občané, novináři a novinářky Bosny a Hercegoviny prožívali válku skrze média a jejich roli během války v letech 1992-1995. Výzkumnice bude zpovídat novináře a novinářky, kteří informovali o událostech v Bosně a Hercegovině během válečných let. Šest válečných novinářů a novinářek bude vyprávět, jak zprávy vznikaly ve válečných podmínkách, často bez elektřiny

¹⁷⁵ Cottle, *Global Crises in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*, str. 496-498

¹⁷⁶ Taylor, *War and the Media: Propaganda and persuasion in the Gulf War*, str. 68

¹⁷⁷ Cottle, *Global Crises in the News: Staging New Wars, Disasters, and Climate Change*, str. 496-498

a signálu, a jak zprávy vytvářeli po obsahové stránce. Je důležité poznamenat, že dotazovaní novináři jsou z oblastí západní Bosny, konkrétně z města Bihać.

Naším cílem bude zjistit, jakou roli hrála válečná žurnalistika, a jaký dojem zanechala žurnalistika ve formování paměti války a na mladé lidi během války. Projekt proto prozkoumá roli médií v celkové válečné atmosféře v zemi a mezi lidmi. Co si pamatujeme a jak si pamatujeme, se neustále mění, a tak odhaluje moc médií při utváření toho, jak pozorujeme a vzpomínáme na události během a po období ozbrojených konfliktů. Projekt je zaměřen zejména na zkoumání kolektivní paměti, kterou původně rozpracoval Halbwachs v roce 1925, ve své knize *Le Cadres sociaux de la mémoire*¹⁷⁸, a kterou se pokusíme prozkoumat a rozšířit z různých úhlů pohledu.

Kolektivní paměť je také udržována prostřednictvím nepřetržité produkce forem reprezentace. V nedávné době masová média – a možná zejména v posledním desetiletí rostoucí digitalizace – vytvořila tok a produkci vzpomínek z druhé ruky. Jednotlivé narativy a obrazy jsou reprodukovány a přeformulovány, ale také jsou zpochybňovány prostřednictvím nových obrazů. Dnešní kolektivní paměť se liší od kolektivní paměti orální kultury, kde neexistuje tiskařská technika.

Vztah mezi žurnalistikou a kolektivní pamětí autoři dostatečně nevyjádřili, i když Zelizer vysvětluje, že kolektivní paměť vždy spoléhala na nějaký druh zprostředkování, dokonce ještě předtím, než se žurnalistika objevila jako profese, jak ji známe dnes. Kolektivní paměť v moderní době podle Zelizer naznačuje, že žurnalistika není přítomna pouze ve vývoji představ o paměti, ale má ústřední roli.¹⁷⁹ Ve své knize *Remembering to Forget* poukazuje na to, že dosud existuje jen málo vědeckých poznatků o interakci paměti a vizuality, kromě zásadního pochopení, že vizuální paměť je hmotná způsobem, jakým jiné vzpomínky nejsou. Zelizer tvrdí, že důraz tisku na symbolický rozměr obrazů měl následující účinky: ukázal veřejnosti zvěrstva války; zmírnil šok prostřednictvím širší prezentace; a tím, že umožnila veřejnosti vžít se do role očitého svědka, nabídla model, jak na hrůzy reagovat. Také ukazuje, že obraz osvobození nacistických táborů rezonuje v místech, jako je Bosna, Rwanda, Kambodža: a že když jsou obrazy zločinu zobrazeny vedle sebe s nedávnými zprávami o hrůze, naše vlastní reakce na novodobou katastrofu je otupená.¹⁸⁰

Směry vývoje žurnalistiky a paměťových studií však byly donedávna metodologicky zcela odlišné. Je také důležité poznamenat, že sociolog Halbwachs¹⁸¹ ve svých studiích hovoří o existenci individuální paměti, která přímo souvisí se skupinovou pamětí a neustále se mění. Paměť je vždy sociální, paměť se vyskytuje pouze ve vztahu k lidem, skupinám, místům nebo slovům. Sociální rámce paměti, které určuje studiem sociálních procesů kolektivní paměti, se tedy skládají z kombinací obrazů, myšlenek nebo konceptů. Skupina nebo společnost sdílí, přenáší a vytváří kolektivní paměť.

Autoři, kteří budou sloužit jako primární literatura, jsou následující: Zelizer Barbie, Halbwachs Maurice, Assmann Jan, Assmann Aleida, Erll Astrid. Lze říci, že žurnalistika a její role při vytváření kolektivní paměti nejsou z velké části osvětleny a artikulovány, a to je hlavním motivem tohoto výzkumu. Jak souvisí žurnalistika a kolektivní paměť? Proč je žurnalistika pro studium paměti nepostradatelná a proč zanedbávání paměťové dimenze omezuje plné pochopení žurnalistiky? To jsou otázky, které shromáždily již zmíněné významné autory, kteří přispěli k zařazení žurnalistiky do agendy paměťových studií,

¹⁷⁸ Russel, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 1

¹⁷⁹ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* by Barbie Zelizer, str. 231-232

¹⁸⁰ Wiedmer, *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* by Barbie Zelizer, str. 233

¹⁸¹ Russel, *Collective Memory before and after Halbwachs*, str. 2-3

vytvořili základ pro další přehodnocování tohoto vztahu a také zkoumali roli žurnalistiky při vytváření kolektivní paměti moderní společnosti.

Předpokládané metody zpracování

Vysvětlete, na jakých datech bude analýza založena (druh, vzorek, terén) a jaké postupy a techniky k jejich analýze použijete. U teoretické práce popište analytický popř. syntetický postup.

Pro tento projekt výzkumnice použije metodu polostrukturovaného rozhovoru (metodu kvalitativního výzkumu). Rozhovory shromažďují narativní informace na určité téma od lidí relevantních pro projekt (v tomto případě válečných novinářů a veřejnosti). Výzkumnice také ústně klade otevřené otázky. Jednou z výhod metody rozhovoru je, že jsou flexibilní a výzkumník může klást doplňující otázky k odpovědím respondentů.

Rozhovory budou prováděny tváří v tvář, ale jelikož se výzkum zaměřuje na Bosnu a Hercegovinu, budou některé rozhovory vedeny prostřednictvím telefonu nebo videochatu. Po rozhovorech se údaje o rozhovoru přepisují. Po přepsání lze údaje z rozhovoru analyzovat pomocí metody kódování. Na závěr výzkumnice provede interpretaci a analýzu dat.

Etické souvislosti zvažovaného projektu

Je realizace projektu spojena s etickými riziky? Pokud ano, jak na ně budete v projektu reagovat. Jak bude zajištěna ochrana osobních údajů účastníků výzkumu?

Jelikož tento projekt bude založen na rozhovorech, obdrží každý účastník informovaný souhlas, který podepíše. Formulář informovaného souhlasu poskytne písemný popis toho, co mohou účastníci očekávat, a důsledky výzkumu (metody a cíle projektu).

Osobní údaje účastníků výzkumu budou anonymní, tedy známé pouze autorovi projektu. Budou uchovávány na bezpečném datovém úložišti a jména informátorů budou v textu práce pozměněna.

Orientační seznam literatury

Alespoň 10 textů u projektů bakalářských prací, alespoň 15 textů u projektů diplomových prací.

1. Assmann, Jan. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge University Press, 2012. ISBN 9780511996306
2. Assmann, Jan, Czaplicka, John. *Collective Memory and Cultural Identity*. In: *Cultural History/Cultural Identity*, No. 65, 1995.
3. Bagdikian H., Ben. *The Media Monopoly*. Beacon Press, 2000. ISBN 0807061794
4. Cottle, Simon. *Global Crises in the News. Staging New Wars, Disasters and Climate Change*. In: *International Journal of Communication*, 2009.
5. *Diversity in ethnicization: War memory landscape in Bosnia and Herzegovina*. University of Ottawa, Vol. 12, No. 4, 2017
6. Erll, Astrid. *Memory in Culture*. Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 0230297447
7. Gilboa, Eytan. *The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations*. In: *Political Communication*, 2005.
8. Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory (Heritage of Sociology Series)*. University of Chicago Press, 1992. ISBN 978-0226115948
9. McQuail, Denis. *McQuail's Media and Mass Communication Theory*. University of Amsterdam, 2020. ISBN 9781473902510
10. Price, M. *Memory, the media and NATO: Information intervention in Bosnia-Herzegovina*. In: *Memory and power in post-war europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge University Press, 2002
11. Russell, Nicolas. *Collective Memory before and after Halbwachs*. In: *The French Review*, Vol. 79, No 4, 2006.
12. Taylor, M. Philip. *War and the Media: Propaganda and persuasion in the Gulf War*. Manchester Univ Pr; 2nd edition, 1992. ISBN 978-0719037535
13. Volčić, Erjavec. „Media memories“ in Bosnia and Herzegovina. In: *Public Memory, Public Media and the Politics of Justice*, 2012.
14. Zelizer, Barbie. *About to Die: How News Images Move the Public*. Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0199752140
15. Zelizer, Barbie. *Reporting War: Journalism in Wartime*. Routledge, 1st edition, 2004. ISBN 978-0415339971
16. Zelizer, Barbie. *The Changing Faces of Journalism: Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 2009. ISBN 9780415778244
17. Zelizer, Craig. *The Role of Artistic Processes in Peace-Building in Bosnia-Herzegovina*. In: *Peace and Conflict Studies*, Vol. 10, No. 2, Article 4.
18. Walasek, Helen. *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2015. ISBN 9781409437048
19. Wiedmer, Caroline. *Reviewed Work(s): Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye by Barbie Zelizer*. In: *Biography*, Vol. 23, No. 1, 2000.

----- vyplňuje katedra -----

Vyjádření vedoucího zvoleného semináře k obsahu projektu

Souhlasím/ nesouhlasím; v případě nesouhlasu zdůvodnění; případně doporučení jak projekt do zahájení bc. / diplomového semináře doplnit. Posuzována je především připravenost projektu k tomu, aby mohl být předmětem diskuse v semináři, do kterého je podáván.

V případě, že je jako vedoucí práce navržen doktorand/ka nebo externist/ka, pak vyjádření garanta studijního programu k souladu tématu práce se studijním programem

Souhlasím / nesouhlasím; v případě nesouhlasu zdůvodnění. Posuzována je především relevance projektu ke studovanému SP.

